

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på
www.tekniskkulturarv.dk/about

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

HAANDVÆRKERFORENINGEN

I

KJØBENHAVN

1840 - 1890.

338.6 (489) Haam gl

1890.

HAANDVÆRKERFORENINGEN I KJØBENHAVN

1840—90

HAANDVÆRKERFORENINGEN I KJØBENHAVN

1840—90

EN HISTORISK FREMSTILLING

AF

ADOLF BAUER

UDGIVET AF FORENINGEN

I ANLEDNING AF DENS HALVTREDSAAARIGE JUBILÆUM

DEN 20. NOVEMBER 1890

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

KJØBENHAVN

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE

1890

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

Det var i bevægede Tider, at Haandværkerforeningen i København blev stiftet. Allerede da var Folket som Helhed blevet grebet af den Strømning, der fandt sit Udtryk i Grundloven af 5te Juni 1849. Men ogsaa indenfor de enkelte Samfundsklasser var der stærke Bevægelser oppe. Medens den Frigjørelse af Bondestanden, som tog sin Begyndelse med Stavnsbaandets Løsning i 1788, først langt senere kom til at vise sine Virkninger, vare Haandværkerne alt da midt inde i Kampen om de Former, hvorunder de fremtidig skulde føre deres Liv. Ogsaa for dem havde Slutningen af det foregaaende Aarhundrede været betydningsfuld. Med selve dette Aarhundredes Begyndelse foregik der atter væsentlige Forandringer i de Forhold, hvorunder Næringslivet hidtil havde virket, og ved Aarhundredets Midte kom den afgjørende Kamp endelig. Den stod mellem Forsvarerne af det Gamle, der vilde bevare Lavsvæsenets faste, solide Organisation som det Grundlag, hvorpaa Haandværket fra ældgammel Tid havde hvilet, og Forkæmperne for det Nye, der, begejstrede for Frihedstidens Idealer, vilde sprænge de ofte altfor snævre og trykkende Baand. Det

var denne Kamp, der bragte de Mænd, som holdt Traditionen i Ære og havde Haandværket kjært, til at stifte Haandværkerforeningen. Naar nu, efterat et halvt Aarhundrede af dens Tilværelse er forløben, dens Historie i dette Tidsrum skal skrives, turde Tidspunktet netop være særlig egnet til et Tilbageblik. Haandværkerforeningens Historie vil lære os en forudgangen Slægt af Haandværkere at kjende med deres gode Sider og deres Fejl, med deres Syn paa Livet og deres Stand, deres Virken for denne og de Misgreb, der nu engang ere knyttede til al menneskelig Gjerning, men den vil tillige vise, at baade Fejl og Misgreb kunne opvejes ved Kjærlighed til de Opgaver, man har sat sig, og Virken for disse. Nutiden, der paa saa mange Punkter har de samme Spørgsmaal oppe til Drøftelse og Afgjørelse, som ogsaa dengang vare brændende for Haandværkerstanden, vil af den foregaaende Tids Kampe om disse Spørgsmaal kunne drage mangan nyttig Lære og maaske fremfor Alt den, at det ikke er selve Kampen, der er Hovedsagen. Den vender tilbage, optagende de samme Tvistepunkter med flere eller færre Slægtleds Mellemrum og ofte med forskellige Resultater. Hovedsagen er, hvad man under denne Kamp udretter og virker af blivende Værd, og paa dette Grundlag kan Haandværkerforeningen i Kjøbenhavn med berettiget Stolthed se tilbage paa sine første halvhundrede Aar.

Det vil være naturligt til en Begyndelse at forsøge at udrede nogle af de Traade, som Tidens Bevægelser havde vævet sammen. Der kan ikke være Tvivl om, at ved Aarhundredets Begyndelse nød Haandværkerstanden ingen

synderlig Anseelse herhjemme. Det kunde vel ikke være anderledes. Haandværkets gyldne Tid var forlængst forbi. Store Kunsthåndværkere, der kunde hævde dets Anseelse, fandtes ikke. Haandværkerstanden, uoplyst og som oftest kun trællende for det daglige Erhverv, formaaede ikke selv at gjøre sig gjældende, de mange Lavstrætter og de rejsende Haandværksburschers Tiggeri skulde just ikke hjælpe til at forøge dens Anseelse. Men Virkningerne af den store franske Revolution bidrog heri, som i saa meget Andet, til at fremkalde en Forandring. De nærmeste Følger af denne vare, at Spørgsmaalet om Haandværkerundervisningen begyndte at komme frem med stadigt voxende Krav paa at blive løst. Selskaber til Haandværkerstandens Forædling og Dannelse oprettedes. Haandværkerne selv begyndte at føle sig som Borgere i det Samfund, de tilhørte, og at gjøre Krav paa at respekteres som saadanne. De tunge Tider i Aarhundredets Begyndelse hjalp paa deres Vis til at støtte Bevægelsen. Samfundets enkelte Elementer trængte til hinanden for at bære den fælles Byrde, og Haandværkerne tog deres Del af den. Det forøgede deres Selvagtelse, og det hævede dem i Medborgernes Øjne. De gjennem Aarrækker fortsatte Bestræbelser fra Regeringens Side for at fremme Fabrikers og den større Industris Udvikling her i Landet fik ved denne Lejlighed et grundigt Knæk, men en stærk og solid Haandværkerstand traadte istedet, villig til at tage sin Del af Arbejdet paa Fædrelandets Gjenopbyggelse, og det var et godt Arbejde, som den da leverede. Og samtidig kom Naturvidenskaberne, under H. C. Ørsteds mægtige Beskyttelse, til hos os hurtigere end mange andre Steder at øve deres Virkninger ud over Videnskabsmændenes Kreds,

og Haandværkerne hørte ikke til dem, hos hvem deres Indflydelse sporedes mindst.

Under disse Paavirkninger, der fyldte Slutningen af det foregaaende og den første Halvdel af dette Aarhundrede, om end ikke helt jævnsides, forberedte den danske Haandværkerstand sig til Afgjørelsen af det Spørgsmaal, som vel har været det vigtigste i hele dens Liv. „Den vældige, sekelgamle Kæmpe“: Lavene, som trods alle Stormløb og Angreb, trods alle Skrammer og Ar, Tiden havde givet dem, dog endnu stod urokkede, skulde nu for Alvor fældes. En Bygning saa gammel, at man knap kjendte dens Alder, saa solidt sammentømret, at Slægtled paa Slægtled havde indlevet sig i den og sat sine Mærker i den, skulde nu ryddes, for at det Liv, og den Frihed, som Tiden ønskede i alle Forhold, kunde faa Lov til at skinne selv for dem, der havde levet inde i dens mørkeste Vraaer. Intet Under, at den gamle Bygning knagede og bragede, da Demoleringsværket begyndte, intet Under, at mange af dens Beboere troede, at deres sidste Time var kommen.

Siden Kristian den Fjerdes radikale Ophævelse af alle Lav ved Forordningen af 18de Juni 1613, en Foranstaltning, der dog ret hurtigt atter blev tilbagekaldt, havde der ikke for Alvor været ført noget Slag mod disse. Der var blevet gjort forskellige Tilløb, men intet af dem havde faaet virkelig Betydning. Kristian den Femtes danske Lov havde søgt at forhindre, at Lavsvæsenet blev obligatorisk, men den Række Lavsordninger, der udkom i Slutningen af Aarhundredet, retablerede for største Delen atter den gamle Tingenes Tilstand. Under Frederik den Fjerde opstod der paany Tvivl om Lavenes Hensigtsmæssighed. I 1707 forlangte

Kongen Kommercekollegiets Betænkning over, hvorvidt „Laugenes Conservation“ var til nogen Nytte, og i 1713 var der endog Tale om helt at ophæve dem. Men heller ikke dengang vare de modne til Fald. Tiden gik hen, medens man snart gjorde et Skridt frem, snart atter et Skridt tilbage ved skiftevis at ophæve eller gjenindføre Duelighedsprøver som Betingelse for at blive Medlem af Lavene.

Først efter omtrent halvandet hundrede Aars Forløb førtes der paany for Alvor et Slag mod Lavene. Det var ikke saa voldsomt som den pludselige Dødsdom, Kristian den Fjerde havde fældet over dem, men netop fordi man nu gik sindigere tilværks, fik Angrebet større Betydning. Det var det 18de Aarhundredes Ideer, som nu brød sig Vej herhjemme. Ligesom disse kom til Orde i den frisindede Toldforordning af 1ste Februar 1797, paa hvilken der i saa mange Henseender endnu bygges, saaledes havde deres Røst allerede lydt i Generalprokurøren *Henrik Stampe's* Betænkninger, og disse bare atter Frugt i det Reskript af 10de April 1761, som opstillede den Grundsætning, „at det udi en velindrettet Stat ikke lettelig bør formenes Nogen at ernære sig paa hvad lovlig Maade, han bedst veed og kan“.

Ud fra denne Forudsætning gaves der derefter en Række Bestemmelser, som tilsigtede at ophæve de Indskrænkninger i den frie Udøvelse af Næring, som Lavsrettighederne havde opretholdt. Der kom imidlertid en tilfældig Omstændighed til, som i høj Grad fremmede Bevægelsen mod Lavene. Det var den Opstand — eller Strike, som man nutildags vilde kalde den — af de kjøbenhavnske Tømmersvende i 1794, der havde sin Oprindelse i en højst ubetydelig Be-

givenhed: at en Tømmersvend ikke kunde faa „Afskedsseddel“ af sin Mester, og som endte med, at 123 Tømmersvende ved Dom af 6te August „for deres formastelige Forhold“ blev dømte til at arbejde 4 Maaneder i Fæstningen, 1 endog i 6 Maaneder, og derefter skulde de nok egentlig paa „der-til beordrede Fartøjer“ have været udbragte af Landet. Det var en Begivenhed, der satte Sindene herhjemme i stærk Bevægelse, hvad man da ogsaa kan se af den Mængde „Toskillingspjecer“, den fremkaldte. Og dertil kom, at lignende Uroligheder forefaldt flere Steder i Monarkiets sydlige Provinser og i Tyskland, saasom i Kiel, Eutin, Lübeck, Altona, Hamborg, Berlin, Dresden m. fl. I Breslau var det en Tildragelse med en Skrædder, der blev Udgangspunktet for Optøjerne, i hvilken Anledning man der sagde, at en eneste Skrædder nær var bleven Aarsag til, at den hele Bys Indvaanere vare blevne Sansculotter.

Hos os gav disse Begivenheder Anledning dels til Plakaten af 11te August 1794, der ophævede den Forpligtelse til Vandring, som fandtes ved enkelte Lav, dels til en ved et Reskript af samme Dato nedsat Kommission, som fik til Opgave at afgive „Betænkning og Forslag til de Forholdsregler, som efter Omstændighederne kunne ansees mest bekvemme til at rette Manglerne i Laugsindretningerne selv, i Fald saadanne maatte forekomme“. Trods dette sidste Forbehold var det utvivlsomt, hvad Meningen var med denne Kommissions Nedsættelse, og at man ogsaa dengang knyttede store Forventninger til det Udbytte, en Kommissions Arbejde paa Næringsvæsenets Omraade kunde bringe, kan sees af et enkelt lille Træk. Allerede Dagen efter, at Kommissionen var bleven udnævnt, altsaa den 12te August,

holdt den sit første Møde -- i „det kgl. Palais bag Slottet“ -- og den „fornam“ da, at „foruden de tilsagte Haandværksmestre en Del af Publikum var tilstede, som formentlig ønskede at indlades“. Det blev da taget under Overvejelse, hvorvidt man kunde indlade sig paa at lade Kommissionens Møder være offentlige, og dels fordi man fandt, at Forhandlingernes Natur ikke krævede, at de skulde føres for lukkede Døre, dels ogsaa fordi „Sandhed og Ret, som var det Eneste, Commissionen havde at tage i Betragtning, ikke behøvede at undrages Lyset“, gav man Tilhørere Adgang.

Det Spørgsmaal, der var blevet stillet til Kommissionen angaaende „Manglerne i Laugsindretningerne“, besvarede den efter endt Arbejde derhen, at det Ønskeligste vilde være, om Lavsvæsenet aldeles kunde blive afskaffet; alligevel turde Kommissionen dog ikke gjøre Skridtet fuldt ud, og den nøjedes da med at fremsætte forskellige Forslag, hvis Hensigt var: at opmuntre Folk af Indsigt og Formue til at indtræde i Haandværkerstanden, at sætte Mestre og Svende i det rette Forhold til hinanden og at give Svendene mere Udsigt til at arbejde for sig selv og derved mere Opmuntring til Duelighed og Sparsommelighed. Paa Grundlag af Kommissionens Arbejder udkom Forordningen af 21de Marts 1800 om Haandværkslavene i Kjøbenhavn. Med den indleddedes Aarhundredets Bevægelser paa dette Omraade.

Det kan være tvivlsomt, i hvilken Retning denne Forordning virkede stærkest: enten ved at indføre et nyt Princip eller ved at afskaffe gamle Misbrug. I førstnævnte Henseende ophævede den nemlig Forpligtelsen til at have

staaet et vist Antal Aar i Lære. Derimod gik den ikke saa vidt, at den ogsaa ophævede Svende- eller Mesterprøverne. Det bestemtes nemlig nu, at Enhver, som havde lært et Haandværk paa hvilken som helst Maade, fremtidig skulde have Ret til at blive Svend eller Mester uden at behøve som Svend at staa visse Aar i Lære og derefter arbejde hos en Lavsmester, naar den Vedkommende blot ved at gjøre et forsvarligt Svende- eller Mesterstykke godtgjorde, at han forstod og havde lært det Haandværk, ved hvilket han fremtidig vilde ernære sig. Det var en vigtig Bestemmelse, der i Virkeligheden skød Bresche i Lavenes solide Fæstningsmur. Den føltes dog maaske ikke i Øjeblikket fuldt saa stærkt som den Række Bestemmelser, ved hvilke man søgte at ophæve nogle af de værste Misbrug, Lavsvæsenet i Tidernes Løb havde affødt. For at forhindre det Despoti, udenlandske Lav oftere gennem Vedtægter og Skikke havde udøvet mod danske Lav, blev det forbudt disse at tage Hensyn dertil. Ligeledes blev mange af de raa og vilde Ceremonier, hvortil Lavsskikkene vare udartede, og over hvis Overholdelse der vaagedes, som om de kunde være paa budte af selve Religionen, nu forbudte. Den Forskel, der fra ældgammel Tid af Lavene gjordes paa Ægte- og Uægtefødte, blev ligeledes ophævet. De urimelig høje Omkostninger ved Udførelsen af Svende- og Mesterprøver søgtes indskrænkede. Hertil føjedes endvidere en nærmere Fastsættelse af Begrebet „Frimester“, der allerede var blevet skabt ved Reskript af 23de Oktober 1713.

Saaledes blev der ryddet op og gjort Luft. Vel skete der nu og da — som i 1816 og 1822 — Tilbageslag, men Begyndelsen var gjort, og Resultaterne udeblev ikke. De kom

som et stort Omslag, der indledede den nye Tid. For Haandværkerstandens Vedkommende viste de sig deri, at den ligesom vaagnede op af den Dvale, hvori den hidtil havde hvilet; den optraadte med større Selvstændighedsfølelse og Krav paa, at der toges Hensyn til den, og disse Krav blev anerkjendte af selve Statsmagten. Haand i Haand dermed gik tillige en voxende Erkjendelse af Oplysnings og Kundskabers Betydning netop for Haandværkerne. Om dette Sidste er det et interessant Vidnesbyrd, at samme Dag som den kgl. Forordning udkom i 1800, udsendte ogsaa Sognepræsten ved Frederiks tyske Kirke paa Christianshavn, *N. H. Massmann*, en Indbydelse til at oprette de Søndagsskoler, der endnu bestaa, og den 4de Maj s. A. aabnedes den første af disse Skoler med 40 Elever. Og faa Aar efter foreslog Kobbersmedmester og senere Stadshauptmand i Kjøbenhavn *Jørgen Conradt* „Selskabet for Haandværkerstandens Forædling i Danmark“ at oprette det „Institut for Metalarbejdere“, som derpaa under hans egen Ledelse begyndte sin Virksomhed i November 1807 i hans Gaard paa Kjøbmagergade, og som ligeledes endnu bestaar.

Naturligvis foregik den store Strømkæntring for Haandværkerstanden ikke paa een Gang, men dens Begyndelse mærkes selv paa et Tidspunkt, hvor man endnu knap kunde vente det. Man skulde jo tro, at de tunge Tider i Aarhundredets Begyndelse maatte kvæle alle Spirer, og dog var det ikke saa. Netop de patriotiske Bestræbelser, der udfoldedes for at gjøre sig uafhængig af Englænderne, og den Virksomhed, der fremkaldtes ved Kristiansborgs Brand og Kjøbenhavns Bombardement, bidrog mægtigt til at udvikle Haandværkerstandens Dygtighed. Selv Forfattere,

der som *Olufsen* klage over Haandværkernes Mangel paa Smag og paa Sans for Arbejdsraskhed, over deres maadelige Produkter m. m., maatte dog indrømme, at der var Fremgang. Ved Slutningen af det foregaaende Aarhundrede kunde man ikke finde et eneste hjemmegjort Stykke i en Isenkræmmers Butik, men i 1819 kunde der anføres en hel Fortegnelse over saadanne Gjenstande.

Med Fremgangen voxede ogsaa Selvstændighedsfølelsen hos Haandværkerne, og den mødtes med Anerkjendelse af Tiden. Medens endnu i 1796 Hof- og Stadsretsassessor *Fr. Winkel-Horn* havde foreslaaet Oprettelsen af et særligt Institut for Haandværkere, hvori en Mand trygt kunde lade sine Sønner oplære i et Haandværk „uden at de skulde udsættes for at spille deres Ungomsaar og fordærve deres Moralitet“, udgik der nu en Opfordring til Forældre og Værger af de højere Stænder om at sætte deres Sønner i Haandværkslære, og denne Opfordring blev ogsaa efterkommet.

Den største Anerkjendelse var dog den, som selve Forordningen af 21de Marts 1800 ydede Haandværkerne, idet Kongen „for at hædre Haandværkerne“ og „til desmere Udmærkelse for denne udmærkede Klasse af Borgere“ bestemte, at naar der blev Pladser ledige mellem Stadens 32 Mænd, skulde Halvdelen af disse besættes med „Kunstnere, Fabrikører eller Haandværkere“ — hvilke Udtryk alle betegne Industri-drivende — og at de, der valgtes til Borgerrepræsentanter, skulde have lige Adgang med andre Borgere til at ansættes som Medlemmer af Magistraten. Haandværkerne fik derved Lejlighed til at deltage i Hovedstadens kommunale Styrelse.

Heller ikke her maa man vente at se den begyndte Udvikling gaa ustandselig fremad. Ogsaa paa dette Om-

raade forsøgte der Tilbagetog, men Haandværkerstandens Følelse af dens egen Betydning var imidlertid voxet saa meget, og Tidsbegivenhederne kom den saa mægtigt til Hjælp, at de Forsøg, som blev gjorte paa at skrue den tilbage, fuldstændig forfejlede deres Virkning. Det ejendommeligste af disse var vel Plakaten af 23de Oktober 1835, der efter tysk Forbillede forbød de i Danmark hjemmehørende Haandværkssvende paa deres Vandringer at besøge eller opholde sig i de Lande, „hvor Associationer og Forsamlinger af Haandværkssvende taaltes“. De Personer, som stod i Familieforhold til danske Haandværkssvende, der opholdt sig paa saadanne Steder, opfordredes endog 'til at kalde disse tilbage. Og som Straf for dem, der overtraadte Forbudet, fastsattes der, at de først et Aar efter deres Tilbagekomst kunde stedes til at vinde Borgerskab, ligesom der ogsaa blev paalagt Politiovrighederne „den største Aarvaagenhed“ mod de fra saadanne Lande tilbagevendende Haandværkssvende. Tidligere vilde Haandværkerne vel have bøjet Hovedet i Underdanighed under et saadant Forbud. Nu var det anderledes. Der indgaves endog til Ständerforsamlingen to Andragender i den Anledning. Det ene var fra Forsamlingens Medlem, Mekanikus *Gamst*, det andet, der indbragtes ved *Algreen Ussing*, var underskrevet af 1036 kjøbenhavnske Haandværkssvende, nemlig 288 Snedkersvende, 185 Skræddersvende, 80 Malersvende, 72 Bundtmagersvende, 124 Skomagersvende, 72 Guldsmedesvende, 55 Grovsmedesvende, 98 Klejnsmedesvende, 26 Kobbersmedesvende og 36 Blikenslagersvende. Der blev i Andragendet gjort gjældende, at Plakaten hvilede paa „en krænkende og ufortjent Mistillid til den danske Haandværkerstand“, og under Forhandlingerne

i Stænderforsamlingen blev det udtalt, at Haandværkerstanden kunde stille „denne ældgamle Vandringsret ved Siden af Videnskabsmandens og Kunstnerens Ret til at øse af de Kilder for Viden og Kunst, Udlandet tilbyder“. Forsamlingen besluttede dog med 36 mod 29 Stemmer ikke at indgive nogen Petition i denne Sag, og Plakaten, hvis Hensigt — som *A. S. Ørsted* oplyste — var at yde Sikring mod „de Revolutionæres Korruptionsforsøg“, blev heller ikke taget tilbage. Den fik dog ingen Virkning. Haandværkerne satte sig ganske simpelt ud over den.

Paa dette Tidspunkt traadte imidlertid en anden Faktor i Forgrunden. Det var den politiske Bevægelse. Den greb ogsaa Haandværkerne og paavirkedes til Gjengjæld af dem. Ikke faa intelligente unge danske Haandværkere vendte netop da hjem fra Paris, hvor de — til Trods for Forbudet — havde opholdt sig og vare blevne politisk paavirkede. De mødtes med de hjemlige Frihedsmænd, og en betydelig og interessant Foreningsbevægelse udviklede sig af denne gjensidige Paavirkning. Den tog sin Begyndelse med *Læseforeningen*, der stiftedes i 1836 i den Hensigt at være et Samlingssted for de ovennævnte Mænd, men med det officielle og mere beskedne Formaal at „aabne Adgang til almenlyst og almeninteressant Læsning for alle Stænder, men især for den næringsdrivende Borger“. Rækken fortsattes i 1838 af *Industriforeningen i København* og i 1840 af *Haandværkerforeningen i København*, og den sluttedes i 1847 af den udpræget politiske Forening: *Haandværkerdannelsesforeningen*. Det er som en hel Slagorden, hvori der her rykkes frem, og under Tidens Gjæring kom den venstre Fløj naturlig til at spille Hovedrollen, men da Bevægelsen lagde sig, svandt

ogsaa Interessen for den, og det var de solide Mellemlid: Industriforeningen og Haandværkerforeningen, der i Kraft af de andre og dybere gaaende Opgaver, de havde sat sig, blev staaende.

Det var jo naturligt, at Haandværkerstanden tog de Spørgsmaal, der særlig interesserede den, med sig i disse Foreninger. Diskussionen om Lavstvang eller Næringsfrihed kom da ofte til at spille en fremtrædende Rolle. Den stærke politiske Frihedsstrømning støttede naturlig den Bevægelse, som allerede var i Gang mod Lavene, Frihedsmændene følte sig tiltalte af den Friskhed og Energi, hvormed de unge fra Paris hjemvendende Haandværkere sluttede sig til dem, de kom ganske naturlig til i Lavsvæsenet at se en væsentlig Hindring for Fremskridtet, og endelig bidrog ogsaa de mange smaalige Lavsprocesser, som netop da florerede, til at lade Skyggesiderne ved Lavene træde endnu stærkere frem. Derfor blev ogsaa Industriforeningen, hvori Modstanderne af Lavsvæsenet samledes, stiftet først. Men det maa erindres, at til en Begyndelse vare Anskuelseerne endnu langt fra klarede. Den politiske Bevægelse tog til Tider Luven fra alle andre. De Mænd, som særlig vare de fremtrædende i de her nævnte Foreninger, skulde tildels først gennem dem klare deres egne Anskuelse, og efterhaanden som dette skete, foregik der da ogsaa en Udsondring i nye Grupper. Paa samme Maade forholdt det sig da ogsaa med Spørgsmaalet om Næringsfriheden. Heller ikke her fandt der til en Begyndelse en skarp Gruppering Sted i de forskellige Foreninger. Mænd, der senere stod i Spidsen for Haandværkerforeningen eller spillede en ledende Rolle i den, vare oprindelig Medstiftere af Industriforeningen. Ledende

Personligheder i denne sidste traadte senere ind i Haandværkerforeningen. Først efterhaanden klaredes Anskuelserne, og en ny Fordeling efter disse fandt da Sted.

Spørgsmaalet om Lavenes Bestaaen eller Ophævelse laa imidlertid stadig paa Bunden af Diskussionen i disse Foreninger. Man vovede sig ikke ret til at tale om selve Næringsfriheden, og da Ordet en enkelt Gang kom frem, vakte det strax saa stærkt Anstød, »at man advarede mod at tro, Københavns Borgere skulde være en Kalkun, der bliver tummelumsk i Hovedet, saasnart man viser den en rød Klud“. Ogsaa *Orla Lehmann*, der spillede en fremtrædende Rolle i Industriforeningen, værgede sig paa dette Tidspunkt mod, at han skulde ville absolut Næringsfrihed. „Fuldkommen Ophævelse af Lavsvæsenet“ — skriver han 1840 i *Fædrelandet* — „vil næppe Nogen; en til Tiden svarende Reform i samme, hvorved de Ulemper for de Næringsdrivende, om hvilke Erfaringen noksom maa have oplyst dem, blive afhjulpne, ønsker vistnok Flertallet i det Mindste af de Næringsdrivende“. Anledning til denne Udtalelse er en Tildragelse, som netop da var indtruffen, og som kan tjene til Exempel paa, hvor varsomt man maatte gaa frem.

„De næringsdrivende Borgere“ i København havde i 1840 — altsaa samme Aar, som Haandværkerforeningen i København blev stiftet — besluttet at indgive en Lykønskningsadresse til Kong Kristian den Ottende i Anledning af hans Tronbestigelse. Paa et Møde valgtes der en Deputation, bestaaende af Jernstøber *P. F. Lunde*, Naalemager *Hjorth* sen., Silke- og Klædehandler *H. P. Hansen*, Hofguldsmed *J. B. Dalhoff* og Dekupør *H. P. Frederiksen*, til at affatte en saadan Adresse. I denne hed det da: „De liberale Grund-

sætninger om Næringsfrihed, som Deres Majestæts Forgjængere tidligen og' ofte have udtalt, ville under en lige saa oplyst som kraftig Fyrste vide at gjøre sig gjældende i store og heldbringende Foranstaltninger, der, understøttede af den gjenvakte Nationalaand, ville aabne Landet nye Rigdomskilder og udbrede en Almenvelstand, som gjør det muligt for Folket at bære de tunge Byrder, Landets Finantsforfatning gjøre nødvendige, befordre en højere Udvikling og fremme Alles Velvære“. I den Hast, hvormed Adressen blev besørget i Trykkeriet, faldt Ordene i Begyndelsen „om Næringsfrihed“ ud, og der var kun Tale om „de liberale Grundsætninger“ i Almindelighed. Mange underskrev imidlertid Adressen uden at vide Besked med Udeladelsen, og denne vilde næppe have vakt Anstød, hvis ikke et Blad, „meget ubetimeligen“ — som *Orla Lehmann* skrev — havde gjort opmærksom paa den. Men nu gav den Anledning til Diskussion. Adressen i dens paatænkte Form blev af Adskillige opfattet, som om den tog Ordet for en fuldkommen Ophævelse af alt Lavsvæsen. Dette turde Indbyderne ikke lade sige om sig, og i et af deres Møder forandredes Adressens Begyndelse til at lyde: „Deres Majestæts Forgjængeres Grundsætninger om Næringsforholdene ville . . .“ Dette var ikke tilstrækkeligt for det yderliggaaende Parti i Deputationen. Dekupør *Frederiksen* traadte derfor ud af denne, og da man samtidig havde besluttet at forøge Antallet af Komiteens Medlemmer, indtraadte i denne — foruden Andre — Mænd som Oldermænd for Bagerlavet *A. Scherfig* og Oldermænd for Snedkerlavet *A. D. Andersen*, der Begge senere ville gjenfindes paa Formandsposten i Haandværkerforeningen. Samtidig dermed gav *Orla Lehmann* i den ovenfor

omtalte Artikel i *Fædrelandet* den Forklaring af Adressen, at der „deri ikke er Tale om Lavenes Ophævelse eller om uindskrænket Næringsfrihed, men kun om en Gjennemførelse af de Grundsætninger, som baade Kristian den Syvende og Frederik den Sjette i mange Lovgivningsakter have udtalt, og som kun gaa ud paa en Udvikling af det Bestaaende“. Skjøndt Adressen var sat i Gang fra Industriforeningen og det frihedsvenlige Parti i denne, var det altsaa tilsidst de modsatte Anskuelser, som gik af med Sejren.

Forøvrigt havde Deputationen den Sorg, at Kongen ikke vilde modtage den som saadan, og „med Smerte“ indsendtes da Adressen gennem Kabinetssekretæren, Etatsraad *Adler*, forsynet med 2595 Underskrifter, blandt hvilke fandtes 55 Oldermænd og Formænd for Korporationer.

Efterhaanden klaredes imidlertid Anskuelserne, og da Kampen om Grundloven var forbi, tabte ogsaa de Foreninger, hvori det politiske Moment havde været det overvejende, deres Betydning. Tilbage stod da Industriforeningen og Haandværkerforeningen som de solide Repræsentanter for de afvigende Anskuelser paa Industriens Omraade. Haandværkerne skulde nu til at tage deres egen Sag op og afgjøre de Spørgsmaal, som vare vigtige for deres egen Fremtid, og af den Livskraft, de Foreninger, hvori de organiserede sig, have viist, kan man ogsaa vurdere Betydningen af de Op-gaver, de havde sat sig.

Den direkte Anledning til Oprettelsen af *Haandværkerforeningen i Kjøbenhavn* gav den kongelige Resolution af 3die April 1840, der befalede Nedsættelsen af en Komité, som skulde undersøge Hovedstadens Lavs- og Korporationsvæsen. Først 7 Aar efter, den 25de Oktober 1847, afgav Komitéen sin Betænkning, hvis Beskaffenhed gav Anledning til, at man døbte den: „de syv magre Aars Komité“. Men allerede strax, da den blev kaldet til Live, vakte den Misfornøjelse hos dem, der havde ventet sig langt yderligere gaaende Skridt. Kommisioriet lød kun paa, at „Magistraten paa Borgerrepræsentationens derom gjorte Andragende er bleven bemyndiget til med to eller flere af dens Medlemmer at sammentræde i en Komité med nogle af Borgerrepræsentanterne og nogle udtagne sagkyndige Mænd for ved Hjælp af Kjendsgjerninger og de Vedkommendes skriftlige og mundtlige Erklæringer at søge oplyste de Fordele og Mangler, der ere forbundne med de bestaaende Lavs- og Korporationsindretninger, og til derover i sin Tid at indgive Forslag til Kancelliet“. *Fædrelandet*, der var Organ for Misfornøjelsen i denne Retning, lod ikke utydelig forstaa, at da Stavnsbaandet

løstes, burde ogsaa Lavsbaandene have været løste. Det beklagede, at man ikke havde gjort Skridtet helt ud, dengang Kommissionen i 1794 var nedsat, og udtalte det Haab, at den nu nedsatte Komité ikke vilde lade sig nøje med et Forsøg paa at bøde paa, hvad der dog ikke lod sig flikke.

Vare saaledes Forkæmperne for det Nye ikke tilfredse med den Opgave, der var stillet Komitéen, vare paa deres Side Tilhængerne og Forsvarerne af det Gamle heller ikke fornøjede med Komitéens Fremgangsmaade.

„Denne Komité's første Behandlingsmaade af Sagen — hedder det senere i Haandværkerforeningens fjerdingaarlige Beretninger — billigedes ikke af Haandværksstandens Medlemmer i Almindelighed.“ Grunden dertil oplyses umiddelbart efter. „Man tænkte sig en moden Plans Udarbejdelse, efter drøftede Bemærkninger og bestemte Meddelelser, udgaaede fra Lavenes Medlemmer, og ikke samlede ved mundtlige Ytringer af enkelte Mænd paa Standens Vegne og af Personer, der i Stilling som Svende kun lidet ville være istand til at give Oplysninger om Næringsforholdene“. Det var Lavenes Betænkninger, man forlangte, at Komitéen skulde indhente, og da dette ikke skete, samlede man for at raadslaa om, hvad der i den Anledning burde foretages.

Et andet Moment kom til. Statistikeren Dr. A. F. Bergsøe havde netop da udgivet sit Skrift: „Om Lavsvæsen og Næringsfrihed med specielt Hensyn til en Reform i den danske Lovgivning i denne Retning“, hvori han drog i Kamp mod Lavsvæsenet. Ogsaa denne Handske vilde man optage. Tilhængerne af det Gamle følte sig forurettede og angrebne; de besluttede derfor at optage Kampen.

Meget kortfattet lyder nu Beretningen om det første,

forberedende Møde til Foreningens Stiftelse. „Det var i Sommeren 1840, omtrent midt i Juni Maaned, at et Antal af henved 60 Mænd, ifølge Opfordring, samledes paa Hjørnet af Boldhusgade og Admiralgade Nr. 1 i Stueetagen — der, hvor ogsaa Studenterforeningen i tidligere Tid havde Lokale — for at raadslaa om, hvorledes Haandværksstanden under de daværende Begivenheder havde at forholde sig, og hvilke Skridt man ansaa det for hensigtsmæssigst at foretage“. Det lod til, at man mødte ret uforberedt til dette Møde. „Der var ikke gaaet Forhandlinger forud i nogen engere Kreds“; der forelagdes heller ingen bestemte Forslag, og Mødet endte ogsaa „uden nogen særskilt Beslutning“. Man havde ganske i Almindelighed Følelsen af, at Noget burde der gøres, men hvori dette Noget skulde bestaa, var man endnu ikke paa det Rene med.

Men i dette Møde udtaltes alligevel den Tanke, paa hvilken Haandværkerforeningen blev stiftet. Det var „en enkelt Ytring i Forsamlingen“, som gik ud paa, „at Medlemmer af de forskjellige Lav burde slutte sig sammen og danne en midlertidig Forening til at varetage Standens Tarv“. Det var det Ord, som man øjensynlig trængte til. Tanken „gjemtes af Nogle“ — som det senere berettes — og gav Anledning til, at man samledes til et nyt Møde. Her blev det overdraget *J. Lasenius Kramp* at affatte en Indbydelse til Oprettelsen af en Haandværkerforening med Antydning af dens Formaal og Virksomhed. Hans Forslag diskuteredes derefter i et Par følgende Møder, hvorpaa man opfordrede Oldermændene for Lavene til at undertegne det som Indbydere, og da dette var sket, og Indbydelsen desuden havde fundet betydelig Tilslutning, konstitueredes Haand-

værkerforeningen i København den 20de November 1840 i et Møde, som afholdtes i „Beständig borgerlig Forening“s Lokale, Vingaardstræde Nr. 6, 1ste Sal, den Ejendom, som nu er en Sidefløj af Hôtel du Nord.

Hvad der er foregaaet paa de forberedende Møder, lader sig nu ikke mere oplyse. I Hovedsagen kan man sige sig selv, hvilke Tanker der vare de ledende for de Mænd, som her sluttede sig sammen. Der findes dog nogen Vejledning til Bedømmelsen af, hvorledes disse Tanker arbejdede sig frem af de første uklare Ønsker om at gjøre Modstand mod Lavenes Opløsning og almindelig Næringsfriheds Indførelse og kom til at antage de bestemte Former, der fandt deres Udtryk i Haandværkerforeningen. Denne Vejledning bestaaer i de forskjellige „Indbydelser“ og „Planer“, som udarbejdedes af *Lasenius Kramp*, og som gjentagne Gange omarbejdedes, inden de fik deres endelige Form. De findes nu i Haandværkerforeningens Arkiv, men inden de vigtigste af dem meddeles her, vil det være rigtigt at dvæle kortelig ved den Mands Standpunkt, som satte sit Præg paa dem, og for hvis Anskuelse de væsentlig blev et Udtryk.

Johannes Lasenius Kramp, som da endnu drev Snedkerprofessionen, hvori han var bleven oplært hos sin Fader, havde allerede dengang gjort sig bemærket blandt sine Standsfæller. Tre Aar iforvejen — den 18de September 1837 — havde han stiftet *Snedkeres Tegneforening af 1837*, hvis Navn dengang var *Foreningen af Snedkere til Kundskabers Fremme i Professionens Theori*. Bag denne knortede Titel skjulte der sig i Virkeligheden en bestemt Anskuelse. Paa den ene Side holdt *Lasenius Kramp* afgjort paa den

faglige Organisation, saaledes som den var udtrykt i Lavenes, om han end ikke var saa konservativ overfor disse som mange andre af hans Standsfæller og kun af Tidsomstændighederne nødtes til at følge med disse. Men paa den anden Side var han stærkt paavirket af Tidens Krav om Oplysning og Kundskaber. Han indsaa, hvilken Betydning disse havde for Haandværkerne, og før nogen Anden indenfor selve Haandværkernes Kreds tog han Ordet herfor. Naar man med disse Forudsætninger ser paa det Navn, han gav den ovennævnte Forening af Snedkere, vil man forstaa, hvad han mente med dette. I denne Forening søgte han først indenfor sit eget Fags Omraade at realisere sine Ideer angaaende Haandværkerstanden, idet Foreningen paa een Gang skulde være et Samlingssted for Fagets Medlemmer og befordre deres Fremgang i Kundskaber; fra den udgik senere de to andre af ham stiftede Institutioner: Haandværkerforeningen i Kjøbenhavn i 1840 og det tekniske Selskab i 1843 som to Grene paa samme Stamme.

Utilfredsheden blandt Lavenes Medlemmer med Kommissionen af 3die April 1840 var det almindelige Udgangspunkt for de Sammenkomster, der gav Anledning til Haandværkerforeningens Oprettelse. Det var da ogsaa den saavel som de ovenfor anførte Klager over, at man ikke indhentede Lavenes Betænkninger, som kom til Orde i det første Udkast til en „Plan til en Haandværkerforening“. Den begynder med at udtrykke Misfornøjelse over Kommissionens Sammensætning, idet den gjør gjældende, at ved Siden af „videnskabelig Dygtighed og god Kundskab i Jurisprudentsen“ kan der endmindre undværes nøje Kjendskab til Lokalforholdene

i Lavene selv m. m., naar man paa rette Maade vil besvare Spørgsmaalet, om Lavene bør bestaa eller ej. Ingen har denne sidste Kundskab i større Grad end Haandværkeren, „der er kommen til en fri og selvstændig Erkjendelse af sin Stilling som Statsborger“. Derfor foreslaas Oprettelsen af en Forening af Haandværkere i Kjøbenhavn, for at de selv kunne „tage Del i den Tidens betydningsfulde Diskussion, der skal afgjøre Lavsinstitutionens Skæbne“.

De „Principer“, som man, ialtfald i det Væsentlige maatte vedkjende sig, naar man vilde være Medlem af Foreningen, krævede, at vedkommende Haandværker skulde have forfærdiget Mesterstykke og være Medlem af et kjøbenhavnsk Haandværkerlav. Gjenstandene for Foreningens Forhandlinger skulde for det Første være „ved mundtlig Samtale at vække og opfriske de aandige Kræfter, belive og forarbejde de Ideer om hver Enkelts og det Heles Interesse, hvoraf en grundig Bevidsthed skulde fremkomme, om Lavene ere gavnlige og nyttige Institutioner for deres Medlemmer og Statssamfundet i det Hele og som saadanne bør vedblive, eller og at deres Existens ikke er hensigtsvarende *til Tiden og derfor ikke bør taales*“. (Udhævet i Manuskriptet.) Som det andet Formaal maa det vel opfattes, at „ved disse Forsamlinger attraaer Foreningen tillige at danne en moralsk Magt, som sammenbinder Medlemmerne til et Heelt i een Interesse, fremmer Aandskultur og Oplysning, saavidt hver Enkelts Stilling vedkommer, i borgerligt Forhold til Staten, saa at den sig gennem et friere Folkeliv fremskridende og til Velsignelse for Land og Rige selvstændigen blivende Erkjendelse af sit rette Standpunkt i Staten maa lede til at stille Haandværkeren paa den Plads,

at han der, hvor han selv er den vigtigste Part i Sagen, ikke skal af Mangel paa aandelig Kraft være blot Tilskuer“.

Meningen med denne lange Tale, hvori der ogsaa gjøres en Kompliment for Tidens Frihedsbestræbelser, er ikke saa vanskelig at fatte, som det efter dens indviklede Konstruktion kunde synes. Men paa en Kombination af den ægte Lasenius Krampske Ide om at opfriske og belive de aandige Kræfter med Planen til en Kamp for Lavformernes Bestaaen lod der sig ialtfald den Gang ikke bygge nogen Forening af den Karakter, som Haandværkerforeningen skulde have. Det er vel endog sandsynligt, at selve Spørgsmaalet om, hvorvidt Lavene burde taaes, har vakt Uvillie, hvis dette Udkast har været kjendt af Nogen. I alle Tilfælde kom dets Forfatter paa det Rene hermed, og i en ny Plan klargjøres og udformes hans Ideer langt bedre. Der peges derhos i denne paa, at en Forening som den paa-tænkte ogsaa vilde kunne „virke i mangel anden gavnlig Retning for Haandværkerne“. Der lægges imidlertid ikke Skjul paa, at disse savne „megen intellektuel Dannelse,“ og denne Sætning, til hvilken Spiren allerede ligger i den første Plan, fik ogsaa sit Udtryk i de reglementariske Bestemmelser § 6. Men dette Forslag fortjener at kjendes i sin Helhed for at kunne sammenlignes med den Indbydelse, der blev den endelige.

Plan

til en

Haandværker-Forening

Man synes for Øieblikket med Bestemthed at ville løse et af Tidens store Spørgsmaal, nemlig: „om *Laugene eller Laugs-væsenet i det Hele taget skal bestaae eller ikke?* Ihvorvel Besvarelsen

heraf ikke kan undvære videnskabelig Dygtighed og god Kundskab i Jurisprudentsen, saa vil den dog endmindre kunne undvære nøie Bekjendtskab med Localforholdene i Laugene selv, om Forbindelserne mellem de forskjellige Haandværkere og om de Betingelser, hvorunder disse arbeide, for at kunne afgive et Resultat, der i statsøconomisk Henseende vil være tilstrækkeligt belyst og grundigt fremstillet.

Da nu Ingen bedre end den fordomsfrie oplyste Haandværker, der er kommen til en fri og selvstændig Erkjendelse af sin Stilling som Statsborger, vil kunne give en saadan nøie Fremstilling og velmotiveret Forklaring over Haandværkslivets og Standens borgerlige Betydning for Staden og Staten, saa er mit Forslag I, at de Haandværkere i Kjøbenhavn, som føle sig opfordrede hertil, træde sammen i en Forening for paa denne Maade ved Meddelelser og Afbenyttelse af gjensidige Oplysninger selv tage Deel i den Tidens betydningsfulde Discussion, der skal afgjøre Laugsinstitutionernes Skjæbne.

En saadan Forening, baseret paa sunde Principer overensstemmende med Tidens Trang, vilde ogsaa kunne virke i manges anden gavnlige Retning for Haandværkerne, blandt hvilke man ikke kan fordølge, at megen intellectuel Dannelse savnes. Jeg tillader mig derfor herved at foreslaa følgende reglementariske Bestemmelser, hvorefter en saadan Forening burde begrundes og dermed dens fremtidige Virksomhed antydes.

Grundbestemmelser.

§ 1.

Enhver Borger og Haandværker i Kjøbenhavn, som enten har forfærdiget Mesterstykke eller driver Haandtering ifølge dertil erholdt Bevilling, kan efter foregaaet Ballotation blive optagen til Medlem af Foreningen. Foruden nævnte Egenskab maa han tillige besidde et godt og uplettet Rygte. Forresten attraaer Foreningen Mænd af saa megen Intelligents som muligt, for at de med Interesse for Sagen sameget mere ville kunde virke for denne.

§ 2.

Medlemmerne ville ikke have andre Udgifter at udrede, end de, som Afbenyttelse af Locale og Skrivematerialer maatte medføre.

§ 3.

Gjenstanden for Foreningens første Forhandlinger skulde især være ved skriftlige Oplysninger og ved mundtlig Samtale at vække og opfriske de aandige Kræfter, belyse og forarbejde Ideerne om hver Enkelts og det Heles Interesse, hvoraf en grundig og bestemt Bevidsthed skulde fremkomme, „om *Laugene* ere nyttige og gavnvirkende Institutioner for deres Medlemmer og Statssamfundet i det Hele og som saadanne bør vedblive?

§ 4.

Ved disse Forsamlinger attraaedes da tillige at danne en moralsk Magt, der sammenbandt Medlemmerne til et Heelt i een Interesse, idet man fremmede Aandskultur og Oplysning, saavidt Enhvers Stilling vedkom i borgerligt Forhold til Staten. — De skulde altsaa lede til, at Haandværkeren kom til at erkjende selvstændigen sit rette Standpunkt i Samfundet, og saaledes ikke af Mangel paa aandelig Kraft være blot Tilskuer i en Sag, hvor han selv er den vigtigste Part.

§ 5.

Megen og vigtig Betydning ville disse Møder tillige have i Communal-Anliggender; thi man vilde herved bedre end nogensinde faae Lejlighed til at kjende Mænd, der besad Duelighed og Indsigt nok for at være Haandværkerstandens værdige Ordførere i Borgeraadet.

§ 6.

Et ligesaa dyrebart Anliggende vilde det være for Foreningens Virksomhed at henvende Blikket paa de unge Haandværkeres Cultur; thi ligesom allerede enkelte Handelslaug have

virket i denne Retning, saaledes maa det endmere være de ældre Haandværkeres Pligt saa vidt muligt at sørge for, at intelligente Mænd igjen i Tiden kunne indtage deres Plads og hævde Standen den Agtelse, hvorpaa den har saa gyldig Krav.

§ 7.

Foreningens Bestyrelse skulde bestaae af en Referent og 8 Committerede. Det vilde være disses Pligt, at samle, ordne, og affatte Referat over de enten indkomne skriftlige Forslag, Betænkninger etc. eller de i Møderne skete mundtlige Forhandlinger, om hvilket da nærmere Bestemmelser vilde være at tage.

Her kom for første Gang Tanken frem om at lade Foreningen have Indflydelse paa de kommunale Valg og Anliggender, en Virksomhed, der spiller en væsentlig Rolle i mange efterfølgende Foreningers Programmer, og som her finder sin naturlige Forklaring i, at Haandværkerne havde Sæde i Kommunalbestyrelsen, og i, at Lavskomiteen var udgaaet af denne Forsamling.

Ogsaa den Indbydelse, i Henhold til hvilken Foreningen dannedes, foreligger i to Udgaver: et Udkast og den endelige Indbydelse. De indeholde begge væsentlige og interessante Afvigelser fra Planerne. De begynde med at beklage, at det har „ved mange Lejligheder viist sig, at der ingen Enighed i Anskuelser“ fandt Sted mellem Haandværkerne. Hovedgrunden hertil var de mange „Afdelinger eller Laug, hvoraf Standen bestod, og af hvilke hver for sig varetog sin egen Interesse“. Medens denne Klage nu stilles i Forgrunden, trænges derimod Klagen over Haandværkernes Mangel paa intellektuel Dannelse tilbage; til Gjengjæld beholdt man Beslutningen om at varetage de kommunale Interesser. Det var Virksomheden for Lavssagen, der nu var

bleven det Væsentlige, og i Sammenhæng dermed stod det formodentlig ogsaa, at Grundbestemmelserne vare strøgne og med dem den nærmere Præcisering af Foreningens Virksomhed. Man var enig i det Væsentlige; Detaillerne kunde man altid senere enes om.

Det har sin Interesse at forfølge denne Gjæringsproces, hvoraf den endelige Indbydelse udgik som det færdige Produkt. Man lærer deraf, at det tilsidst var Lavskampen, der blev den Parole, hvorom man samledes, og at Lavene selv blev de Kjærnetropper, om hvilke den øvrige Del af Hæren grupperedes. Men medens det saaledes her som saa ofte blev et aktuelt foreliggende Stridsspørgsmaal, der kaldte Foreningen tillive, er det værd at lægge Mærke til, at den Mand, som blev dens egentlige Skaber, strax saae videre frem. Han søgte ogsaa her at føre sine Ideer om Kundskabers og Oplysnings Betydning for Haandværkerne ind i Foreningen, men fik dengang ikke fuld Frihed dertil. Det gik ham hermed som med saa mange andre Ideer, som hans frugtbare Hjerne til en Begyndelse kastede ind i Foreningen, men som først langt senere slog Rod, og hvoraf nogle spirede og voxede til anselige Planter, over hvilke man glæder sig den Dag idag. Men dengang maatte der fires, hvis man vilde have alle Hoveder samlede under een Hat. Der blev endda Dissens og Uenighed nok tilbage. Derom vidner det Besvær, det udkrævede at faa Foreningen dannet, og de provisoriske Tilstande, hvori den henlevede sin første Tid.

Den endelige Indbydelse til Haandværkerforeningens Stiftelse kom derefter til at lyde saaledes:

Indbydelse

til en

Haandværkerforening i Kjøbenhavn.

Uagtet Haandværkerne i Kjøbenhavn udgjøre en stor og meget vigtig Stand, hvis Stilling og Forhold til de øvrige Dele af Samfundet burde nøie agtes og kjendes, ogsaa af dens egne Medlemmer, har det dog ved mange Leiligheder viist sig, at der ingen Enighed i Anskuelse med Hensyn dertil fandt Sted. Som Hovedgrund herfor maa vel gyldigst anføres de mange Afdelinger eller Laug, hvoraf Standen bestaaer, og hvilke hver for sig varetage sin egen Interesse, uden at see hen til, at denne godt kan forenes med den fælleds.

Man synes nu for Øieblikket med Bestemthed at ville løse eet af Tidens store Spørgsmaal, nemlig: *„om Laugene bør bestaae eller ikke?“*

Af dette Spørgsmaals Besvarelse vil en stor, nyttig og for Staten uundværlig Stands Vel og Vee være afhængig. Dens Medlemmer bør derfor ikke tause afvente dette; thi fordrer Tiden, at Haandværkerens Stilling trænger til en Reform i institutionsmæssig Henseende, da bør han ogsaa, som vigtigste Part i Sagen, ikke blot skue og høre, men selv tage Deel med i den betydningsfulde Discussion. Vi vide, at Standen med Stolthed tæller dygtige og driftige Medlemmer, der som fordomsfrie og indsigtfulde Mænd forstaae at vurdere deres Stilling som Statsborgere, og have nøie Kjendskab til Localforholdene i Laugene og Forholdene mellem de forskjellige Haandværkere, samt de Betingelser, hvorunder disse arbejde; men for at imidlertid flere og flere, hvis tidligere Stilling ene og alene bød dem varetage blot deres tekniske Uddannelse, ogsaa maae komme til selvstændigen at erkjende deres rette Standpunct, saa tage Undertegnede sig den Frihed at indbyde øvrige Medhaandværkere til at sammentræde i en Forening under Navn af *„Haandværkerforening“*, hvis Hensigt skulde være at afbenytte gjensidige Meddelelser og Oplysninger til Behandling af ovennævnte Spørgsmaal.

At en saadan Forening tillige i mange andre Henseender

vilde gavne Haandværkerne og Standen, vil være indlysende Vi skulle blot her tillade os at berøre, hvilken stor og vigtig Betydning den vilde have i Communal-Anliggender, da man her bedre end nogetsteds vilde faae Leilighed til at lære at kjende Mænd, som man med Tillid kunde vælge til Haandværksstandens Ordførere og til dygtige Medlemmer i Borgerraadet, og saaledes vilde den moralsk kunne virke i mangen god Retning til Held og Hæder for Samfundet.

Vi opfordre derfor herved de Haandværkere i Kjøbenhavn, som maatte føle Interesse for Sagen, og hvem denne Indbydelse bliver sendt til, herpaa at tegne deres Navne.

Den originale Indbydelse, der endnu er bevaret, er underskrevet af Oldermænd for 36 kjøbenhavnske Haandværkslav. Den blev, forsynet med Underskriften „Pluraliteten af Haandværkslavenes Oldermænd“, trykt og i September Maaned fordelt blandt disse, for at de skulde skaffe Medlemmer hver i sit Lav. Der eksisterer endnu en Snes Stykker af disse Cirkulærer, af hvilke det ses, at de Fag, der strax sluttede sig talrigst til den nye Forening, vare Smede (63), Snedkere (59) og Skræddere (53). Som en Kuriositet kan anføres den Paaskrift, som et agtværdigt Medlem af Kandestøberlavet gav det ham tilsendte Cirkulære, og hvori hele Harmen over de nymodens Ideer kommer til Orde. Den lød:

„Efter denne Indbydelses Hoved-Indhold tillader jeg mig (nemlig om Laugene bør bestaa eller ikke) at svare: De som ikke ønske, at Laugene skulle vedblive, kjender ikke til Laugene og overhovedet til det Heles sande Vel, og Fremtiden vil vise, om en saadan Forandring fandt Sted, hvilke sørgelige Følger den vilde have.

Imidlertid forbeholder jeg mig om paafordres at belyse det Anførte og protesterer for mit Vedkommende imod den aller-mindste Krænkelser i mine borgerlige Rettigheder.

Kjøbenhavn d. 17de September 1840.

A. L. Buntzen,
Kandestøber-Mester.“

I det Hele fandt Indbydelsen stærk Tilslutning, og den trykte „Fortegnelse over Deltagerne i den paatænkte Haandværker-Forening“ viser tilligemed Supplementslisten ialt 457 Navne. Det var et betydeligt Antal, men paa den anden Side angav rigtignok den i 1840 af Politikammeret i Kjøbenhavn udarbejdede Generaltabel for 1839 Antallet af Mestre og Interessenter i Lavene til 4062; i 1838 var det 3995. Man besluttede derefter at konstituere Foreningen og indbød i den Anledning Underskriverne til et Møde i Vingaardstræde Nr. 131, 1ste Sal — den førnævnte bestandig borgerlig Forenings daværende Lokale — Fredag Eftermiddag den 20de November Kl. 4 „for at tage Foreningens fremtidige Virken under Overvejelse“.

Man kom imidlertid ikke saa hurtigt til et Resultat, som man havde ventet, og overhovedet var Foreningens Tilbliven og første Livsytringer forbunden med saa mange Vanskeligheder, at der hengik rum Tid, førend den fik sin endelige Bestyrelse og sine endelige Love.

Allerede Ugedagen efter det første Møde samledes man paa ny — denne Gang i Snedkernes Lavshus i Grønnegade — til en Generalforsamling, „hvor der fremlagdes en kortfattet Plan for Foreningens Virksomhed“. Her vedtog man da tillige, at der skulde vælges 40 Valgmænd, og disse

skulde da atter indbyrdes vælge „en provisorisk Bestyrelse“, som saa fik til Opgave at udarbejde et Forslag til provisoriske Love for Foreningen. Det var ret omstændeligt, men den besværlige Valgmaade undskyldes med „den herskende Mangel paa indre Kjendskab til Kræfter i Standen, som ved forefaldende Lejligheder kunde tages i Anvendelse“.

Ogsaa den lange Tid, der hengik, førend de endog blot „provisoriske“ Love blev udarbejdede, finder sin Forklaring deri, at man havde opfordret Medlemmerne til at indsende Planer og Forslag til Foreningens Organisation, og „at der i denne Henseende indkom et ikke lidet Forraad af den mest forskjelligartede Natur, hvis Behandling voldte endel Tidsanvendelse og ringe Udbytte“.

Ikke engang de fyrgetyve Valgmænd fik man valgte i Mødet den 27de November. Først i et nyt Møde den 29de November blev disse valgte, og derpaa fulgte atter i et nyt Møde „det engere Valg“ af en provisorisk Bestyrelse og Lovkomité.

Dennes Sammensætning blev:

Bagermester, cand. jur. *H. C. Sager*, Formand.

Snedkermester *J. Lasenius Kramp*, Sekretær.

Snedkermester *A. D. Andersen*.

Bagermester *J. A. Scherfig*.

Bogbindermester *J. C. Falch*.

Hofurmager *Fr. Jürgensen*.

Snedkermester *P. C. Thyman*.

Hattemagermester *B. Petersen*.

Drejermester *L. L. Lohmann*.

Disse Mænd udarbejdede derpaa de provisoriske Love, som forelagdes paa en Generalforsamling den 12te Marts

1841, altsaa over et Fjerdingsaar efter, at Foreningen var bleven konstitueret. Det er sikkert nok, at de ovennævnte mange Forslag, der indkom til Komitéen, havde deres Del af Skylden for, at Arbejdet gik saa langsomt frem, men man tager neppe fejl i, at ogsaa selve Kampen om, hvilke Anskuelser Foreningen skulde repræsentere, har sin Andel i, at det trak saa længe ud med Lovenes Tilblivelse. Det blev de Anskuelser, som vilde undgaa „at lede Foreningen hen i nogen blot ensidig Retning“, der sejrede.

De provisoriske Love bestemme nemlig som Foreningens Formaal: „at fremme Haandværksstandens Tarv paa enhver hensigtsmæssig Maade ved de Midler, der maatte staa i dens Magt“. Man holdt sig altsaa ikke til det snævrere Formaal, som var Anledning til Foreningens Oprettelse, men overensstemmende med Stifterens Hensigter udvidede man strax dette, og de provisoriske Love bare da ogsaa paa andre Punkter Vidnedsbyrd om, at det var Alvor, naar man erklærede at ville „virke ogsaa paa andre Maader til Haandværksstandens Tarv“. Men hvad man strax slog fast — og derved traadte man tillige i Modsætning til de andre samtidige Foreninger — var, at det var Haandværkerne og ingen Andre, som den nye Forening omfattede, og hvad der skulde forstaas ved Haandværkere, udtaltes med al ønskelig Tydelighed i den følgende Paragraf i Lovene: „Enhver Haandværker — dette Ord er udhævet i Lovene — som efter aflagt Prøve har vundet Mesterret, kan blive Medlem af Foreningen, naar han anmelder sin Indtrædelse for Formanden“. At det var Alvor med denne Bestemmelse, fik daværende Finerskærer *H. P. Frederiksen* at vide, da han i 1846 vilde indmelde sig, og det i et Plenarmøde

af Bestyrelse og Repræsentantskab den 11te December med Majoritet vedtoges, at han „ikke var at anse som Haandværker“. Først i 1857 gjorde man en Undtagelse fra Lovenes Bestemmelser om Adgangen til Foreningen ved at optage Gasværksbestyrer *G. Howitz* som Medlem. Derimod blev *Frederiksen*, da han i 1859 meldte sig til Optagelse, atter tilbagevist under Paaberaabelse af de samme Grunde som i 1846, men Forklaringen paa, at man ikke ønskede at gjøre nogen Undtagelse for hans Vedkommende, ligger i den Stilling, han havde indtaget under Næringslovens Tilblivelse. Først i 1863, da Lovenes Princip paa dette Punkt var blevet forandret, kom *Frederiksen*, der da var Direktør i Industribanken, ind i Foreningen.

Om Maaden, hvorpaa Foreningens indre Anliggender vare ordnede, kan anføres, at Kontingentet beskeden blev sat til 1 Mark maanedlig — kort efter til 3 Mark for Kvartalet —, at man fik to ordinære Generalforsamlinger om Aaret — en Ordning, som Foreningen bevarede til for et Par Aar siden —, og at Foreningen skulde have en Bestyrelse, bestaaende af en Formand, en Viceformand og 7 Medlemmer, samt et Repræsentantskab. I dette sidste laa Foreningens Tyngdepunkt med Hensyn til den Indflydelse, den vilde sikre sig, thi Repræsentantskabet skulde bestaa dels af 10 blandt Medlemmerne i Almindelighed valgte Mænd og dels af alle de i Foreningen værende Oldermænd for Lavene. Naar Oldemanden for et enkelt Lav ikke var Medlem, skulde der vælges en anden Repræsentant for Lavet af de Interessenter i dette, som vare Medlemmer af Foreningen. Der skulde nu under den store almindelige Kamp: for eller imod Lavene ikke mere være Tale om de enkelte

Lavs Særinteresser. Alle Lavene skulde slutte sig sammen til fælles Modstand mod Faren, og Haandværkerforeningen skulde være deres Fællesrepræsentation.

Ved Siden af de saaledes valgte Myndigheder oprettedes imidlertid samtidig tre faste „Komiteer“, og i deres Hænder blev det egentlige Arbejde lagt. Den første Komité fik til Opgave:

„at iagttage Standens Tarv med Hensyn til de Forandringer, som enten af dens Medlemmer maatte ønskes i den bestaaende Næringslovgivning eller af Andre udenfor Standen maatte paatænkes“. Dens Opgave var altsaa at tage sig af den Sag, som havde givet Anledning til Foreningens Stiftelse.

Den anden Komité havde til Formaal:

„at søge at udjævne de Tvistigheder, der finde Sted mellem de forskellige Næringsklasser, og derved søge paa enhver mulig Maade at fremme Enighed i Standen“.

Med andre Ord: trods den øjeblikkelige Enighed, som den fælles Fare havde bragt tilveje, følte man sig dog endnu ikke sikker, og for at forebygge indbyrdes Tvist nedsattes der en Mæglingskomité.

Den tredje Komité's Formaal pegede endelig ud over den snævrere Opgave til et større Maal, nemlig

„at fremvirke nyttige Kundskabers Udbredelse iblandt Standens Medlemmer“.

De provisoriske Love vedtoges paa det nævnte Møde, men dermed vare endnu langt fra Besværlighederne ved Foreningens Tilblivelse overstaaede. Den foreløbige Bestyrelse nedlagde sit Hverv samtidig med Lovenes Vedtagelse, og derpaa fandt der en Række vidtløftige Valghandlinger Sted,

før man fik en ny Bestyrelse samt Medlemmer af de tre Komiteer valgte. Der blev omsendt Stemmesedler den 15de Marts, disse aabnedes den 23de og 24de Marts, og derved fik Foreningen ganske vist en Bestyrelse, men endda var Resultatet „ufuldkomment“. Der var nemlig Ingen, som havde faaet absolut Majoritet som Formand og Viceformand, og der foretoges derfor et Omvalg, hvis Resultat imidlertid heller ikke var tilfredsstillende. En Formand skulde Foreningen imidlertid have, og Repræsentantskabet blev derfor indkaldt til et nyt Møde den 14de April 1841, og i dette udnævntes da med diktatorisk Myndighed Oldermænden for Snedkerlavet, *A. D. Andersen*, til provisorisk Formand og Bagermester *J. A. E. Bock* til provisorisk Viceformand. De modtog dog kun Valget paa Betingelse af, at et „ordentligt“ Valg skulde foretages paa den første ordinære Generalforsamling, hvor man da tillige vilde foreslaa en Lovændring, saaledes at Valget fremtidig skulde ske med simpel Majoritet. Dette bestemtes ogsaa paa Generalforsamlingen den 2den August 1841.

Det var altsaa under ret vanskelige Forhold, at Haandværkerforeningen kom til Verden. Fra dens Stiftelse den 20de November 1840 hengik Tidsrummet til den 12te Marts 1841, før det i de provisoriske Love lykkedes at skabe et endda kun foreløbigt Grundlag for dens Virksomhed, og yderligere hengik Tiden til den 14de April 1841, før Foreningen fik en Formand og en Viceformand, hvis Valg endda ogsaa kun kunde betragtes som foreløbigt. For Lovenes Vedkommende er der allerede ovenfor peget paa, hvad der formentlig laa paa Bunden af de Vanskeligheder, som vare forbundne med deres Fremkomst. Ogsaa for Be-

styrelsens Vedkommende vil der med Sandsynlighed kunne anføres en dybere liggende Grund til det Besvær, dens Valg foraarsagede, end den, der er angivet, nemlig, at man ikke kjendte tilstrækkeligt til hverandre. Det er nemlig øjensynligt, at den virkelige Vanskelighed ved Valget var den, at der ikke var Nogen, som den offentlige Mening blandt Medlemmerne udpegede som selvskreven til at blive Foreningens Formand. Men dette hænger atter sammen med Mangelen paa fremragende Personligheder paa den Side, Haandværkerforeningen repræsenterede, idet Tidens Frihedsstrømninger naturlig havde grebet næsten alle de yngre Begavelser og ført dem over til den modsatte Side. Paa mange Punkter mærkedes det i det Hele i den Kamp, som Haandværkerforeningen nu skulde føre, at den savnede Ledere og Ordførere, og i 1850 tilstod *Lasenius Kramp* ligefrem, at Foreningen havde følt dette Savn. Heri findes der da formentlig ogsaa et Fingerpeg om en af Grundene til, at Foreningen kom til at ligge under i Kampen.

Foreningen havde nu faaet baade Bestyrelse og Love, og den skulde derefter for Alvor begynde sin Virksomhed. Men under de vanskelige Forhold og med de uprøvede Kræfter er det forklarligt, at den i Begyndelsen oftere kom til at skifte Formand og ligeledes gjentagne Gange maatte forandre Lovene. Bagermester *J. A. Scherfig* var ikke engang Formand i eet Aar; han afløstes den 30te Januar 1843 af Bagermester *J. A. E. Bock*, som atter den 17de Februar 1845 fulgtes af Hofblikkenslager *Fritz Meyer*. Denne fungerede til den 29de Marts 1847, da han blev efterfulgt af Skomagermester, Oberstløjtnant *C. F. Lier*, der blev den Første, som uafbrudt i en længere Aarrække beklædte Formandsposten. For Lovenes Vedkommende foretoges, som nævnt, den første Forandring paa Generalforsamlingen den 2den August 1841, og i 1842 skete der nye Forandringer, af hvilke den væsentligste var, at de tre faste Komiteer ophævedes, og at man istedet besluttede at nedsætte en speciel Komité for hvert enkelt foreliggende Tilfælde. De provisoriske Love undergik i det Hele i Løbet af kort Tid saa mange og væsentlige Forandringer, at det i 1843 be-

sluttedes at omarbejde dem til permanente Love for Foreningen. Dette skete dog ikke, da den dertil nedsatte Komité ikke kunde blive fuldtallig, og i 1844 besluttede man da at lade de provisoriske Love gjælde „indtil videre“. Først i 1846 lykkedes det at faa Lovene reviderede, og de første regulære Love for Foreningen blev vedtagne paa Generalforsamlingen den 27de April 1846.

I disse Aar begyndte Foreningen at udforme sit indre Liv og at lade dette antage de forskjellige Udtryk, som det tildels har bevaret endnu den Dag idag. Samtidig dukkede ogsaa en Række af de forskjelligste Planer og Forslag op, som man ønskede, at Foreningen skulde tage sig af. I begge disse Retninger var fornemlig *Lasenius Kramp* den virksomme Aand, der altid var opfyldt af Ideer og Forslag, af hvilke flere ogsaa blev realiserede. Man kjender ham heri igjen fra „Snedkernes Tegneforening“, baade med Hensyn til Idérigdommen og til Forslagenes Karakter. Hvad enten man i Haandværkerforeningen strax accepterede hans Forslag, eller man henlagde dem til kommende Tider, eller man helt forkastede dem, saa var han tydeligt nok den drivende Kraft i Foreningen, ligesom han sikkert nok ogsaa var den, der paa andre Omraader holdt igjen, hvor en altfor kras Lavsaand vilde gjøre sig gjældende, og han kom derved for en væsentlig Del til at paatrykke Foreningens dens Præg. Et broget Mylr af Begivenheder fylder dette Afsnit af Foreningens Liv. Der kæmpes om en Række smaa Spørgsmaal, hvori Tidens Stemninger gav sig Udtryk, og der drøftes de mange forskjellige Planer og Projekter, som fremkomme. Og midt i alt dette fremtræde saa de enkelte væsentlige og vigtige Skridt, som Foreningen i den

her omhandlede Periode foretog i den Sag, der havde givet Anledning til dens Stiftelse. Den førstnævnte Art af Begivenheder danne Bundfarverne i det Tæppe, hvis fremtrædende Partier ere Hovedscenerne i Kampen for og imod Næringsfriheden.

Foreningslivet begyndte med, at man fik Lokale gratis overladt paa Bagernes Lavshus i Læderstræde Nr. 29, nu Nr. 26, hvor „det tekniske Institut“ senere i en lang Aarrække havde hjemme. Lokalet var til en Begyndelse kun aabent om Mandagen, men senere fremkom der Forslag om at afholde almindelige Møder „for at disse kunde vinde mere i Liv og Interesse og bevirke en større Frekvens af Medlemmer“. Efterhaanden indførtes ogsaa „Underholdningsspil“: Schak og Dam i Lokalet, og der blev anskaffet forskellige „Tidsblade“. De Aviser, man til en Begyndelse abonnerede paa, vare: *Berlingske Tidende*, *Fædrelandet*, *Kjøbenhavnsposten*, *Den Frisindede* og *Korsaren*. Det var *Lasenius Kramp*, som stillede disse Forslag om faste Mødedage, Anskaffelse af Blade og Tidsskrifter, som indførte en Forslagsprotokol, gav Meddelelser til Medlemmerne ved Opslag i Lokalet og i 1842 grundlagde Foreningens Bibliothek, der til en Begyndelse væsentlig kun skulde indeholde Skrifter, som behandlede Lavs- og Næringssspørgsmaal. Det voxede dog saa stærkt, at der allerede i 1844 kunde udarbejdes en Katalog, og i 1848 havde det faaet en saadan Karakter, at man ansaa det for passende at henvende sig til det Reiersenske Fond om et Tilskud til det. Han fik ligeledes *Haandværkerforeningens fjerdingaarlige Beretninger*, hvis første Afdeling omfatter Tidsrummet fra dens Stiftelse til Udgangen af 1850, satte igang. Og endelig kan det ogsaa

tilføjes, at han var med til at tage Initiativet til den aarlige Festligholdelse af Foreningens Stiftelsesdag, at han skrev Sange til denne og andre festlige Lejligheder, og at han gav Foreningen dens første Sangbog, der udkom i 1850. Det var saaledes ikke tomme Ord, han brugte, naar han indledede Beretningerne med, at han nærede „en særlig Interesse for et højere Dannelsesliv i Haandværkerstanden“. Alt, hvad Foreningen præsterede i den Retning, skyldte den hans Initiativ.

Men ogsaa paa andre Omraader var man besjælet af Virkelyst, og ogsaa her træffes *Lasenius Kramp* i første Række. Strax efterat Foreningen var traadt i Live, blev der ved et Cirkulære rettet en Opfordring til samtlige Medlemmer om at fremkomme med de Andragender, Forslag, Anker m. v., der „maatte sigte enten til enkelte Lavs eller hele Standens Tarv“, hvorefter da — lidt ubetænksomt — tilføjedes, at „alt Fornødent skulde blive foranstaltet“.

Den derved fremkaldte Overflod af Forslag indlededes, betegnende nok for Tankegangen hos Lavsmestrene, med to Opfordringer, der skyldtes Repræsentantskabets Formand, Drejermester *Aulum*. Den ene af disse tilsigtede at faa ophævet den Bestemmelse, hvorefter fremmede Mestre, der havde gjort Mesterstykke andetsteds, kunde nedsætte sig her i Landet uden paany at gjøre Mesterstykke her. Den anden udtalte sig for Ophævelsen af den tilsvarende Bestemmelse for Provinsmestrenes Vedkommende, naar disse flyttede til Kjøbenhavn. Men den Komité, til hvilken de to Forslag blev henviste, vilde ikke lade sig føre ind paa den i dem antydede Vej; den erklærede udtrykkelig, at der „aldeles ingen Grund findes for Haandværkerforeningen til at

indgaa med Forslag af den Art“, hvilket derpaa udførlig motiveredes.

Som beslægtede med disse Forslag kunne anføres nogle andre, der fremkom i den følgende Tid. Et af disse krævede den alt forlængst paabudte almindelige Stempling af Haandværksarbejder, medens et andet, stillet af Malermester *A. C. Geisler*, tilraadede en Drøftelse af de Betingelser, paa hvilke Svende i Fremtiden skulde kunne faa Ret til at blive Frimestre. Endvidere fremsatte i 1843 en ivrig Forslagsstiller, Skomagermester *P. J. Lindberg*, en Klage over „de saakaldte sorte Brandfolks (Værkgesellers) Frimesterrettigheder“. Det oplystes, at der var over 100 Værkgeseller ved Brandkorpset, navnlig Skomagere (70), Smede, Snedkere og Sadelmagere, der uden at have aflagt Prøve konkurrerede med Haandværkerne. Foreningen tilstillede gennem Magistraten Lavskomiteen en Klage over dette Forhold. Der fremkom dog ogsaa Forslag, som pegede i frisindet Retning; saaledes et, der stilledes af *Lasenius Kramp*, og hvori der forlangtes en Revision af de forskjellige Lovbestemmelser, vedrørende de københavnske Haandværkssvende. Om disse Forslag og deres Efterfølgere hedder det i en senere Beretning, at de „beskjæftigede Foreningen tilstrækkeligt i de to første Aar af dens Tilværelse og fremkaldte ofte livlige Diskussioner“. Men det tilføjes tillige, at „mange af disse Sagers videre Fremme fraraadedes imidlertid af vedkommende Komiteer, andre stilledes i Bero til et belejlige Tidspunkt“.

For *Lasenius Kramp* laa Vægten sikkert først og fremmest paa en positiv Optræden fra Foreningens Side. Spørgsmaalet om Næringslivets Reform var for ham ikke den eneste Sag, der var af Betydning for Haandværkerne, og i

Overensstemmelse med det Syn, han havde paa Tiden, bestræbte han sig for at lade Foreningen virke baade til „Aandens Oplysning“ og til „materiel Fordel for Haandværksstanden“. Fra dette sidste Synspunkt maa en Gruppe af Forslag opfattes, der ligeledes fremkom i Foreningens første Virksomhedsaar, og af hvilke de allerfleste kom fra ham. Hertil hørte saaledes hans Forslag om Indførelsen af en Adressebog for Haandværkere samt et andet, angaaende Nedsættelsen af en Komité, hvis Formaal han angav i de gaadefulde Ord, at „ved dens Virksomhed vilde Enkeltes Interesser kunne forbindes med det Heles og Foreningen derved naa til det Maal, den har sat sig, at arbejde for Haandværkerstandens Tarv“. Det viste sig senere, at Meningen hermed var, at Komiteen skulde gjøre opmærksom paa nye Afsætningsmidler, nye Spekulationer, indsamle statistiske Data o. Lign. I Sammenhæng hermed stod endvidere forskellige Forslag om Oprettelsen af „Magasiner“, en af Tiden meget yndet Form for Handelsvirksomhed af Haandværkere, der navnlig fremtraadte i Møbel-Magasinerne. Paa Generalforsamlingen i Februar 1842 fremkom der saaledes Forslag om Oprettelsen af en Basar eller et General-Magasin for Københavns Haandværkeres Arbejder; endvidere drøftedes en Plan til et Magasin for Smede- og Gjørtlerarbejder. Paa samme Generalforsamling fremkom ogsaa Forslag — ligeledes stillede af *Lasenius Kramp* — om en hensigtsmæssig Mesterprøve ved Skomagerlavet og — nærmest som et Middel til at undgaa de hyppige Lavstrætter — Forslag om en Forening af Snedkere, Stølemagere og Trædrejere i eet Lav samt om en Forening af Knapmagerne og Possementmagerne i eet Lav.

Det første alvorlige Skridt, Foreningen foretog i den Sag, som var dens Livssag, var en Henvendelse til Københavns Magistrat. Foreningens Dannelse var foranlediget ved Nedsættelsen af Kommissionen af 3die April 1840 og Lavenes Utilfredshed over ikke at blive adspurgte af denne Kommission. Da de altsaa ikke kunde faa Indflydelse paa dens Arbejde, søgte de i det Mindste at faa det paa dens Resultater. Af den Grund henvendte 39 Oldermænd for forskellige Haandværkslav sig den 12te Februar 1841 til Magistraten og opfordrede den til „at foranstalte indhentet Lavenes Betænkninger over de Resultater, bemeldte Komité maatte være kommen til, forinden Sagen blev diskuteret i Magistraten og Borgerrepræsentationen, for at der ved disse Diskussioner kunde tages tilbørligt Hensyn til de Bemærkninger, som Lavenes egne Medlemmer maatte finde sig foranledigede til at fremkomme med“. Henvendelsen erklæredes „foranlediget af de forskellige Rygter, der udbredte sig iblandt Haandværkerne over de Resultater, som den i sin Tid nedsatte Lavskomité vilde komme til“.

„Lavenes egne Medlemmer“ blev dog ikke hørte, og Haandværkerforeningen tog sig derfor af deres Sag. Dens første offentlige Fremtræden i Næringsspørgsmaalet gik ud paa „ærbødigen“ at gjentage, hvad de 39 Oldermænd havde været „saa frie at ansøge den højtærede Magistrat om“. Men Vinden blæste nu engang ikke fra den Kant, og heller ikke Haandværkerforeningens Opfordring om at høre Lavene selv blev tagen tilfølge; det er endog tvivlsomt, om „dens billige Haab“ om at faa et Svar fra Magistraten blev opfyldt. Foreningen havde endnu ingen Autoritet.

Man besluttede da at lade de Anskuelser, Foreningen

kæmpede for, komme til Orde paa anden Maade. Paa en extraordinær Generalforsamling, som afholdtes i 1841 paa Aarsdagen efter Foreningens Stiftelse, meddeltes det, at der var indkommet et Forslag om at udsætte en Præmie for den bedste Afhandling om „Lavsindretningernes Goder“ osv., hvilket Forslag var overgivet til den paa-gjældende Komités Overvejelse. Forslaget var stillet af *Kramp*, og den Affattelse, han havde givet det, er et godt Exempel paa den moderate Stilling, han endnu indtog til selve Spørgsmaalet. Men den endelige Form, som det fik af Foreningen, kan paa den anden Side ogsaa tjene til Vidnesbyrd om, at der blandt andre Medlemmer af denne herskede en mere ensidig Opfattelse af Lavsspørgsmaalet, saa at der altsaa i Foreningen — hvad der ogsaa paa flere andre Punkter mærkes — i Virkeligheden eksisterede to Strømninger. Endelig ere ogsaa de Forhandlinger, som Udsættelsen af denne Prisopgave gav Anledning til, og det Resultat, Sagen fik, et godt Bevis for, hvor faa virkelig dygtige Kræfter Lavsvæsenets Tilhængere talte i deres Rækker, saa at Sejren derved betydelig lettetes dets Modstandere.

Det oprindelige Forslag gik ud paa at fremkalde en Afhandling om „Lavsindretningernes Goder enten under nuværende eller maaske lidet forandrede Form og derhos tilstrækkeligen belyse de Indretninger, ethvert Lav bevarer, der ere til Lettelse baade for Fattigkommunen og den almindelige Politiopsigt m. v.“ Komiteen bifaldt Forslaget, men stillede Opgaven saaledes, at den kom til at gaa ud paa „at oplyse, hvilke de Fordele ere, som af det bestaaende Lavsvæsen følge saavel for den hele næringsdrivende Stand som for det Offentlige, ved de Foranstaltninger, der ere

knyttede til det“. Men i et Møde af Bestyrelsen og Repræsentantskabet i Februar 1842 skærpedes endnu engang Opgaven til Fordel for Lavsvæsenet, saa at dens Ordlyd blev: „at oplyse, hvilke de Fordele ere, som følge af det bestaaende Lavsvæsen saavel for de øvrige Klasser af Samfundet som for det Offentlige, ved de Foranstaltninger, der ere knyttede til det, med særdeles Hensyn til Haandværkslavene“. Derved blev man da staaende. Den af *Lasenius Kramp* foreslaaede Præmie af 40 Rdl. ansaa man „for altfor ubetydelig, naar Skriftet skal have nogen literær Værd,“ og forhøjede den derfor til 100 Rdl., idet man satte en Tidsfrist af et halvt Aar til Besvarelsens Indlevering. Men derpaa skulde man have en Bedømmelseskomité, og at faa den havde sine Vanskeligheder.

Den 30te September var der indkommet fire Besvarelser af den udsatte Prisopgave, og Komiteen skulde derefter vælges. Man var herved ikke indskrænket alene til Foreningens Medlemmer, og medens man af disse valgte Formanden, Bagermester *Scherfig*, Næstformanden, Hattemager *B. Petersen* — der dog ikke vilde modtage Valget og derfor erstattedes med Garvermester *Rucksdæschel*, — og Drejermester *L. L. Lohmann*, valgte man af Mænd udenfor Foreningen: Professor *J. F. Schouw* og Overauditor *Otto Müller*. Disse Mænd, om hvem det var givet, at de i Lavsspørgsmaalet stod paa en Side, der var Foreningen modsat — *O. Müller* blev den, der senere udarbejdede Udkastet til Næringsloven — valgtes endog enstemmigt. Der ligger deri et Vidnesbyrd om den Mangel paa Kræfter, Lavsvæsenets Venner led under.

Naturligvis vare Mænd som *Schouw* og *Müller* ikke

tilfredse med Opgaven i den Form, hvori den blev dem forelagt. I en Skrivelse til Foreningen, hvori de lovede at overtage Hvervet som Dommere, gjorde de opmærksomme paa, at Spørgsmaalet efter deres Mening var stillet ensidigt, saa at Skriftet „snarere vil blive et Indlæg fra den ene Part i Sagen end en paa alsidig Drøftelse grundet Behandling af dette vigtige Æmne“. De tænkte sig derfor Muligheden af, at deres Overbevisning kunde nøde dem til at lade en Bemærkning herom indflyde i Bedømmelsen, og da de forudsatte, at dette kunde være Foreningen „mindre behageligt“, henstillede de, om den desuagtet kunde ønske at bevare dem som Dommere. Foreningen svarede galant, at det nævnte Forbehold „ingenlunde kunde være til Hinder for Sagen, men at det tvertimod vilde gavne denne at blive undersøgt og belyst fra flere Sider“, og man føjede ovenikjøbet til, at dette ogsaa maatte anses for Hovedformaalet med den udsatte Præmie. Man havde saa meget mindre Betænkelighed ved at stille sig saa imødekommende, som man samtidig fastholdt, at den endelige Tildeling af Præmien bestemtes af Repræsentantskabet.

Den 28de Marts 1843 afgav Bedømmelsesudvalget sin Betænkning. Den lød paa, at tre af de indkomne Besvarelser „saavel paa Grund af deres Indhold som Form aldeles ikke kunde komme i Betragtning“. Men heller ikke den fjerde Afhandling kunde Præmien tilkjendes, og der gives en ret skarp Kritik af den, hvilken slutter med at udtale om Afhandlingen i dens Helhed, at der i den savnes „overhovedet en selvstændig Behandling af Stoffet“, saa at den snarere synes at være „et Aggregat af enkelte Sætninger

og Citater end en moden Frugt af Forfatterens egen Eftertanke eller det bevidste Resultat af anstillede Undersøgelser“.

Til trods for dette uheldige Udfald var Foreningen tilbøjelig til endnu engang at forsøge det med Prisopgavens Udsættelse, og den forhøjede endog Belønningen til 300 Rdl. Men forinden man gik hertil, vilde man dog være fuldt paa det Rene med, hvad Opgaven skulde gaa ud paa, og nedsatte derfor en Komité til at affatte Prisspørgsmaalet „for at ingen ilfærdige Beslutninger og Forandringer dermed skulde foretages“. Komiteen kom imidlertid i August 1844 til det Resultat, at det var bedst at stille Sagen i Bero, da Betænkningen fra Lavskomiteen snart maatte kunne ventes, og man derfor gjorde rettest i at afvente de Resultater, denne maatte være kommen til. Imidlertid var den fjerde Afhandling, den eneste, som Dommerkomiteen havde fundet nogen Anledning til at kritisere, bleven udgiven i Trykken. Forfatteren var Kontrollør *H. P. Giessing*, og Titelen paa Arbejdet var: „Om Lavsforfatningens Gavnlighed. Et Forsvarsskrift for det bestaaende Lavsvæsen“. Fra Forfatteren indkom der i Slutningen af 1847, samme Aar som Lavskomiteens Betænkning forelaa, et Andragende til Foreningen om, at Præmien dog maatte blive ham tilkjendt, idet han appellerede til Foreningens Billighedsfølelse. Maaske var hans Andragende blevet bevilget, hvis han havde holdt sig til denne Følelse alene, men da han tillige talte om, at hans Bog væsentlig havde bidraget til det „heldige Resultat“, hvortil Lavskomiteen var kommen, fandt Bestyrelsen ingen Anledning til at fravige den engang tagne Bestemmelse.

Kort efterat Foreningen var bleven stiftet, havde den

et Sammenstød med den et Par Aar ældre Industriforening. At der fra Begyndelsen af existerede et Modsætningsforhold mellem de to Foreninger, er givet; thi skjønt Ordningen af Næringsforholdene ikke var opført paa Industriforeningens Program saaledes som paa Haandværkerforeningens, kunde der dog efter den førstnævnte Forenings og dens ledende Mænds Optræden ikke være Tvivl om, at den indtog et endog meget frisindet Standpunkt i dette Spørgsmaal. Men ligesom der i Industriforeningens Bestyrelse sad Haandværkere, der paa ingen Maade vilde en absolut Næringsfrihed, saaledes var Haandværkerforeningen, som paapeget, heller ingen Forkæmper for den ubetingede Fastholden ved Lavsvæsenets gamle Former; der var i den Repræsentanter for en konservativ Aand holdt Revision af Lavsvæsenet, og som samtidig krævede Fremskridt og Oplysning for Haandværkerne. De to Foreninger kunde altsaa paa mange Punkter mødes, og Haandværkerne i dem mødtes da ogsaa. Af Industriforeningens Stiftere blev Bagermester *Scherfig* og Hofblikkenslager *Fritz Meyer* to af Haandværkerforeningens tidligste Formænd, og betegnende er det endvidere, at Industriforeningens egentlige Stifter *J. B. Dalhoff*, meldte sig ind i Haandværkerforeningen den 21de Februar 1848, altsaa paa et særligt bevæget Tidspunkt, ligesom ogsaa Haandværkerforeningen gjorde ham til sit Æresmedlem den 23de Februar 1876, altsaa længe før Industriforeningen tænkte paa noget Saadant. Gjentagne Gange sad de samme Mænd samtidig i de to Foreningers Bestyrelse, hvad der f. Ex. var Tilfældet i den Periode, der gik umiddelbart forud for Næringslovens Tilblivelse. Som et Bidrag til Belysningen af Forholdet mellem de to Foreninger kan forøvrigt anføres, at i Marts 1847 vedtog

Haandværkerforeningen at yde et Bidrag af 50 Kr. af Kassen til en Komité, der havde dannet sig i Industriforeningen for at hjælpe trængende Haandværkere.

Det kom imidlertid i Tidens Løb til forskellige Sammenstød mellem de to Foreninger, og det første af disse faldt forholdsvis kort efter Haandværkerforeningens Stiftelse. Det havde Intet med Næringsspørgsmaalet at gjøre, men det synes ikke desto mindre at have sat Lidenskaberne i Haandværkerforeningen i ret stærk Bevægelse. Industriforeningen havde, da den blev sammensmeltet med *den merkantile Industriforening*, faaet overdraget et denne den 9de April 1840 tilstaaet Basarprivilegium. Nogen synderlig Fornøjelse havde Industriforeningen ikke af denne Medgift. Den gav nærmest Anledning til en endeløs Række Drøftelser og Forslag om, hvor Basaren skulde være, og hvorledes den skulde være. Paa et af disse Stadier nedsatte Industriforeningen i 1841 en Komité, der skulde overveje Spørgsmaalet, og dette Skridt vakte Frygt baade indenfor Industriforeningen selv og i Haandværkerforeningen for, at det nu skulde blive til Alvor med Basaren, og at der ved den skulde skabes en Konkurrent for Byens Haandværkere. I Industriforeningen blev der i den Anledning indkaldt en extraordinær Generalforsamling, paa hvilken det dog lykkedes at berolige Stemningen. Haandværkerforeningen tog for sit Vedkommende Sagen som en meget alvorlig Begivenhed og indgav i Slutningen af 1841 et udførligt Andragende til Kongen. Der udtales i dette, at man anser det for muligt „at Ansøgningen om en Basars Oprettelse er bleven Deres Majestæt forestillet som et almindeligt Ønske af hele Haandværksstanden; dette er imidlertid ingenlunde Tilfældet, thi

kun faa Haandværksmestre have været vidende om, at nogle Mænd udenfor Haandværksstanden i deres Iver for Industriens Fremme have ansøgt om en saadan Tilladelse“. Andragerne kunde ikke tænke sig Muligheden af, at Basarprivilegiet skulde kunne gaa ud paa, at alle Slags Haandværksarbejder fra hele Riget skulde kunne indsendes til Forhandling i Kjøbenhavn, men da man maa være belavet paa Alt, tænkte de sig dog, at noget Saadant kunde ske, og „da, allernaadigste Konge! da ser Kjøbenhavns Haandværksstand sin fuldkomne Ruin imøde, da ere ikke blot vore Rettigheder, men endogsaa vore i Deres Majestæts Hovedstad Kjøbenhavn hjemlede Borgerrettigheder aldeles fratagne os, da er Alt, hvad vi møjsommelig have arbejdet for, da er vor hele Velfærd tabt, thi det vil være umuligt for os at udholde Konkurrencen med Kjøbstædernes og Landsbyernes Haandværkere, da baade Levnetsmidler, Huslejlighed, Folkeløn og alle Fornødenheder ere langt dyrere her i Staden end andetsteds i Riget“. Det er et lille Tidsbillede, som disse Udtalelser give, men Andragendet fik ingen Betydning. I syv Aar plagede Industriforeningen sig med Basarplanen, inden denne blev endelig opgiven.

Haandværkerforeningen slap saaledes med Skrækken for, at der skulde blive oprettet „en stor Boutiqve“, hvori Haandværksarbejder fra hele Landet, Hertugdømmerne medindbefattede, skulde kunne forhandles. Men den formaaede heller ikke selv at realisere sine Planer om de forskjellige ovennævnte „Magasiner“. Forslaget om et „General-Magasin“ blev opgivet af Hensyn til „de store pekuniære Kræfter, som til Udførelsen udfordredes“. Ligesaa lidt lykkedes det at faa Planen om et Magasin for Smede- og Gjørtlerarbejder

realiseret; den derom nedsatte Komité maatte nøjes med at udtale sine bedste Ønsker for Foretagendet. Heller ikke med forskellige større og mindre Planer til filantropiske og sociale FormaaIs Fremme, som i denne Periode dukkede op, havde Foreningen Held trods det paa dem anvendte Arbejde.

I 1842 stillede Smedemester *J. Meyer* Forslag om Oprettelsen af en Kreditkasse i Foreningen, men herpaa mente man ikke at kunne gaa ind. Derefter fulgte i 1843 Skomagermester *P. J. Lindberg* med et Forslag til en Haandværker-Laanebank, hvilket Forslag ligeledes blev afvist, og han havde ikke bedre Held med sig, da han i 1847 fremsatte Planen til en Laane- og Understøttelseskasse for trængende Haandværkere og deres Enker. Først i Halvtredserne lykkedes det Skomagermester *H. S. Most* at faa en lignende Plan realiseret. Derimod var der et andet, beslægtet Forslag, for hvilket der i en lang Aarrække arbejdedes med megen Iver. Det var den i Slutningen af 1843 af Possementmager *Fischer* fremsatte Plan til Oprettelsen af en Sygekasse for Haandværkslærlinge. Den nedsatte Komité afgav i August 1844 en omhyggelig udarbejdet Betænkning, ledsaget af et Udkast til Love for en saadan Sygekasse, og Foreningen udsendte derpaa en Opfordring til samtlige Haandværkere i Kjøbenhavn om at slutte sig til den. Der meldte sig imidlertid kun et forsvindende Antal, fornyede Opfordringer til Deltagelse fremkaldte heller ingen synderlig Tilslutning, og Henvendelser til Hospitalerne, ved hvis Imødekommenhed man haabede at kunne foretage en Nedsættelse i Kontigentet, bare heller ikke allevegne Frugt. Forhandlingerne om denne Sag strakte sig over en Aarrække, men da der Intet kunde naas, besluttedes det i

November 1850, at denne „længe henstaaende“ Plan, „for hvilken man har bestræbt sig saa meget, og som desuagtet ingen Fremme har kunnet nyde“, skulde henlægges.

Af andre Begivenheder i Foreningens Liv i det her omhandlede Tidafsnit kan anføres, at man søgte at gjøre Alvor af, hvad der var udtalt i Indbydelsen til dens Oprettelse om, at den skulde øve Indflydelse paa de kommunale Valg. I Februar 1842 afholdtes der første Gang Prøvevalg paa Medlemmer af Kommunalbestyrelsen, ligesom der i December 1846 første Gang foretoges Prøvevalg paa Stænderdeputerede. Saadanne Prøvevalg, saavel til Borgerrepræsentationen, som senere til de lovgivende Forsamlinger, afholdtes der derefter i Aarenes Løb en Række af.

Bestræbelserne for at hæve Haandværkerne i Samfundets Øjne fandt et Udtryk i et Forslag af *Lasenius Kramp* om at afskaffe den Uskik, at Haandværkslærlinge gik omkring for at gratulere Nytaar. I den Anledning udsendte Bestyrelsen den 2den December 1842 et Cirkulære til Foreningens Medlemmer, hvori den udtalte, at det var uværdigt for unge Mennesker, der i Fremtiden skulde „vinde sig en Plads blandt den agtbare Haandværksstand, at nedværdige sig til sligt uværdigt Trygleri“. At denne Opfordring ikke frugtede mere end lignende saadanne, fremgaar deraf, at man atter fandt sig foranlediget til at udsende et lignende Cirkulære i 1843.

Allerede i de første Aar havde man Opmærksomheden henvendt paa ved Foredrag og Forevisninger at fremme Livet i Foreningen. Det første Foredrag blev holdt af Professor *G. F. Ursin* i 1844 og behandlede et Æmne, som laa ham særligt paa Sinde: „Hvilke Midler frembyder

Nutiden, især her i Danmark til Haandværksstandens Dannelse“. *Ursin* havde i sin Tid taget Initiativet til polyteknisk Læreanstalts Oprettelse i den Hensigt at faa den gjort til en Haandværkerskole, og han syslede stadig med Tanken om en saadan. I 1844 holdt endvidere Magister *D. G. Monrad* et historisk Foredrag, og et Par Aar efter holdt cand. polyt. *W. J. Hamburger* en Række Foredrag af fysisk og meteorologisk Indhold. Ogsaa i senere Aar blev der af og til holdt Foredrag i Foreningen, men disse blev dog aldrig en fast integrerende Del af dens Virksomhed. I 1843 blev der endvidere afholdt nogle Udstillinger af Svende- og Mesterprøver.

Spørgsmaalet om Haandværkernes Undervisning stod netop da paa Dagsordenen, og *Lasenius Kramp* interesserede sig levende for det. I 1843 fremsatte han en Opfordring til Foreningen om at oprette en Realskole for Sønner af Haandværksmestre i Kjøbenhavn. Der var Sympathi for Tanken, men efter en grundig Drøftelse af den kom man til det Resultat, at Skolen vilde faa en aarlig Underbalance af 500 Rdl., og man ansaa det derefter for bedst „at udsætte alt Videre til Planens Fremme“. Men *Lasenius Kramp* lod sig ikke slaa af Marken; for ham var det Alvor med den Betydning, som han tillagde Haandværkernes Fremgang i Kundskaber, og som havde været en ledende Tanke hos ham ved Oprettelsen baade af Snedkernes Tegneforening og af Haandværkerforeningen. Og i 1843 satte han da det tredie af sin Aands Børn i Verden: *det tekniske Selskab*. Han henvendte sig først til Haandværkerforeningen med sit Forslag, der gik ud paa, at der skulde oprettes et teknisk Institut, som skulde staa under Foreningens Auspicer, men

have en særegen Bestyrelse. Det var i et Bestyrelsesmøde den 11te August 1843, at *Kramp* fremsatte Hovedtrækkene af den Plan, han da havde lagt for det tekniske Institut. „Vel savne Haandværkerne — hedder det i Beretningen om dette Møde — ikke aldeles Lejlighed til at erhverve sig theoretiske Kundskaber, men den egentlige, specielle Undervisning for hvert Fag især, der baade er omfattende og grundig og dog fattelig og frugtbringende for den unge Haandværker, savner man aldeles. Denne Undervisning maa følgerigen bygge sin Grundvold paa de mathematiske Videnskaber, og Proponenten foreslaar derfor, at Forelæsninger i Mathematik, Teknologi og Fysik afholdes ved Siden af Tegneundervisningen, samt at et Bibliothek anskaffedes, hvor Eleven videre formaaede at uddanne sine erhvervede Kundskaber ved Selvstudium. En saadan Anstalt, vel bestyret, vilde hverken savne Yndest eller Frekvens, og Proponenten troede derfor, at Forslaget fortjente Foreningens Opmærksomhed“.

Flertallet i Bestyrelsen mente dog ikke at kunne gaa ind paa dette Forslag, men indskrænkede sig til „at ytre sig fordelagtigt“ om det og udtalte Ønsket om, at det maatte komme istand uafhængigt af Foreningen. Dette skete da ogsaa, og saa hurtigt, at man næsten fristes til at tro, at *Lasenius Kramp* havde ventet sig et Afslag fra Foreningen, som med sit ringe Medlemstal næppe heller vilde have været Opgaven voxen. Den 24de August stiftedes provisorisk og den 18de September permanent det tekniske Selskab, og den 6te November blev allerede Institutet aabnet. Haandværkerforeningen stillede sig dog ikke fremmed overfor det nye Selskab og glemte ikke, at man

havde ønsket dette stillet under dens Varetægt. Den 28de August udviklede *Lasenius Kramp* for Foreningens Repræsentantskab Hensigten med det tekniske Selskab, med „hvilken man udelt gav sit Bifald tilkjende“, ligesom Foreningen varmt anbefalede det til Bestyrelsen for det Reiersenske Fond. Og allerede samme Aar, den 11te December, modtog Foreningen fra Parykmagermester *G. C. Sichlau* en i varme Ord affattet Skrivelse, hvori han opfordrede til at skjænke det tekniske Selskab 100 Kr. af Foreningens Kasse, hvilket ogsaa vedtoges. Haandværkerforeningen blev saaledes den første Institution, der efter beskeden Evne støttede den begyndende Haandværkerskole, men Intet kunde heller være mere naturligt; thi de stod i en inderlig Forbindelse med hinanden som to beslægtede Udtryk for deres Stifters Syn paa, hvad der tjente til Haandværkernes Gavn, og det indre Slægtskab, som saaledes existerede mellem dem, vedblev ogsaa i Fremtiden at gjøre sig gjældende. Ikke blot boede de i en Aarrække under det samme Tag, men senere ydede ogsaa Haandværkerforeningen Institutet en væsentlig pekuniær Støtte af det Overskud, dens Lotteri gav den.

Stadig dukkede der Forslag om filantropiske Foranstaltninger op i Foreningen. Foruden det af Bogbindermester *Falch* i 1842 stillede Forslag om Oprettelsen af en Understøttelseskasse fremsatte endvidere *Lasenius Kramp* i Forening med Skomagermester *C. N. Lund* i 1846 et udførligt motiveret Forslag om Oprettelsen af en Stiftelse for trængende gamle Haandværkssvende eller deres Enker. Allerede i 1841 havde *Kramp* haft en saadan Idé, der dengang imidlertid forekom de i den Anledning adspurgte „Oldgeseller“ at være „et uopnaaeligt Foretagende“, men som nu

atter kom frem. Det fandt megen Sympathi i Foreningen, og Indbydelsen til at yde Bidrag udgik den 14de og 21de December 1847. Der tegnedes ogsaa endel Bidrag — Svenskene skulde yde 2 Sk. ugentlig — men da man derpaa begyndte at forhandle med Magistraten, hvis Bistand man ønskede, fik man „et rent Afslag“.

Imidlertid tilspidsedes Situationen med Hensyn til Næringskampen. Forskjellige Tegn bebudede, at Afgjørelsens Tid nærmede sig. Kort forinden Næringsstandskommissionen havde sluttet sine Arbejder, indkom i 1846 en af 114 Landhaandværkere underskreven Petition til de roskildske Stænder om fri Næringsdrift paa Landet, og dette Andragende virkede som et Alarmskud paa Kjøbstadhaandværkerne. Det Exempel paa Sammenslutning af Standens konservative Elementer, der var blevet givet af Haandværkerforeningen i Kjøbenhavn, fandt strax Efterligning i Provinserne. I Roskilde var der allerede i 1840 blevet oprettet en *Borger- og Haandværkerforening*, i 1844 fulgte Hobro efter, og i Aarene 1847—50 oprettedes der i Kjøge, Aarhus, Randers, Aalborg, Stubbekjøbing, Kallundborg og Horsens Foreninger, der enten udelukkende kaldte sig Haandværkerforeninger eller dog ialtfald medtog denne Benævnelse og derigjennem angav deres Karakter. Stiftelsen af provinsielle Haandværkerforeninger fortsattes ogsaa i de følgende Aar, men tog navnlig et Opsving, efterat Næringsloven var traadt i Kraft, og Indenrigsministeriet havde udsendt sit Cirkulære af 24de Januar 1862.

Det var en af de ældre Foreninger i Provinserne, den nu ikke mere bestaaende *Hillerød Haandværkerforening*, der strax satte sig i Bevægelse i Anledning af Petitionen fra

Landhaandværkerne. I *Berlingske Tidende* for den 12te September 1846 rettede den en Opfordring til Medhaandværkere om at samles i Hillerød Onsdagen den 30te September for at forhandle om, hvad der „ved fælles Kræfter kunde være at foretage for Standens Velvære og borgerlige Existens med Hensyn til den senere Tids Begivenheder“, samt specielt om Landhaandværkernes Adresse. Haandværkerforeningen besluttede at sende Delegerede til dette Møde og valgte hertil *Lier*, *Sichlau* og *Lasenius Kramp*, men hverken disse eller de, man valgte i deres Sted, havde Lejlighed, og man nøjedes derfor med at tilskrive Hillerød Haandværkerforening, at man, „saavidt Evne og Omstændigheder“ tillod det, vilde samvirke med den til Haandværkerstandens Tarv, naar man fik nærmere Underretning om Resultatet af Mødet. Dette skete ogsaa. Foreningen i Hillerød tilsendte i Oktober den kjøbenhavnske Forening en Koncept til et Andragende til Kongen, hvori den stærkt udtalte „sin Bekymring om de mere og mere om sig gribende trykkende Forhold, hvorunder de uformuende talrige næringsdrivende Kjøbstadborgere i Almindelighed og Kjøbstadhaandværkerne i Særdeleshed i længere Tid havde virket“. Andragendet sluttede derpaa med at bede Kongen om enten ikke at tage Hensyn til Landhaandværkernes Petition eller, hvis dette „mod Formodning“ skete, da at fordre de samme Betingelser for Landhaandværkerne som for Kjøbstadhaandværkerne og særlig den, at de for at faa Borgerskab skulde være fuldmyndige og have aflagt en Duelighedsprøve. Den Forskrækkelse, som Haandværkermødet i Hillerød saaledes var blevet ramt af, var dog ret ubetimelig, og Haandværkerforeningen i Kjøbenhavn mindede da ogsaa Adressens Op-

havsmænd om, at Landhaandværkerne vare blevne afviste af Roskilde Stænder, hvorfor den raadede til at udsætte det paatænkte Skridt, til Forholdene stillede sig „anderledes trængende“.

Da Hofblikkenslager *Fritz Meyer* paa Generalforsamlingen den 29de Marts 1847 afløstes af Kaptejn og Skomagermester *C. F. Lier* som Foreningens Formand — *Meyer* traadte forøvrigt ind i Bestyrelsen — afsluttedes den første Periode af Foreningens Liv. Den havde væsentlig en forberedende Karakter. I den organiserede man sig som Forening: fik Lokale, Blade, Bibliothek m. m., man prøvede sig frem gennem Bunker af Forslag, af hvilke de fleste vare for umodne til at realiseres, eller som den da endnu saa unge og lidet kraftige Forening ikke kunde paatage sig at gennemføre. Men tiltrods for det lave Medlemsantal, tiltrods for vanskelige pekuniære Forhold og for idelige Forandringer i Bestyrelsens og Repræsentantskabets Sammensætning, der vare et Vidnesbyrd om indre Kampe og om, hvor vanskeligt det var at holde Kræfterne samlede, lykkedes det dog at føre Foreningen uskadt gennem disse Børnesygdomme til den langt vanskeligere Kamp, som forestod den i dens Ynglingealder. Hvad der væsentlig prægede denne første Periode af Foreningens Virksomhed, var de særlig af *Lassenius Kramp* udfoldede Bestræbelser for at forhindre den fra at blive en ensidig Forkæmper for Lavsinteresser og for at holde Spørgsmaalene om Haandværkernes Udvikling og Oplysning og om Oprettelsen af filantropiske Institutioner til Støtte for dem i Tilfælde af Sygdom og Alderdom frem som ligeberettigede Opgaver for Foreningen. Det er under

disse Forhold maaske ganske naturligt, at den endnu ikke ret kunde samle den Del af Haandværkerstanden om sig, til hvilken den fornemlig henvendte sig. Men omtrent samtidig med, at *Lier* blev dens Formand, begyndte Forholdene at forandres. Spørgsmaalet om Næringsfriheden blev brændende, og sammen med det dukkede ogsaa Spørgsmaalet om Valgloven op. Foreningen tog nu afgjort Parti; den fik en mere udpræget Karakter, hvad der viste sig ikke blot i dens Optræden overfor disse Spørgsmaal, men ogsaa overfor andre Partier. Det var en Kamptid udadtil, som nu begyndte.

Den 25de Oktober 1847 afgav den „til Undersøgelse af Stadens Lavs- og Korporationsvæsen nedsatte Komité“ sin Betænkning om Haandværks- og Fabrikslavene. Dermed var da det Tidspunkt indtraadt, hvor den Opgave skulde løses, som Haandværkerforeningen fra sin Stiftelse i 1840 havde sat sig som et af sine Hovedformaal. Hvad der hidtil var sket, havde væsentlig været Forberedelser og Forpostfægtninger. Fra nu af antog Foreningens Virksomhed en langt mere udpræget Karakter. Den aftrykte strax Betænkningen i sine Beretninger, men udtalte dog ikke samtidig nogen Dom over den, for at denne ikke skulde blive „overilet“. I Virkeligheden var det, fordi man følte Nødvendigheden af at foretage større og vægtigere Skridt.

Disse lod ikke længe vente paa sig. I et Bestyrelsesmøde den 17de November besluttedes det, at Betænkningen skulde omdeles blandt Bestyrelsens Medlemmer, og allerede den 8de December var man kommen til det Resultat, at man burde henvende sig til samtlige Oldermænd og Formænd for Stadens Haandværkslav og Foreninger og opfordre disse til at fremkomme med deres Bemærkninger til Be-

tænkningen, for at Foreningen paa Basis deraf kunde udarbejde en Indstilling. Allerede den 27de Marts 1848 var dette Sidste sket, og den 24de Juni forelaa det. 9¹/₂ Ark store Skrift trykt. Dets lange Titel er „Haandværksstandens Bemærkninger ved den Betænkning angaaende Haandværks- og Fabrikslavene samt de dermed beslægtede Næringsgrene i Kjøbenhavn, som er afgiven af den ifølge allerhøjeste Resolution af 3die April 1840 af Stadens Kommunalbestyrelse til Undersøgelse af Stadens Lavs- og Korporationsvæsen udvalgte Komité, indsendte til Borgerrepræsentationen af *Oldermændene* paa Standens Vegne“.

Bemærkningerne begynde med at betegne Komiteens Arbejde som „saare uheldigt“, og der mindes i den Anledning om de allerede ved Foreningens Stiftelse fremsatte Klager over Komiteens ensidige Sammensætning. Dernæst betegnes Forslaget som vagt og vaklende, og som Forklaring herpaa anføres, at „Indførelsen af en fuldkommen Næringsfrihed fra Begyndelsen af har svævet Komiteen for Øje“, men at den indsaa, at dette ikke lod sig gjøre, og desuagtet troede „at burde løsne Alt, hvad den forstaar og benævner ved Baand“. Ligeoverfor dette hævde „Bemærkningerne“ da, at det ikke er let at forstaa Grundene til, at man lægger en saa væsentlig Vægt paa Forstyrrelsen af en Organisation, under hvilken saa meget Godt er fremgaaet, i hvis Former den hele Slægt er indlevet, og hvis Tilværelse ikke med Grunde i Almindelighed kan bevises at have hindret nogen fornøden Krafts Udvikling i Fædrelandet“. Tiltrods for denne Udtalelse opkaster Foreningen sig dog ikke til ensidig Forsvarer af Lavsvæsenet, det indrømmes, „at dette her og der, nu og da er blevet misbrugt“, idet det dog tilføjes, at

saadanne Misbrug ikke blot forefalde ved Lavsinstitutionen. Naar Haandværkerstanden derfor vil gaa med til saadanne Forandringer, der ere svarende til Tiden, „har Lavsordningen Krav paa Medborgeres Agtelse, Krav paa at bevares i en saadan Form, at det betydelige Antal Individer, Mestere og Arbejdere med Familier, henved et halvt hundrede Tusind her i Staden, som ernæres ved Haandværksdrift, ikke vorde givne til Pris for alle de Omskiftninger, Prøver og Vovespil, som en Tilstand i Kraft af Komiteens Indstilling om en forandret Næringslov vilde give Anledning og Midler nok til“.

Derpaa gennemgaas Komiteens forskellige Forslag, og det er selvfølgelig ikke faa Modbemærkninger og Indvendinger, der gjøres. Der er navnlig to Indstillingspunkter, mod hvilke der ivres, og som baade vise Karakteren af Komiteens Indstillinger og det Standpunkt, Lavene indtog til disse. Komiteen havde vel foreslaaet, at Svendepøverne skulde bibeholdes, idet den dog ønskede Forskrifterne for disse underkastede en Revision, men dertil havde den knyttet den meget væsentlige Ændring, at det skulde være tilladt at indstille sig til Mesterprøve uden iforvejen at have gjort Svendestykke, naar den Paagjældende, idet han begjærede at indskrives som Mester, umiddelbart forinden blev indskreven som Svend, samt at han ved at aflægge Mesterprøven ogsaa fik Adgang til en Svends Rettigheder. „Denne Bestemmelse kunne Standens Medlemmer ikke tiltræde“, hedder det ganske naturligt herom i Haandværkerforeningens Indstilling. Svendepøven er den bedste Attest for, at Læretiden er udstaaet, og Komiteens Bemærkninger om, at det som Regel vel kun blev de mere Velhavende, der vilde

benytte den foreslaaede Fritagelse for Svendeprove, oppfatter Foreningen kun som „et uheldigt Træk ved Siden af Komiteens øvrige Liberalisme“.

Det andet Punkt, som særlig imødegaaes, er Forslaget om, at en Lavssvend, der i 8 Aar eller, hvis han har opnaaet 30-Aars Alderen, i 4 Aar har arbejdet som saadan, skulde være berettiget til uden Prøves Aflæggelse at faa Borgerskab som Frimester og derefter benytte sig af en Lærling samt efter andre 8 Aars Forløb endog skulde kunne arbejde med en Svend. Dette betegnes i Foreningens Bemærkninger som „det vistnok mest uheldige Forslag, som Komiteens Betænkning indeholder“, og det søges udførlig godtgjort, at „Frimesterskabet maa, fra hvilket Synspunkt det end ses, vise sig forkasteligt“. Heri fik Foreningen for saa vidt Ret, som heller ikke Næringsfrihedens Venner sympathiserede med denne Institution, der i 1855 blev betegnet som „et mislykket Experiment“.

Atter til Slutning erklæres det udtrykkeligt, at Standens Medlemmer ikke vilde lade sig lede af smaalige og egoistiske Hensyn, men at Enhver af dem gjerne vilde bidrage til, „at liberalere, til Tiden og til vore Forhold svarende Fordringer bringes ind i Lavsvæsenets Organisation“. „Der kan bestaa simple, fyldestgørende og klare Fordringer — hedder det — men disse maa uden Undtagelse være lige til Alle og opfyldes af Alle“. Med dette Program gik Foreningen ind i den nye Tid, der indtraf kort efter, og som betegnes ved Tronskiftet og de i umiddelbar Forbindelse med det staaende Begivenheder. Det blev en bevæget Tid for Foreningen, der nu fulgte.

Tilfredsstillede Betænkningen ikke Haandværkerforenin-

gen, saa tilfredsstillende den heller ikke dem, der stod paa den modsatte Side. *Otto Müller*, der selv havde været Medlem af Komiteen, oplyste nemlig, at han var uenig med sine Kolleger, fordi disse ikke vare gaaede ud fra den Anskuelse, at Næringsfrihed burde indføres, men havde nøjedes med at forlange, at dette Spørgsmaal atter skulde tages op igjen efter tyve Aars Forløb, uden forøvrigt nærmere at udtale sig om, hvad der til den Tid skulde ske. *Müller* mente nemlig: „at Næringsfrihedens Fordele ere saa tilstrækkelig godtgjorte saavel ved Videnskaben som ved Erfaringen, at man ikke skulde betænke sig paa at proklamere en paa dette Princip grundet Tingenes Tilstand som det, hvortil man efter en vis Tids Forløb (5 à 10 Aar) — han hyldede Tanken om en Overgangsperiode — burde komme“. Forøvrigt erkjendte han, at man i Forslagene havde søgt at fjerne det Skadelige ved Lavsvæsenet, og mente, at der allerede vilde være vundet Meget ved at følge Komiteens Forslag; men han tilføjede rigtignok: „Det næste betydelige Skridt i samme Retning maa da nødvendigvis bestaa deri, at Lavsvæsenet ophæves, og Næringsfrihed indføres“. Det blev ogsaa ham, der væsentlig kom til at medvirke herved, idet han senere affattede Næringsloven, og ham havde Haandværkerforeningen valgt til en af Dommerne over Besvarelsen af de indkomne Forsvarsskrifter for Lavsvæsenet!

Midt under den Bevægelse, som Lavskommissionens Betænkning havde fremkaldt, indtraf der en Episode, som yderligere bidrog til at ophidse de Modstandere af Lavsvæsenets Reform, der havde samlet sig i Haandværker-

foreningen. Industriforeningen begyndte ogsaa at røre ved dette Spørgsmaal. Allerede i 1846 havde den tilsendt Stænderforsamlingerne i Roskilde og Viborg et Andragende om at formaa Kongen til at lade foretage en almindelig Revision af Næringslovgivningen, og da derpaa Lavskomiteens Indstillinger forelaa, og kort efter en ny politisk Periode tog sin Begyndelse, vilde ogsaa den udtale sig. Højest sandsynligt er det, at den desuden blev dreven frem af et Hensyn til den yderligtstaaende Haandværkerdannelsesforening.

Den Foranstaltning, som den foreslog, ser ikke overvættes farlig ud, men den brød med et væsentligt Princip for Lavsordningen. Den kom frem i Begyndelsen af Aaret 1848 i et Andragende til Justitsministeriet om, at det ved en provisorisk Bestemmelse maatte tillades, at Svende af forskellige Lav lod sig benytte som Medhjælpere af hvilke som helst Mestre udenfor deres eget Lav til Udførelse af alt haandværksmæssigt Arbejde, hvortil disse Mestre overhovedet vare berettigede. Dertil knyttedes da den Bestemmelse, at Mestrene paa sædvanlig Vis skulde være forpligtede til at indestaa for Svendenes Bidrag til deres respektive Lavskasser.

Dette Andragende fremkaldte en Storm i selve Industriforeningen, hvor Lavsvæsenets Tilhængere som en Protest derimod tog Anledning af, at det var fremkommet fra Repræsentantskabet, til — gennem en Lovforandring — at ville forhindre dette i fremtidig paa egen Haand at kunne indsende lignende Andragender. Men endnu stærkere var naturligvis den Harme, det fremkaldte i Haandværkerforeningen, hvor det betegnedes som „et ubeføjet Indgreb fra Industrifor-

eningen i et Anliggende, der ikke vedrørte den“, det kaldtes for „et upraktisk og ubeføjet Andragende“, og der sagdes endvidere om det, at det „røbede et totalt Ubekjendtskab til den bestaaende Tilstand“. Man nøjedes imidlertid ikke med paa denne Maade at give Ondt af sig. Justitsministeriet fik Underretning om, at det kunde vente en Modforestilling fra Haandværkerforeningen, dennes Bestyrelse udarbejdede en saadan, og i et Møde den 3dje Maj 1848, til hvilket man ikke blot tog Oldermændene med, men ogsaa Oldgesellerne, forelagdes Modforestillingen. Hovedargumentet i denne var, at Hjælp af beslægtede Haandteringers Arbejdere jævnlig fandt Sted, naar Nødvendigheden bød det, og at forskellige Domme endog havde hævdet Berettigelsen heraf, saa at den Tilladelse, hvorom Industriforeningen androg, i Virkeligheden var en alt længe bestaaende faktisk Tilstand. Og Beretningen herom tilføjer derpaa: „Da saaledes Industriforeningens Andragende er ligesaa ubeføjet som overflødigt, billigede Forsamlingen den oplæste Modforestilling i Et og Alt og meddelte skriftlig sin Bemyndigelse til Haandværkerforeningens Bestyrelse om at indsende samme til vedkommende Ministerium paa samtlige Lavs og Svendebroderskabers Vegne.“

Man mærker af Tonen, som gaar gennem Haandværkerforeningens Udtalelser, i hvor høj Grad denne følte sig irriteret over Industriforeningens Optræden. Det er senere blevet indrømmet af Mænd, som da tog levende Del i Begivenhederne og forfægtede Haandværkerforeningens Standpunkt, som f. Ex. *Lasenius Kramp*, at man „vel længe holdt Tidens Luftning ude og isolerede sig fra Omverdenen“, ligesom han ogsaa flere Aar efter indrømmede, at den Ansku-

else gjorde sig gjældende, „at man strængt burde holde paa det Nærværende for at miste saa Lidet deraf som muligt“, og dette bevirkede atter „at man gjorde Modstand paa mange Steder mod Ting af ganske ringe Betydning“. Men til Undskyldning for denne Optræden fremhæves da tillige den hensynsløse Maade, hvorpaa mange af Lavsordningens Modstandere og Reformatorer optraadte. „Uretfærdige Beskyldninger og overdrevne Fremstillinger af enkelte Mangler krænkede især mange af de hæderlige Mænd, der styrede Lavenes Anliggender, og bidrog til, at der viste sig større Utilbøjelighed til at indgaa paa Forandringer, end det egentlig var klogt og gavnligt for Sagens Skyld“.

Heri ligger da ogsaa en Forklaring paa, hvor lidet man mærker til, at Haandværkerforeningen deltog i Behandlingen af egentlig politiske Spørgsmaal. Man befandt sig jo nemlig nu i det bevægede Aar 1848 og skulde altsaa vente, at ogsaa denne Forening blev stærkt greben af Tidens Bevægelse. Men det var ikke Tilfældet. „Varetagelse af Standens partikulære Interesser var Hovedformaalet“, og netop fordi disse Interesser repræsenterede et Standpunkt, der ikke gik med Hovedstrømmen, er det forstaaeligt, at man ikke møder Haandværkerforeningen eller dens Mænd som virksomt deltagende i Bevægelsen. Helt udenfor denne kunde den dog ikke blive. Det var Spørgsmaalet om Valgloven, som fik Foreningen til at deltage i den politiske Bevægelse, idet den optraadte som Talsmand for Haandværksmestrene, men dens Virksomhed i denne Retning er slynget ind i dens fortsatte Optræden i selve Næringsspørgsmaalet, paa hvis Løsning den sejrende politiske Retning fik den afgjørende Indflydelse. Det er interessant at se, hvor stærkt Tidens Frihedsbevæ-

gelse greb Haandværkerne, hvorledes navnlig de yngre af disse kastede sig ind i den politiske Kamp, og hvorledes under denne Rækken af de sociale Spørgsmaal, der saa stærkt bevæge Slutningen af Aarhundredet, allerede da viser sig mere eller mindre tydelig.

Det var i Haandværkerdannelsesforeningen, at den yngre, i Frankrig paavirkede Kreds af Haandværkere mødtes med Datidens for Friheden begejstrede Mænd herhjemme. Denne Forenings Oprettelse skyldtes for en væsentlig Del den underlige, navnlig ved sin senere Deltagelse i Rigsdagsvirksomheden bekjendte Skolelærer *Rasmus Sørensen*, der kom til Kjøbenhavn i 1844, og den foreløbige Indbydelse til Foreningens Dannelse, som udstedtes i 1847, er, skjønt ikke underskrevet af ham, dog delvis præget af hans Tankegang, idet den foreslaar Oprettelsen af „en Forening for almengavnlig Oplysnings og Forædlings Udbredelse blandt Haandværksstanden, navnlig blandt Svendene“. Man kopierede Haandværkerforeningen ved at opfordre Lavene til at slutte sig til den nye Forening, men disse havde formodentlig Forstaaelsen af, at de ikke hørte hjemme der, og kun et enkelt af dem, Glarmesterlavet, sluttet sig til den nye Forening. Denne blev først stiftet den 11te Oktober 1847, og den blev hurtig en udpræget politisk Forening, i hvilken der vel lejlighedsvis blev holdt et Foredrag over Lavsvæsen af *J. R. Lund*, men hvor det dog væsentlig var Kampen for Friheden, der optog Interessen. Derfor overrasktes der ogsaa fra denne Forening Frederik den Syvende en Adresse om udvidet Valgret, man træffer dens Mænd baade paa Kasinomødet og de efterfølgende Hippodrommøder, og den opstiller sine Haandværkere som Kandidater til den grund-

lovgivende Rigsdag. Men samtidig kom ogsaa her til Orde, hvad der existerede af sociale og demokratiske Rørelser i Tiden. *Frederik Dreyer*, der blev en af Socialismens Bebudere her i Landet, tog virksom Del i Forhandlingerne, og de Ord i Foreningens Program, at dens Virksomhed for Haandværkerstanden navnlig skulde gjælde Svendene, vare utvivlsomt inspirerede af *P. F. Lunde*. Den daværende Stænderdeputerede og Borgerrepræsentant *P. F. Lunde* havde været Medstifter baade af Læseforeningen og Industriforeningen, men først i Haandværkerdannelsesforeningen, hvis Formand han blev, kom hans Anskuelser om Arbejderne ret frem. Han udsendte dengang sit første Skrift i Arbejdsspørgsmaalet: „Forslag til Forbedring i de arbejdende Klassers Kaar“, og hans Anskuelser i dette Spørgsmaal undlod ikke paa flere Punkter at øve deres Indflydelse paa Haandværkerdannelsesforeningens Optræden, ogsaa overfor Haandværkerforeningen. Skjønt dens Rolle hurtig blev udspillet efter Grundlovens Givelse, var den Paavirkning, den gav Haandværkerne ved at tage dem ud af Lavenes Rammer og lade dem føle sig som Medlemmer af politiske og sociale Partier, af ikke ringe Betydning. Den kom jævnlig til at træde i Forhold til Haandværkerforeningen, men den Betydning, den havde overfor denne, var dog maaske mest den indirekte, som den udøvede ved ogsaa blandt Haandværkerne at berede en Stemning for Næringsfrihed, der, da selve den politiske Kamp var overstaaet, skulde vise sine Virkninger.

Haandværkerforeningen havde lige fra sin Stiftelse interesseret sig for de kommunale Valg. Dens Love gjorde

den dette til Pligt. Ogsaa Stændervalgene havde den lejlighedsvis viist Interesse for ved at afholde Prøvevalg paa Stænderdeputerede. Nu dukkede Spørgsmaalet om Valgloven frem, og Foreningens Beretninger aftrykkede i den Anledning i 1847 en Artikel af *Kjøbenhavnsposten*: „Hvilken Betydning har Valglovens Udvidelse for Haandværksstanden?“ Der gjøres i den gjældende, at det hidtil saa at sige kun havde været Spøg med Stænderne, men fra det Øjeblik af, at disse ogsaa fik besluttende Medvirkning, stillede Sagen sig anderledes. Man kunde være forvisset om, at den lovgivende Forsamling ikke stedse vilde vedblive alene at beskæftige sig med Sprog-, Statsgrænse- og Nationalitetsspørgsmaal, og at det ikke vilde vare længe, før den kom ind paa Spørgsmaal, der havde langt større Betydning for den Enkeltes Velfærd: Ernæringsforholdene, Toldbestemmelser, Grundsætninger for Beskatning, industrielle, merkantile og økonomiske Spørgsmaal, saa at det maatte være af største Betydning for Haandværkerne ogsaa at blive repræsenterede i den Forsamling, der skulde behandle disse Spørgsmaal. Det var Anskuelser, som Haandværkerforeningens ledende Mænd vedkjendte sig, og den 4de Februar besluttedes det at udarbejde et Andragende om en forandret Valglov. Begivenhederne løb imidlertid fra Foreningen. Kort efter indtraf Martsdagene, og dermed var det „ufornødent for det Første at foretage Noget i denne Retning“, hvorfor man opgav Andragendet. Imedens søgte Haandværkerdannelsesforeningen at nærme sig Haandværkerforeningen. Den førstnævntes Formand *P. F. Lunde* sendte Haandværkerforeningen 12 Exemplarer af sit ovennævnte Skrift samt halvhundrede Adgangskort til et af de af dens

Valgreformkomité foranstaltede Hippodrommøder. Skriftet fik Tilladelse til at fremlægges paa Foreningens Læsebord, men Billetterne blev tilbagesendte med den Motivering, at „Tiden var for kort til at underkaste saa store og vigtige Spørgsmaal, som Programmet indeholdt, en omhyggelig Overvejelse og Prøvelse“.

Da derpaa Valgene til den grundlovgivende Rigsdag skulde finde Sted, besluttede Haandværkerforeningen sig til at optræde. Den opstillede en Liste over Kandidater, idet den som Program vedtog, at disse skulde være „Mænd, hvis hidtil offentlige Færd borgede for, at Maalet for deres Stræben var en sindig, men dog sikker Udvikling af vort Fædrelands politiske Tilstand, og at ved Behandlingen heraf ejheller nogen anden Interesse efter sin Betydning til det Heles Tarv burde mangle deres Omhu og Understøttelse“. Der var ikke Tale om, at man vilde opstille særlige Haandværker-Kandidater — først Loven af 1857 kaldte disse frem — og med en Bortseen fra alle Særhensyn, som er betegnende for vort politiske Livs Morgenrøde, ikke mindre end for Datidens Haandværkere, opstillede Foreningen da følgende Mænd, af hvilke Flere ganske sikkert ikke repræsenterede de Anskuelser, Foreningen ellers var Talsmand for: Geheimekonferensraad *A. S. Ørsted*, Generalprokurør *Algreen Ussing*, Etatsraad *P. G. Bang*, Konferensraad *G. Garlieb*, Etatsraad *Blechingberg*, Generalkrigskommissær *Wiborg*, Professor *J. N. Madvig*, Professor *David*, Bankdirektør *H. P. Hansen*, Theatermaler *Troels Lund* og Urtekræmmer *A. C. Øst*. Af disse vilde *Bang*, *Blechingberg*, *Garlieb* og *Madvig* af forskellige Grunde ikke lade sig opstille, og Foreningens endelige Liste kom i det Hele til at se

noget anderledes ud end oprindelig paatænkt. Man sammenkaldte nemlig efter at have faaet de ovennævnte Afslag Lavenes Oldermænd og Formænd med deres Bisiddere, og i et Møde med disse den 27de September besluttedes det, at kun de Mænd skulde betragtes som Haandværkerstandens Repræsentanter, der ved Afstemning i Forsamlingen fik absolut Majoritet. Derefter naaede man kun til at opstille fem Kandidater, nemlig Bøsssemager *G. Christensen*, Gehejme-konferensraad *A. S. Ørsted*, Etatsraad *Algreen Ussing*, Etatsraad *L. N. Hvidt* og Pastor *N. F. S. Grundtvig*. At Bøsssemager *G. Christensen*, den senere saa bekjendte Formand for Industriforeningen, blev opstillet, er den største Mærkelighed ved Listen. Han havde spillet en fremtrædende Rolle paa Hippodrommøderne og i Haandværkerdannelsesforeningen og var sammen med *P. F. Lunde* denne Forenings Kandidat til Rigsdagen. At han kom paa Haandværkerforeningens Liste, maa vistnok skyldes en Tilfældighed, der imidlertid er ret karakteristisk, naar den sammenholdes med de anførte Principer, hvorefter Kandidaterne skulde vælges, men maaske blev dette netop Anledning til, at *Christensen*, der paa Valgdagen faldt i 2den Kreds med 221 Stemmer mod Bankdirektør *H. P. Hansen*, som fik 520 Stemmer, senere kom ind som kongevalgt Medlem af Forsamlingen. At han blev kongevalgt Medlem, vakte en saadan Forbavselse, at man en Tid ikke havde anden Forklaring derpaa, end at det var sket ved en Fejltagelse.

Hovedsagen for Foreningen var imidlertid vedblivende Spørgsmaalet om Næringsreformen. Midt under det stærke politiske Røre dukkede en stor Plan op, et Forslag om et Haandværkerraad, ved hvis Hjælp man vilde sikre sig den fornødne Indflydelse, naar Afgjørelsens Time, som man mærkede var nær forestaaende, kom. Det var nu ikke blot Lavsmestrene, som følte sig truede, ogsaa Lavssvendene havde den samme Fornemmelse, eller man havde bibragt dem en saadan. Mestrene havde allerede organiseret sig, nu vilde Svendene slutte sig til dem, og i Forening vilde de da møde den fælles Fare. Forslaget herom udgik fra Lavssvendene; de kappedes formelig om at komme frem med det, men Tøj- og Bomuldsvæver-Lavets Svende havde den Ære at være de Første. De indsendte den 28de August 1848 et Forslag om, at Haandværkerforeningen skulde medvirke til at foranstalte Repræsentanter valgte af de forskjellige Lav for at danne en Overbestyrelse for disse og være disses Organ, hvor det gjaldt om at varetage saavel Mestrenes som Svendenes Interesser. Kort efter indkom et lignende Forslag fra Oldgesellerne ved Murer- og Stenhugger-

lavet samt fra Oldgesellen for Tøjmagerlavet, og ejendommeligt nok indtraf der ogsaa samtidig en Skrivelse fra Haandværkerdannelsesforeningen, hvori denne henvendte sig med „Erbødighed til en Forening af ældre og erfarne Medborgere og Standsfæller“ for at opfordre den til at medvirke til, at en Forsamling af de dygtigste Kræfter blandt den arbejdende Klasse traadte sammen for at raadslaa om Standens Tarv. Paa dette Sidste vilde Haandværkerforeningen dog ikke indlade sig for ikke at give Virksomheden „en dobbelt Retning“, men en desto bedre Modtagelse fik Oldgesellernes Henvendelse. Der sammenkaldtes et Møde den 4de November, hvori Foreningens Bestyrelse mødtes med Lavenes Oldermænd og Oldgeseller, og her syntes der ialtfald at være megen Stemning for Planen. Man enedes til Slutning om følgende Punkter:

at hvert Lav skulde vælge en Komité, bestaaende af et lige Antal Mestre og Svende, hvorfra forskellige Andragender og Ønsker, Lavets Tarv betræffende, skulde udgaa;

at hver Komité skulde udnævne en Mester og en Svend, saaledes at Mestrene valgte Mesteren og Svendene Svenden, samt at de Valgte skulde danne en større Forsamling for at drøfte og videre fremme de indkomne Andragender, og

at denne Forsamling skulde benævnes Haandværker-raadet og staa i Forbindelse med Haandværkerforeningen, hvis Formand skulde lede dets Forhandlinger.

Tanken kunde være god nok, men det viste sig, at den Interesse, som man havde troet, at der var tilstede for den, i Virkeligheden ikke fandtes. De bevægede Tidsforhold, der

med uimodstaaelig Magt lagde Beslag paa den almindelige Interesse, bidrog naturligvis Deres hertil, men der var tillige en anden Grund, som det er af Interesse at se komme frem allerede paa dette Tidspunkt, den nemlig, at det paastodes, at man havde bibragt en stor Del af Svendene den Tro, at deres Interesser vare forskellige fra Mestrenes. Det lykkedes derfor ikke at faa Haandværkerraadet dannet, og den 7de Marts 1849 besluttede Bestyrelsen i et Møde, at Sagen „skulde stilles i Bero indtil videre“, hvilket var ensbetydende med dens Skrinlæggelse.

Aaret 1849 bragte saaledes Foreningen en væsentlig Skuffelse paa dens egentlige Virksomhedsomraade; thi man havde vistnok ventet sig Meget af Haandværkerraadet. Den stillede sig da ogsaa ret køligt til andre Forslag, der fremkom om denne Sag, idet den erklærede, at Øjeblikket vist ikke gjorde Krav paa overordentlige Anstrengelser i denne Retning, og dens Virksomhed blev, ganske naturligt, væsentlig rettet paa at skaffe de Principer, den forøvrigt repræsenterede, Indflydelse ved den store Forandring i Statssystemet. Man kan derefter ikke forundre sig over, at den afviste et af Skomagermester *J. Mouritzen* fremsat Forslag om, at den [Kjøbenhavnske Haandværkerstand skulde indgive et Andragende til Rigsdagen om Lavs- og Næringsforholdene. *Mouritzen* synes paa dette Tidspunkt at have bestræbt sig for at komme til at spille en Rolle. Han havde i det sidste Par Vintre holdt Foredrag om Lavsvæsen i Foreningen, han meddelte nu denne, at han vilde stille sig til de forestaaende Rigsdagsvalg, men kunde ikke faa den til at agitere for sig, og da han derpaa stillede sig i Kjøbenhavns 9de Kreds mod Professor

David, fik han kun — 6 Stemmer. Aaret efter stillede han sig forøvrigt paany, denne Gang mod Lensgreve *E. Knuth*, og avancerede da til at faa 77 Stemmer. I Haandværkerforeningen lod man ikke til at bryde sig synderlig om hans Medvirken. Et andet Forslag, han samtidig med det ovennævnte havde fremsat om, at Haandværkerforeningen ligeledes af Hensyn til Omordningen af Lavs- og Næringsvæsenet skulde sætte sig i Forbindelse med de provinsielle Foreninger — han udpegede særlig Foreningen i Randers — havde man heller ikke Lyst til at indlade sig paa.

Der var dog andre Forslag af beslægtet Natur, som Foreningen ikke saa let kunde frigjøre sig for. I September modtog den en Opfordring om at lade sig repræsentere ved Delegerede til en Drøftelse af Principerne for Næringslovgivningen i en Komité, til hvilken ogsaa Industriforeningen og Haandværkerdannelsesforeningen skulde sende Delegerede. Det var et alvorligt Forsøg, som her blev gjort paa at samle Repræsentanter for alle Standpunkter i denne Sag til en fælles Drøftelse. Opfordringen, der var udstedt den 22de September, udgik fra en Kreds af Indbydere, bestaaende af Mekanikus *H. H. Baumgarten*, Advokat *Gustav Brock*, *Lasenius Kramp*, Tøjmagersvend *A. C. Klamer*, Jernstøber *P. F. Lunde*, Hofblikkenslager *Fritz Meyer*, *V. Rothe*, Kunstdrejer *J. A. Schwartz*, Tøjfabrikør *H. T. Stahl*, Magister *Adolph Steen*, Sejl-, Flag- og Kompasmager *J. Weilbach* og Urtekræmmer *A. C. Øst*. Der fandtes altsaa blandt de ti Indbydere Repræsentanter for alle de her nævnte Foreninger. Haandværkerforeningen havde for sit Vedkommende fire af sine ledende Mænd blandt dem, nemlig *Lasenius Kramp*,

Stahl, der paa dette Tidspunkt var dens Viceformand, *Fritz Meyer*, der havde været dens Formand og da sad i dens Bestyrelse, og *Weilbach*, der ligeledes var Medlem af dens Bestyrelse.

Der opstilledes i Indbydelsen et bestemt Program for Komiteens Virksomhed. Man ansaa det for at være paa Tiden at søge at fremkalde „en almindeligere Diskussion og flersidigere Overvejelse“ og saaledes om muligt forene de forskellige Anskuelser, „for at Afgjørelsens Time ikke skal træffe de i Sagen nærmest Interesserede uforberedte og indbyrdes aldeles uenige“.

Derefter opstilledes først det Spørgsmaal, om man ansaa fuldstændig Næringsfrihed for ønskelig. Hvis dette besvaredes bekræftende, vilde Opgaven derved være løst, men Indbyderne synes ikke at have gjort sig store Forventninger om, at Svaret vilde komme til at lyde saaledes, og under Forudsætning af, at man ikke vilde have almindelig Næringsfrihed, opstilledes da en Række andre Spørgsmaal: om industrielt Næringsbrug og Handelsdrift skulde kunne udøves med samme Frihed i Købstæderne som paa Landet, eller hvilken Forskjel der skulde gøres paa dem; om man burde bibeholde Lavene som tvungne Foreninger med Ene ret til at udøve visse Næringsbrug, om der skulde kræves Duelighedsbeviser, og da hvilke.

Forslaget kom vistnok Haandværkerforeningen ubelejligt, baade fordi den efter de indvundne Erfaringer ikke fandt Tidspunktet heldigt, og fordi der efter Alt at dømme var en Fraktion i Foreningen, som ikke var stemt for en Forhandling med de to andre Foreninger om denne Sag. Man søgte derfor at vise Sagen fra sig ved at erklære, at man

vilde gaa ind paa Forslaget om Komiteens Nedsættelse, naar ogsaa Handelsstanden, saavel Grossister som Detailister, blev opfordret til at sende Delegerede til denne. Indbydernes Formand, *V. Rothe*, maatte erkjende, at dette Forlangende var berettiget, men han bad om, at man af Hensyn til de i de andre Foreninger allerede foretagne Valg maatte vente med at henvende sig til Handelsstanden, indtil Komiteen var bleven dannet. Haandværkerforeningen fastholdt imidlertid sin Betingelse, og Grosserersocietetet og de fem kjøbenhavnske Handelslav fik derpaa en Indbydelse, men da de afslog denne, erklærede Haandværkerforeningen, at den heller ikke kunde slutte sig til Opfordringen. Dermed havde Foreningen faaet Forslaget aflivet, men dette skete ikke uden stærke Rivninger mellem de to Fraktioner i Foreningens Bestyrelse. I de Bestyrelsesmøder, hvor Foreningens Stilling til Sagen diskuteredes, kom der „forskjellige og delte Meninger“ frem, og efterat Udfaldet var blevet det nævnte, udmeldte *Fritz Meyer* sig af Bestyrelsen og *Stahl*, der var Viceformand, udtraadte endog af selve Foreningen. Maaske stod det ogsaa i Forbindelse hermed, at Bagermester *Scherfig* samtidig erklærede, at han ikke vilde modtage Valget til Formand for Repræsentantskabet, hvad der førte til, at man paa Generalforsamlingen den 27de Marts 1850 besluttede at lade denne Post bortfalde.

Følte Foreningen saaledes paa dette Tidspunkt ikke lyst til at beskæftige sig med Næringsspørgsmaalet, var den derimod villigere til at tage sig af det nu atter opdukkende Spørgsmaal om Valgloven. Man fandt ikke Københavns og Købstædernes Interesser tilbørligt varetagne i

det forelagte Forslag til en Valglov og antog, „at det vilde være at svigte Borgerpligt under saadanne Forhold at tie og ved Tavshed bidrage til at give de Anskuelser Overmagt, som stred imod Borgernes Overbevisning“. I Februar 1849 besluttedes det da at indgive et Andragende til Rigsforsamlingen, og da dette var udarbejdet, sammenkaldte Bestyrelsen samtlige Handels- og Haandværks-slavs samt Korporationers Oldermænd og Formænd til et Møde, hvori Andragendet blev forelagt. I Mødet udtaltes, at man var kommen til Erkjendelse af, „at Danmarks Forfatning ikke bør grundlægges efter den forelagte Valglov“. Det tilføjedes desuden: „Vi øjne i denne den største Fare for Staten, ligesom vi i højeste Grad føle os grebne af Bekymring ved Tanken om, at samme Valglov bliver gjort gjældende i Kommunen, eftersom dennes Repræsentation dog umuligt kan udgaa fra en mindre almindelig Valgret end Statens lovgivende Magt“. De Principer, Forsamlingen derpaa opstillede, vare, at 25 Aars Alderen skulde være Betingelse for Valgrettens Udøvelse, og at Retten skulde være begrænset af Udredelsen af et ikke højt Skattebeløb. Om de Klasser i Folket, som derved blev udelukkede fra Valgretten, udtaltes der den Mening, at de ligesaalidt vilde finde sig ubehageligt berørte herved, som de nogensinde selv havde tænkt paa at stræbe efter en saadan politisk Beføjelse.

Andragendet stillede sig afgjort uvenligt overfor Landbo-interesserne. Der udtaltes en Frygt for en overvældende Landborepræsentation, tildels „paa Grund af det lave aandelige Standpunkt, paa hvilket Flerheden af Vælgerne i Landkommunerne staa“, saa at „en alsidig og upartisk Varetagelse af alle Samfundsklassers fælles Tarv“ ikke kunde

ventes. Betegnende er det ogsaa, at da en af de Tilstedeværende fremlagde en Skrivelse fra fem navngivne Mænd, hvori der udtaltes et Ønske om, „at de mere oplyste Landboere, som ville være istand til at bedømme, hvad der er stemmende med Fornuft, Retfærdighed og Billighed og saaledes med Statens Tarv, kunne komme til at gøre deres Stemme gjældende ved Valget“, saa afvistes denne Skrivelse. Man fandt, at der i Andragendet „var taget alt fornødent Hensyn til Landdistrikternes Forhold ved Siden af Kjøbstædernes“. Det var disse sidstes Interesser, man vilde fremme, og da Forsamlingen havde vedtaget Andragendet, besluttedes det at offentliggøre det og at opfordre samtlige Kjøbstadborgere i Danmark til at underskrive det. Men samtidig blev det overdraget Foreningens Bestyrelse at opfordre Københavns Kommunalbestyrelse til ogsaa at overveje det og eventuelt tiltræde det, idet der spydigt tilføjedes, at Kommunalbestyrelsen „ved tidligere Lejligheder havde sat sig i Spidsen for politiske Bevægelser, der mindre end nærværende Sag vedrørte Kommunens umiddelbare Interesser“. Kommunalbestyrelsen tiltraadte ogsaa Adressen, og gennem Overpræsidenten indsendtes derpaa denne i Marts 1849, forsynet med ialt 2961 Underskrifter.

Den 5te Juni 1849 blev Grundloven udstedt, og til den Tak, der fra forskellige Sider bragtes Frederik den Syvende for hans folkelige Gave, ønskede man ogsaa, at Haandværkerne skulde slutte sig. I et Møde, som blev afholdt af Medlemmer af Haandværkerdannelsesforeningen og Ladesvendene ved forskellige Haandværkslav i København, blev der nedsat en Komité for at foranstalte en Takadresse til Kongen, og Komiteen henvendte sig ogsaa til Haand-

værkerforeningen. Denne indsaa imidlertid, at dens Tiltrædelse af Adressen vilde staa i Modstrid med dens Andragende om Valgretten, og kunde derfor ikke gaa med til Takadressen, men overlod det til hvert enkelt Lav for sig at optræde i denne Sag, som det ønskede.

Hvis man efter den Interesse, Haandværkerne lagde for Dagen overfor Valglovens Affattelse, og af Hensyn til de vigtige Afgjørelser, der forestod dem, ventede, at de strax i stort Omfang vilde deltage i det politiske Liv, tog man fejl. I 1849 stillede sig i 5te Kreds foruden den førnævnte Skomagemester *Mouritzen*, der faldt med Glans, ogsaa Sadelmager *C. A. Christensen*, der da fik 125 Stemmer, og som forøvrigt tre Gange senere (1853, 54 og 55) blev valgt i Kredsen ved Kaaring. Endvidere stillede sig i 1849 Tøjmagersvend *A. C. Klamer*, der repræsenterede Haandværkerdannelsesforeningens Anskuelse, og som var Modkandidat mod *Fenger* i 9de Kreds; i 1852 stillede han sig atter i samme Kreds mod *N. E. Tuxen*, men faldt begge Gangene. Paa en Henvendelse fra den patriotiske Forening til Haandværkerforeningen om at opstille en Kandidat til Folketingsvalget svarede Foreningen med at udpege sin Formand: *Lier*, men der blev den Gang ikke Noget af, at han stillede sig. Tanken om Haandværkerrepræsentanter i Rigsdagen var endnu ikke rigtig fremme; men det varede ikke længe, før det gik op for Haandværkerne, at de havde Interesser der at varetage, og særlig er det interessant at se, i hvilken Grad de konservative Haandværkere efter Næringslovens Udstedelse bestræbte sig for at komme til Orde i Rigsdagen.

For Foreningens indre Liv blev 1849 et vigtigt Aar. Den Agitation blandt Haandværkerstanden, som den havde udfoldet, begyndte endelig at sætte Frugt i en større Tilslutning til den. Det var tildels en Følge af, at den savnede virkelig ledende Mænd, der med en bestemt Plan for Øje kæmpede for den Opgave, den havde sat sig, at dens Medlemstal i den første halve Snes Aar kun var saare ringe; tildels skyldtes det vel ogsaa en manglende Forstaaelse af dens Betydning og af Farens Nærhed i de Kredse, den arbejdede for. Medens den stiftedes med et Medlemstal af henved 500, gik dette strax stærkt ned, og i flere Aar naaede det ikke op over 200. Fra 1848 foregik der et Omslag heri; Medlemstallet steg dette Aar til 231, i 1849 til 268, i 1850 til 291 og var derefter i stadig Stigen. I Forbindelse hermed fik Foreningslivet et kraftigere Udslag. Hidtil havde der kun været een Mødeaften om Ugen, nemlig Mandag; i 1849 fremkom der Forslag om at holde mindst tre Mødeaftener om Ugen, nemlig Mandag, Onsdag og Lørdag, og forøvrigt at lade Foreningens Læseværelse staa aabent hver Dag. Man var utilfreds med det gamle Lokale paa Bagernes Lavshus i Læderstræde, og skjønt man nødigt vilde flytte til et andet Lavshus, besluttede man sig dog dertil og lejede fra Oktober Flyttedag 1850 paa Skræddermestrenes Lavshus paa Gammelmønt Nr. 168, nuværende Nr. 39. Man var dog ikke tilfreds her og flyttede allerede i September 1852 tilbage. Samtidig med Flytningen til Gammelmønt indtraadte da den nævnte Udvidelse af Mødetiden, og ligeledes samtidig — første Gang i 1851 — lejede man een Gang ugentlig Sommerlokale paa Skydebanen paa Vesterbro. For imidlertid at bøde lidt paa de forøgede Udgifter til det nye Lokale — Lejen paa Gammelmønt var

100 Rdl. om Aaret — sluttedes der Kontrakt med forskjellige Lav, som blev en Slags Logerende hos Foreningen, og endvidere besluttedes det efter en nøje Undersøgelse af Foreningens økonomiske Status at forhøje Kontingentet fra 3 Mark Kvartalet til 3 Rdl. om Aaret, hvilket maatte betragtes som et forholdvis lidet Kontingent for, hvad der ydedes Medlemmerne „med Hensyn til hyggeligt Lokale, Afbenyttelse af en stor Del Blade og Tidsskrifter samt Udlaan fra den nu af omtrent 600 Bind bestaaende Bogsamling“.

I 1850 og de følgende Aar var Medlemstallet stadig stigende og Foreningen i det Hele i Fremgang. Men netop samtidig kom ogsaa en indre Splid, der var tilstede i Bestyrelsen, til Udbrud og endte med en lille Revolution, som fik sin Afslutning i et Formandsskifte. Hvor langt tilbage denne Uenighed rækker, er ikke godt at sige, men det turde være et Udslag af den, naar, som før nævnt, i 1850 Viceformanden, Tøjfabrikør *H. T. Stahl*, ikke blot nedlagde sit Hverv, men ogsaa udmeldte sig af Foreningen, og naar samme Aar Parykmagermester *Sichlau* og Hofblikkenslager *Fritz Meyer* udtraadte af Bestyrelsen, medens *J.-A. Scherfig* ikke vilde modtage Valg som Repræsentantskabets Formand, i hvilken Anledning det forøvrigt besluttedes at lade Posten bortfalde „da den hidtil har viist sig at være saa godt som overflødig, idet man vist egentlig ingensinde har gjort sig det rigtig klart, hvilken Stilling denne Embedsmand skulde indtage i Selskabet, og hvilken Virksomhed han skulde befordre ved Siden af Bestyrelsen“. Den gjenoprettedes dog i Oktober 1856, da Foreningens Kamp i Næringssagen krævede Anspændelse af alle Kræfter. Tildels hidrørte Uenigheden fra de Modsætninger i Anskuelser, der fandtes i

Bestyrelsen, og som allerede havde ytret sig i Forslaget om et Møde af Delegerede fra de forskjellige Foreninger til Drøftelse af Principerne for Næringslovgivningen. Tildels havde den ogsaa personlige Grunde, og den, om hvem Striden drejede sig, var *Lasenius Kramp*. En ubetydelig Sag gav Anledning til en Uenighed mellem ham og Formanden *Lier*, og i Juni 1851 nedlagde *Lasenius Kramp* sit Hverv som Foreningens Sekretær, hvilket derefter varetoges af Tobaksfabrikant *Alexander Becker*, som sluttede sig til *Lier*. *Kramp* ansaa vistnok dermed sin væsentligste Gjerning i Foreningens Tjeneste for endt. Han afsluttede samtidig den første Række af Beretningerne, hvis Udgivelse forøvrigt turde have nogen Del i Uenigheden — i 1844 udkom der endog ingen Beretning —, med de Ord: „Kun anseer jeg mig nu efter den Aarrække, jeg har arbejdet, for at være berettiget til i Fremtiden at bestemme, hvor og hvori jeg vil tage Del, og hvorledes jeg vil gjøre dette“. Men *Kramp* havde sit Parti i Bestyrelsen, og i Anledning af hans Tilbagetræden meldte ogsaa Malermester *C. Tilly*, Hof-forgylder *Damborg* og Sejl-, Flag- og Kompasmager *Weilbach* sig ud af denne. Denne Opposition blev *Lier* for stærk; den 16de Juli nedlagde han sit Hverv som Formand, og paa Generalforsamlingen den 17de November fik *Kramp* den Oprejsning, at han paany valgtes til Bestyrer med 75 Stemmer, det største Antal, der blev afgivet. Han fungerede dog kun en kort Tid som Bestyrer, idet han afgik i Marts 1854 og derefter indskrænkede sig til at være Sekretær. Den endelige Sejr vandt det Krampske Parti dog først paa Generalforsamlingen den 15de April 1852, da *Lier* frabad sig Gjenvalg som Formand og *Becker* som Bestyrer, hvorpaa *Tilly* valgtes til Formand. I det paafølgende Bestyrelsesmøde blev *Lasenius*

Kramp gjenvalgt til Sekretær, og det overdroges ham paany at udgive kortfattede Beretninger. Disses anden Række omfatter Tidsrummet 1851—54. *Tilly* vedblev dog ikke længe at være Formand. Paa Generalforsamlingen den 11te April 1853 frabad han sig Gjenvalg, og i hans Sted valgtes da Kobbersmedmester *J. F. Fugmann*. Hverken denne eller Suppleanten *Weilbach* vilde dog modtage Valget, og paa en extraordinær Generalforsamling valgtes da Malermester *A. C. Geisler* til Formand. Han gik rigtignok kun betingelsesvis ind paa at lade sig vælge, men vedblev dog at være Formand til den 5te Maj 1869.

Det var den mest bevægede Periode i Foreningens Liv, som den oplevede med *Geisler* som Formand. I den havde den faaet nyt Lokale, i den gjordes de forberedende Skridt til to af de praktiske Institutioner: Lotteriet og Enkekassen, som i en lang Række af Aar fyldte dens Virksomhed, og i den endelig førte den med Anspændelse af alle sine Kræfter og med Opbydelsen af alle de Hjælpetropper, den fra hele Landet kunde drage sammen, den sidste afgjørende Kamp for det Standpunkt, den havde valgt sig i Næringskampen.

Det Lokale, Foreningen havde faaet paa Skrædderkroen, var ikke tilstrækkelig „komfortabelt“, det blev ogsaa hurtig for indskrænket til Medlemstallet, der stadig voxede, og i April 1852, paa et Tidspunkt, hvor Antallet af Medlemmer var voxet til 355, besluttedes det „snarest muligt“ at opsigte det. Man fik et Tilbud fra *det tekniske Selskab*, der i Mellemtiden havde kjøbt Bagernes Lavshus i Læderstræde Nr. 29, og besluttede at flytte tilbage til den gamle Bygning, hvor man nu lejede anden Sal, bestaaende af 7 Værelser og Køkken, for 400 Rdl., idet man dog ved Fremleje til forskjellige Lav skaffede sig en Indtægt af 100 Rdl. Idet

Foreningen vendte tilbage, skete det imidlertid med et betydelig forøget Medlemstal og som Følge deraf ogsaa med forøgede Præteensioner. Den nye Lejlighed skulde monteres, og for at skaffe Midler dertil foreslog *Kramp*, at der skulde opkræves et Inventarie-Bidrag af 3 Mark, af alle de daværende Medlemmer, samt at nye indtrædende Medlemmer skulde betale 1 Rdl. i Indskud. Dette skete ogsaa, og Foreningens Anskaffelse af Inventar var saa betydelig, at man brandforsikrede dette for 1500 Rdl. Den 27de September 1852 fejredes Indflytningen i det nye Lokale med en Fest, hvori ca. 150 Medlemmer deltog. *Lasenius Kramp* havde til denne Lejlighed skrevet Sangen: „I Kamp og Strid vor Vej gaaer gjennem Livet“, der findes i den nuværende Sangbog S. 68, og der blev holdt Taler for Kongen, Foreningen, det nye Lokale, Haandværkerstanden, Bestyrelsen, Komiteen, Kvinderne, Fædrelandet m. m. Ogsaa en anden god gammel Skik i Haandværkerkredse blev ved denne som ved saa mange andre af Foreningens Fester holdt i Ære, idet der indsamledes Gaver, som skulde tilfalde Stiftelsen for gamle Haandværkere.

Af de forskjellige Æmner, hvormed Foreningen i denne Periode beskæftigede sig, forinden de store Spørgsmaal fuldt optog dens Interesse, kunne nævnes, at den i 1850 endog ret indgaaende drøftede et af *Mouritzen* rejst Spørgsmaal om Indfødsrets Meddelelse til Udlændinge, og at den i 1851 ikke mindre udførligt overvejede forskjellige af Fabrikør og Borgerrepræsentant *Fibiger* stillede Forslag om Forandringer i Ansættelsen af Næringsskatten. Det var først bestemt, at der i denne Sag skulde sættes et samlet Andragende igang fra Haandværks- og Handelslavene samt Korporationerne,

men da det i et Møde den 26de Oktober 1853 oplystes, at der var foretaget Skridt fra Borgerrepræsentationens Side til at faa det paagjældende Forhold forandret, besluttedes det at stille Sagen i Bero. Endvidere kan anføres, at der i Juli 1852 skete en Henvendelse til Foreningen fra Kjøbenhavns gejstlige Konvent, der agtede at oprette et Tilflugtssted for Arbejdsløse, og som i den Anledning ønskede at høre Haandværkerforeningens Mening om en saadan Anstalt.

Efterat Foreningen var flyttet ind i det nye Lokale, fremkom der atter Forlangende om Foredrag, og samtidig fremsattes Ønsket om Diskussionsmøder. I 1853 foreslog *Lasenius Kramp*, at der skulde tilvejebringes nogle Foredrag over Kommunalforfatningernes Væsen i de forskellige Lande med særligt Hensyn til Kjøbenhavn, og da de kommunale Interesser altid havde ligget Foreningen paa Sinde, bestemte man sig ogsaa herfor. Man henvendte sig i den Anledning først til Professor *A. F. Krieger* og senere til Assessor *O. Müller*, men Ingen af disse havde Tid, hvorfor Planen blev opgivet. Derimod fik man i de følgende Aar forskellige Foredrag af polytekniske Kandidater; *Jul. Thomsen* behandlede populære naturvidenskabelige Æmner, og de to Mænd, der gennemførte henholdsvis den nye Gas- og Vandforsyning i Kjøbenhavn: *G. Howitz* og *V. Poulsen*, talte i 1857 hver om sin Specialitet. Forslaget om Diskussionsmøder blev fremsat af Skræddermester *M. S. Frænckel* og gav Anledning til, at man i Marts og April 1853 i tre Møder diskuterede Spørgsmaalet: „Hvad er Haandværkerforeningens Øjemed, og hvad kan der være at foranstalte til Haandværksstandens sande Gavn i Henhold til de paatænkte Forandringer ved Haandværkslaugene?“

Tanken om at oprette et Varelotteri til Fordel for Foreningen blev først fremsat i et Bestyrelsesmøde den 26de Oktober 1852. Forslagsstiller var Urmager *J. A. Øberg*, der i November Aaret iforvejen var bleven valgt ind i Bestyrelsen. Det er ikke usandsynligt, at den Lykke, som det Aaret iforvejen oprettede Sommerske Varelotteri gjorde, har givet ham Ideen. Af alle de tidligere bestaaende Varelotterier var der næppe noget, som havde det Held med sig, som det, hvortil Grosserer *Fr. Sommer* fik Bevilling den 30te Juni 1851 under Navn af *den kjøbenhavnske Forening til Industriens Fremme*. *Øberg* har formodentlig tænkt, at Haandværkerforeningen ialtfald var nærmere til at have et Varelotteri til Industriens Fremme end en Privatmand, og i hans Motivering af Forslaget udtaltes da ogsaa, „at de allerede bestaaende Varelotterier ikke opfyldte det Formaal, der er tilsigtet med dem“, nemlig „at fremme Industrien“, da kun faa Industridrivende nød Fordel deraf, at Billighed fordrede, at Leverancerne fordeltes paa saa stort et Antal som muligt, hvilket vilde kunne opnaas, „naar Mænd af Standen selv forestod Styrelsen, og Foreningen kontrollerede, at denne, saavidt det var gjørligt, skete i Alles Interesse“. Det foresloges derhos, at det eventuelle Overskud skulde anvendes „til velgjørende Øjemed i Favør af Haandværksstanden“.

Øberg's Forslag fandt øjeblikkelig Tilslutning hos Bestyrelsen. Denne besluttede, „at denne Plan det hurtigst Mulige ske kunde maatte fremmes og expederes“, og Repræsentantskabet var ligesaa begejstret som Bestyrelsen. Dette valgte en Deputation, bestaaende af de tre Oldermænd: Malermester *Tilly*, Murmester *Kornbech* og Kobbersmed-

mester *Fugmann*, som den 15de November overrakte Justitsministeren et med samtlige i Repræsentantmødet tilstedeværende Oldermænds Underskrift forsynet Andragende om en Lotteribevilling, og noget efter indgaves der et lignende Andragende til Indenrigsministeriet. Sagen havde imidlertid en meget langsom og besværlig Gang. Efter en lang Ventetid kom der i Slutningen af 1853 et Afslag fra Justitsministeriet, men Bestyrelsen opgav derfor ikke Planen. I Slutningen af 1854 vedtog den paany at forsøge sin Lykke med et Andragende, i Januar 1855 mødte en ny Deputation med et nyt Andragende hos Ministeren, og da Aaret gik hen, uden at man fik Svar paa dette, fornyedes Andragendet i December 1855. Imidlertid maatte Foreningen vente en god Stund endnu paa Svar; først i November 1856 — samme Aar, som Sygehemmet fik sit Lotteri — modtog Haandværkerforeningen Meddelelse om, at der var bevilget den Koncession paa et Varelotteri, men rigtignok kun for eet Aar, og det tilføjedes udtrykkelig, at Koncessionen under ingen Betingelse kunde ventes fornyet ud over dette Tidsrum. Det var ikke en saadan Bevilling, Foreningen havde ønsket, og i Mødet, hvor Meddelelsen herom modtoges, var det ogsaa den almindelige Mening, at Foreningen aldeles ikke havde Brug for en saadan Koncession. Efterat man imidlertid havde sundet sig lidt paa Meddelelsen, mente man, at Udsigterne dog maaske ikke vare saa daarlige endda. I Begyndelsen af 1857 blev der indgivet et nyt Andragende, hvori det Haab udtaltes, at Koncessionen kunde blive fornyet, men Justitsministeriet holdt fast ved sin engang tagne Beslutning, og Foreningen maatte bøje sig. I Maj 1857 mente Bestyrelsen, at skjønt man ikke kunde opnaa Be-

villingen for det ønskede Tidsrum, burde man dog for Øjeblikket ikke opgive Sagen. Et Andragende om Koncessionen, affattet i den Form, som Ministeriet havde forlangt, blev derefter indgivet, og i Bestyrelsens Møde den 20de Juni forelaa da endelig den saa længe eftertragtede Koncession paa et Varelotteri for indenlandske Haandværksfrembringelser.

Forslaget om Oprettelsen af en Enke-Understøttelseskasse, som Foreningen ligeledes i denne Periode realiserede, frembød vel ikke saadanne Vanskeligheder som Lotteriet, men ogsaa det maatte dog kæmpe sig langsomt frem til sin Realisation. Tanken om en Kasse af noget lignende Art havde, som det vil mindes, allerede været fremsat i Foreningens andet Leveaar, men det lykkedes ikke dengang at gjøre den til Virkelighed. Nu blev et lignende Forslag fremsat i Maj 1854 af Skomagermester *S. M. Most*, og man blev enig om at forsøge, hvorvidt det nu lod sig udføre. *Most* udarbejdede en Plan til en saadan Kasse, og i Juli 1855 udsendtes der en Indbydelse til Deltagelse i den. Til Fordel for den afholdtes der endvidere i 1855 en Basar, som indbragte 780 Rdl., men med den øvrige Tilslutning gik det kun langsomt. Da Indbydelsen i Marts 1856 havde fundet 96 Deltagere, besluttedes det dog at lade Kassen træde i Kraft, skjønt man oprindeligt havde sat Minimum af Deltagere til 100.

Det er forstaaeligt, at Foreningen ikke kunde undgaa at blive paavirket af Tidens stærke politiske Bevægelse, men den søgte dog at holde sig denne saa meget som muligt

frå Livet. Den foretog stadig Prøvevalg paa Rigsdagsmænd — saavel som paa Borgerrepræsentanter —, men formodentlig har man ikke fundet, at den burde indskrænke sig til at opstille en Kandidatliste, thi i Begyndelsen af 1853 meddelte Formanden i et Bestyrelsesmøde, at han fra forskellige Sider var bleven opfordret til at formaa Haandværkerforeningen til med dens Indflydelse hos og dens Forbindelser med de forskellige Lav og Korporationer i Hovedstaden at bevirke den størst mulige Deltagelse hos disses Medlemmer i de forestaaende Rigsdagsvalg. Man blev i den Anledning enig om at drøfte Spørgsmaalet i dets Almindelighed, idet man forelagde for Repræsentantskabet til Afgjørelse, om Haandværkerforeningen i det Hele taget skulde „betegne nogen bestemt politisk Retning eller ej“. Resultatet blev, at det med meget stor Majoritet bestemtes, at Foreningen ikke skulde foretage Noget i denne Sag. Dette Standpunkt fastholdt Foreningen ogsaa senere, saaledes da *C. V. Rimestad* som Formand for Arbejderforeningen opfordrede den til sammen med en Del andre Foreninger at bringe Kongen et Fakkeltog „i Anledning af de sidste Dages Begivenheder“. Man fandt, at dette var Haandværkerforeningen uvedkommende, og afholdt sig derfor fra at deltage.

Derimod kom Foreningen ad andre Veje i Forbindelse med Lovgivningsmagten. Dette skete, da den i 1853 første Gang indlod sig med Dyrtidsspørgsmaalet og derved uden at ane den Rækkevidde, denne Sag vilde faa, var med til at lægge Luntten til den Ladning, som snart efter skulde explodere med en saadan Kraft, at den sprængte hele den bestaaende Lavsordning i Luften. Forhandlingerne om Dyr-

tidsspørgsmaalet i Rigsdagen gav det endelige Stød til, at Reformen af Næringsforholdene blev til Alvor.

Anledningen til, at Foreningen beskæftigede sig med Dyrtidsspørgsmaalet, gav et til den fra Assens indkommet Forslag om en fælles Henvendelse til Kongen angaaende de stedse stigende Priser paa Livsfornødenheder. Foreningen foretrak dog at optræde selvstændigt i denne Sag. Da Loven af 27de November 1853 gav Kommunerne Ret til indtil den 30te September 1854 at yde overordentlig Understøttelse til dem, som under Dyrtiden blev trængende, besluttede Haandværkerforeningen at henvende sig til Kjøbenhavns Kommunalbestyrelse og opfordre denne til, naar den udøvede den nævnte Ret „med Omhu og Omsigt (at) tage saadanne Forholdsregler, at den egentlige Middelstand, Haandværkeren, Fabrikanten og en stor Del Detailhandlende paa en efter Omstændighederne passende Maade“ kunde blive delagtige i de Lettelser, Loven skulde yde. Kommunalbestyrelsen ansaa det imidlertid for „højest betænkeligt at organisere en slig extraordinair Understøttelsesmaade“ og mente tillige, at Dyrtiden hvilede mindst trykkende paa Haandværkerstanden, hvorfor den ikke kunde gaa ind paa Andragendet.

Ad den Vej opnaaedes der saaledes Intet, men til Gjengjæld fik Foreningen en Impuls til ad privat Vej at forsøge at lette Dyrtidens Tryk paa Haandværkerne. „En høj Velgjørerinde“ — Grevinde *Danner* — havde erfarede den Skæbne, Foreningens Henvendelse til Magistraten havde havt, og hun sendte den i den Anledning en Gave paa 300 Rdl., som hun anmodede den om at anvende under Dyrtiden til Bedste for uformuende og trængende Haandværkere. Man besluttede da samtidig at indsamle frivillige Bidrag til

samme Øjemed gennem Lavene og fik ad denne Vej 789 Rdl., hvorpaa hele Beløbet uddeltes i Marts 1854.

Samtidig hermed var Diskussionen om Næringsspørgsmaalene atter bleven fornyet ad anden Vej. Kobbersmedmester *Fugmann* henledede nemlig Bestyrelsens Opmærksomhed paa, at Næringslovkomiteen havde søgt at afkræfte de Indvendinger, der vare gjorte mod dens Betænkning i det omtalte Skrift „Haandværkerstandens Bemærkninger“, ved at gjøre gjældende, at dette kun indeholdt Udtalelser fra Oldermændene og Bisidderne eller Lavsskriverne, medens derimod Lavets Interessenter og navnlig Svendene ikke vare hørte. Da Haandværkerforeningens Bestyrelse erfarede dette, fandt den, at „det var af Vigtighed, at denne Komiteens uden al Grund fremsatte Paastand blev alvorlig afvist“. Oldermændene blev derfor sammenkaldte, og det blev bestemt, at disse atter skulde sammenkalde deres Lav for at faa deres Medlemmer til „paany i Et og Alt at tiltræde de forhen afgivne Bemærkninger“, ja, man forlangte endog skriftlig Tilstaaelse herfor af hver enkelt Interessent. Derimod besluttede Oldermændene enstemmigt, at de nu ligesaa lidt som før vilde henvende sig til Svendene. Først da Sagen blev alvorlig, bestemte man sig til ogsaa at tage Svendene med. Hvad de adspurgte Interessenter i Lavene angik, da erklærede de, „at de i Et og Alt endnu tiltræde de tidligere udtalte Anskuelser mod Laugskomiteens Betænkning“.

Svendene vare imidlertid ikke tilsinds uden videre at lade sig sætte udenfor ved Diskussionen af dette Spørgsmaal. Den 10de August 1853 modtog Foreningen en Skrivelse fra *Foreningen af Oldgeseller eller Ladesvende*, der var

oprettet i 1850, og som fra 1862 hedder *Haandværkernes Formandsforening*, hvori den gjorde gjældende, at da Spørgsmaalet om Lavs- og Næringsforholdenes Omordning, nu var kommet under Forhandling, vilde den anmode om, at Resultatet af denne maatte komme til Oldgesellernes Kundskab, „da man troer, at Svendeklassen er istand til at bidrage Meget til disse Forholds endelige Afgjørelse“. Foreningen stillede sig imidlertid vedblivende afvisende overfor Svendene og spiste dem af med den Besked, at det ikke var de af dem fremdragne Forhold, som havde været under Behandling i Foreningen, men derimod en dermed beslægtet Sag om „Haandværkerstandens Bemærkninger“.

Ogsaa fra andre Sider skete der samtidig Henvendelse til Haandværkerforeningen angaaende det brændende Spørgsmaal. Vælgerforeningen i Københavns Amts fjerde Valgkreds havde nemlig tilstillet Rigsdagen et Andragende om „at det maa tilstaaes Enhver at fortjene sit Brød med sine egne Hænders Arbejde, som han bedst forstaaer og kan, uden Hensyn til, om han har aflagt Prøve eller ikke“, samt „at han maa afsætte sin Produktion i By og Land, hvor han bedst maatte se sin Fordel“. Dette radikale Forslag satte navnlig Haandværkerforeningerne i Provinserne i Bevægelse. Fra Haandværkerforeningen i Kjøge tilsendtes der i September 1853 den københavnske Forening en Protest herimod, stilet til Rigsdagen, og en lignende Protest, som ogsaa agtedes indgiven til Rigsdagen, kom fra den kort i Forvejen stiftede Haandværkerforening i Nykjøbing paa Falster, hvilken allerede tidligere havde søgt Forbindelse med Haandværkerforeningen i København. Denne sidste

fandt dog endnu ikke Øjeblikket belejligt til at optræde paa den Maade, Foreningerne i Provinserne ønskede. Den henholdt sig derfor til det Skridt, den havde foreslaaet overfor Næringslovskomiteen, men paa den anden Side vilde den dog heller ikke støde den i Henvendelsen liggende Tanke om et Samarbejde med Foreningerne i Provinserne fra sig, og i sin Svarskrivelse ytrede den derfor: „Skulde Forholdene i en kommende Tid stille sig saaledes, at fornyede Skridt maatte ansees nødvendige, da er det af Vigtighed, at der ogsaa paa andre Steder i Landet viser sig en virksom Deltagelse for Næringsvæsenet og de dermed forbundne, fornuftige Bestemmelers Opretholdelse, og Foreningen vil derfor ikke undlade ved saadan Lejlighed at gjøre vedkommende Provinsialforeninger de fornødne Meddelelser og assistere efter Evne, ligesom den igjen forventer Assistance, hvor sande og nyttige Formaale søges opnaaede“. Den Alliance, som her stilledes i Udsigt, skulde snart blive forsøgt realiseret.

Det ligesom laa i Luften, at Næringsspørgsmaalet nu stundede mod sin Løsning, og fra alle Sider skete der Henvendelser til Haandværkerforeningen. Ikke blot Svendene og de provinsielle Foreninger lod høre fra sig; ogsaa fra de Foreninger, der repræsenterede Arbejderpartiet, skete der Henvendelser. Haandværkerdannelsesforeningen eksisterede ikke mere, den var i 1853 bleven sammensmeltet med den af *P. F. Lunde* i 1851 oprettede *Forening for Arbejdsklassens Vel* til en Arbejderforening med *C. V. Rimestad* som Formand. Jævnside med denne Forening stod *Folkvennernes Selskab* med Major *L. Müllen* som Formand og *J. A. Hansen* som egentlig Leder. Den sidstnævnte Forening

der angav sit Hovedformaal at være: „at virke for Haandværks- og Arbejdsklassens aandelige og materielle Udvikling og Velvære“, henvendte sig i Slutningen af 1853 til Haandværkerforeningen og opfordrede denne, ligesom den gjorde ved andre Selskaber med mere eller mindre beslægtede Formaal, til „at gribe Sagerne an paa een og samme Tid og paa een og samme Maade fra flere Sider“. Haandværkerforeningen udbad sig nærmere Forklaring over, hvad der mentes hermed, og „Folkevennernes Selskab“ oplyste da, „at Næringslovgivningen lider af megen Brøst, og at flere Reformere ere i høj Grad ønskelige, men det er ikke tænkeligt, at didhensigtende Forslag snart ville fremkomme“. Den ønskede derfor en Sammenslutning af de Foreninger, under hvis Omraade dette Spørgsmaals Behandling kunde siges at høre, for derved „at skaffe deres Ord mere Indgang end hidtil i den offentlige Mening og hos den lovgivende Magt“. Haandværkerforeningen svarede med at sende „Folkevennernes Selskab“ Skriftet „Haandværksstandens Bemærkninger“ og erklærede forøvrigt, at „der i denne Retning for Øjeblikket ikke foretages noget Videre herfra, end hvad der allerede skeet er“.

Alt dette var imidlertid kun Varslerne, der gik forud for Stormen. Endnu troede dog Ingen paa dens Komme, ellers havde Haandværkerforeningen vel næppe ladet være at modtage de Tilbud, som Oldgesellerne og Provinsforeningerne gjorde den. Uvejret brød løs, hurtigere end man havde ventet. Det var den fortsatte Dyrtid, der gav Anledning til dets Udbrud. En Række af Aarsager forenede sig om at frembringe en ulykkelig økonomisk Tilstand, der kulminerede i Krisen 1857. Mellem alle de mange forskjellige

Raab paa Foranstaltninger, som kunde afhjælpe Nøden, lød med stedse forøget Styrke Forlangendet om Næringsfrihed som det bedste Middel, ved hvilket en virkelig grundig Forbedring lod sig tilvejebringe. Det er en Erfaring, som ogsaa Nutiden har bekræftet, at under vanskelige økonomiske Tilstande paakalder man Statens Indgriben i Ordningen af Næringslivet, og hver Tid har da sine Ønsker i saa Henseende. Snart gaa de i Retning af Næringsfrihed, snart i den modsatte Retning, alt efter de Strømninger, som netop da beherske Verden. I den her omhandlede Periode var en stærk Frihedsstrømning oppe, og ganske naturligt maatte den paavirke Stemningen til Gunst for Næringsfriheden.

Dyrtidens Indtræden hidrørte ikke fra noget enkelt Forhold, men fra flere samvirkende Aarsager, og det Blad havde sikkert Ret, der som saadanne angav: den mindre gode Høst, Afspærringen af Udførselen fra de to store Kornkamre: Østersøen og det sorte Hav, Krimkrigen, Manglen paa Skibsrum, høje Fragter, en mislykket Sukkerhøst o. Lign. Dyrtiden ytrede sig i de stigende Priser paa Livsfornødenheder som Korn, Kjød, Smør, Kolonialvarer, Brænde, Lys, Olie osv., men det benægtedes ialtfald, at den udover disse almindelige Virkninger særlig havde ramt Haandværkerne i deres faglige Gjerning. Kjøbenhavns Kommune havde i det Mindste en saadan Opfattelse, hvilket fremgaar af dens Svar til Haandværkerforeningen og i det Hele af dens Ulyst til at benytte de Love, der vare vedtagne for at sætte Kommunerne istand til at lindre Dyrtidens Tryk. Heller ikke Regjeringen mente oprindelig, at Næringslovgivningens Revision var det Middel, som i dette Tilfælde kunde bringe Lægedom. Det Reskript, som Kongen udstedte

i November 1855 i Anledning af Dyrtiden, udtalte kun, at det var hans Vilje med sit samlede Ministerium at tage under Overvejelse, „hvad der med Hensyn paa de høje Priser paa Kornvarer maatte være at foranstalte“.

Men allerede den 4de November, Dagen efter at det kgl. Reskript var blevet bekendtgjort, fandt en Demonstration Sted, der pludselig forandrede Situationen og med Et bragte Næringsspørgsmaalet frem i første Række. Der var saa længe baaret Tønder til Baalet, at dette i et Nu flammede op, og Branden slukkedes ikke, før i 1857 Bygningen helt var fortæret.

Det var *Arbejderforeningen*, der var stiftet i 1853, som gav Anledningen, og den Mand, som tog Ordet paa dens Vegne, var *C. V. Rimestad*, der derved traadte frem i første Række blandt Forkæmperne for Næringsfriheden. Den nævnte Forening havde i langvarige Diskussioner beskæftiget sig med Næringsspørgsmaalet, og som Resultat af disse indgav den paa den nævnte Dag en Arbejderadresse til Regeringen, hvori den erklærede, at det var dens „Overbevisning, som deles af den allerstørste Del af de i Sagen Interesserede, at den væsentligste og eneste varige Hjælp, Regeringen kunde yde den arbejdende Befolkning til at forhindre Arbejdsløshed og imødegaa Dyrtid, var en snarest mulig gennemført Reform i Næringslovgivningen, en Reform, der gav større Frihed, en videre Mark for den Enkeltes Kræfter, der nu ved saa mange Indskrænkninger og Baand forhindredes fra at virke paa den Maade, i det Omfang, og med det Udbytte, som de under friere Forhold kunde til stort Gavn for den Enkelte og for det Hele“. Til Trods for disse Præmisser vovede Foreningen dog ikke at drage den

naturlige Konklusion. Den nøjedes med, „som en Begyndelse“, og da det gjaldt om at skaffe hurtig Hjælp, at forlange, at der „først tilstaas hver Enkelt Ret til uden Hensyn til bestaaende Lavsindskrænkninger at arbejde med sine egne Hænder“.

Dette Forlangende var som en Bombe, der exploderede og derved satte alle i Sagen interesserede Kredse i Bevægelse. Først og fremmest gav den Ekko i Pressen. *Fædrelandet*, der hele Tiden havde stillet sig paa Reformvennernes Side, og som senere under Debatten om Næringsloven brugte de stærkeste Udtryk mod den gamle Ordningss Venner, forlangte strax en fuldstændig personlig Næringsfrihed, medens dets politiske Modstander *Flyveposten*, der ogsaa i denne Sag forfægtede de konservative Interesser, betegnede Forslaget om den personlige Næringsfrihed som „aldeles forkasteligt og vidnende om en Stuetheori, hvis Ubrugelighed i det praktiske Liv fremgaar ved en kun løselig Eftertanke“. Mærkelig nok fandt det Støtte paa dette Punkt hos en Mand, der ellers i selve Næringsspørgsmaalet stod paa *Fædrelandet's* Side, og som fremsatte sine Anskuelser i dette Blad, nemlig *Otto Müller*. Han advarede nu mod at indføre en midlertidig Næringsfrihed. En saadan vilde naturligt medføre, at en Del Personer enten rent ud af Trang eller af Lyst til Forandring eller af den naturlige Attraa til at forbedre deres Stilling, men uden den tilstrækkelige Dygtighed eller Kapital, vilde benytte den givne Adgang til at arbejde for egen Regning. Dette vilde ganske vist medføre en øjeblikkelig Prisnedsættelse, men deraf vilde atter følge en aftagende Fortjeneste for mange Haandværkere og paafølgende Afskedigelser af Arbejdere og Svende. Og Følgen heraf vilde atter blive en yderligere

Forarmelse baade for dem, der saaledes uden Forberedelse begyndte at arbejde paa egen Haand, og for deres Kolleger. Han erklærede udtrykkelig, at han ansaa Næringsfrihed for at være et virksomt Middel til at forebygge Forarmelse, men den maatte ikke indføres pludselig. Der burde derfor tilvejebringes en Overgangsperiode. Nu da Sagen engang var bragt paa Bane, antog han, at den vilde give Impulsen til en Reform i Næringslovgivningen, og da han var Medlem af Folketinget, bebudede han, at han vilde stille en Forespørgsel til Indenrigsministeren desangaaende.

Det blev imidlertid ikke ham, men *Rimestad*, der fremsatte Forespørgslen og derved gav Indenrigsministeren Anledning til en Udtalelse af vidtrækkende Betydning. I Folketingets Møde den 13de December 1855 stillede nemlig *Rimestad* følgende, i tre Punkter formulerede Forespørgsel:

1) Formener Ministeren at være istand til at komme den arbejdende Befolkning til Hjælp under den Arbejdsløshed, der i Vinter er at befrygte, og som vil blive usædvanlig trykkende ved Livsformødenhedernes høje Pris?

2) Agter Ministeren i den Hensigt endnu i indeværende Session at fremlægge Forslag til en Reform i Næringslovgivningen?

3) Saafremt dette Spørgsmaal besvares med Ja, kan da Indenrigsministeren nu angive, hvor omfattende de Forandringer omtrentlig ere, som i dette Udkast blive foreslaaede? Forsaavidt Gjennemførelsen af en saadan Reform skulde udkræve længere Tid, agter da Ministeren foreløbig at foreslaa Ophævelse af de Hindringer, som de bestaaende Lavsindretninger lægge ivejen for den Enkeltes Arbejde med egne Hænder?

De Anskuelser om Næringsfriheden, som laa til Grund for denne Forespørgsel, fandt Tilslutning hos alle de Talere, som tog Ordet under Forhandlingen: *A. Hage, Grundtvig, J. A. Hansen og Kayser*. Og det Samme var Tilfældet med Indenrigsministeren, der erkjendte, at Spørgsmaalet om Næringsfriheden var rejst med saa stor Styrke, at Regeringen ikke længere kunde lade være at optage det. Han afgav derfor en bestemt Erklæring om, at han vilde lade en Næringslov udarbejde, og tilføjede, at der ikke mere skulde nedsættes en Kommission, men at han vilde overdrage Arbejdet til en enkelt, dertil egnet Mand, hvorpaa han med de øvrige Medlemmer af Regeringen af al Kraft vilde tage fat paa Sagen. Manden, han valgte, blev, som alt nævnt, Overretsassessor *Otto Müller*.

Ministerens Udtalelse lod Intet tilbage at ønske i Tydelighed, og den kaldte alle Lavsforfatningens Venner frem til energisk Virksomhed. Om ingen af disse gjaldt dette mere end om Haandværkerforeningen i Kjøbenhavn, der blev Centrum i den hele Bevægelse mod Næringsfrihedens Indførelse, og hvis Liv i Aarene 1856 og 1857 næsten udelukkende fyldtes heraf. Foreningen kastede sig selv ind i Kampen, den paavirkede og paavirkedes af Meningsfæller i Provinserne, den viste nu ikke mere nogen Haand tilbage, som den ventede kunde støtte den i dens Optræden, og den organiserede i Virkeligheden en betydelig Bevægelse hele Landet over, en Bevægelse, til hvilken der under Forhandlingerne paa Rigsdagen blev taget Hensyn af ikke faa Medlemmer, men som dog ikke var stærk nok til at dæmme op for Tidens Frihedsstrømning.

Det første Udslag af Foreningens Virksomhed i denne

Retning var et i Marts 1856 udgivet Skrift: „Et Par Ord, om de i afvigte Rigsdagssession fremsatte Forslag og Ytringer, betræffende Haandværksdriften“. Den lille, kun 14 Sider store Piece udgik i 3000 Exemplarer og fordeltes til samtlige Lav, deriblandt ogsaa Svendelavene, som stillede sig imødekommende til den. Den indeholdt en Imødegaaelse af *Rimestad's* og de øvrige Taleres under Interpellationen i Rigsdagen fremsatte Paastande, der karakteriseredes som „denne løse, overfladiske og paa Modsigelser og de snurrigste Paastande indholdsrige Talen“, men det var dog navnlig Indenrigsministerens Erklæring, som Skriftet, selv om Ordene ikke adresseredes til ham, paatog sig at imødegaa: „Tro derfor virkelig de Mænd, der atter ved denne Lejlighed med sædvanlig Suffisance have draget tilfelts mod den bestaaende Orden, at kunne styrte denne paa Grund af de ubeviste og ubevislige Beskyldninger, de ere fremkomne med, eller at alle Danmarks Haandværkere trindt om i Riget skulde forholde sig passive og lade Sagen gaa sin egen Gang uden paa lovlig Maade og ad lovlige Veje at gjøre alle mulige fornødne og nødvendige Skridt, da vil Tiden vise dem, at de tage mærkeligen fejl“. Det er klart af Tonen i disse Ord, at Foreningen havde forstaaet, at nu var den afgjørende Kamps Time kommen, og at det ikke mere lod sig gjøre at fare med Lempe.

Paa dette Skrift svarede *Rimestad* med et andet, der udkom i April: „Svar til Haandværkerforeningen, et Indlæg i Sagen om Næringslovgivningens Reform“, hvortil der endvidere var knyttet „nogle Ord“, som gjorde det af med et af *F. Chr. Bayer* i Næringsspørgsmaalet udgivet lille Skrift. Der blev ikke taget blidt paa Haandværkerforeningen.

i dette Svar, som med den Ubillighed og Ensidighed, der plejer at være de væsentlige Elementer i en lidenskabelig Polemik, bebrejdede Foreningen, at den kun var „en Klub, der var kommen til det Resultat, at lade det bero ved at skaffe selskabelig Underholdning, og det var en ganske almindelig Mening, at man fra den ikke kunde vente Andet end en afgjort Vedholden ved det Bestaaende, selv om den skulde beslutte sig til at opgive sin Uvirksomhed“. Med Hentydning til de forskjellige Forsøg, der af hans Forening vare gjorte paa at faa Haandværkerforeningen med sig, fortsatte han dernæst: „Naar de andre Foreninger henvendte sig til den med Anmodning om at slutte sig til dem i en eller anden Retning, fik man et koldt, afslaaende eller undvigende Svar“. Og som for ret at tilintetgjøre Foreningen under Vægten af sin Anklage fremsatte han med fede Typer det Spørgsmaal: „Hvorfor har den aldeles Intet forberedt, aldeles Intet udrettet i de Aar, da den netop ved sin Mangel paa Deltagelse i de store politiske Forhold havde saa god Tid? Og med hvilken Ret kan den bebrejde Andre, at de have taget fat paa det Arbejde, den selv har forsømt?“

Paa disse uretfærdige Beskyldninger ansaa Haandværkerforeningen det for ufornødent at svare. Men som for at ingen Bebrejdelse af lignende Art skulde kunne fremsættes mod den under de foreliggende Forhold, tog den med dobbelt Kraft og Iver fat paa det Arbejde, som Situationen krævede af den. Fra Februar 1856 var den i de følgende to Aar i uafsladelig Virksomhed.

Et Par Henvendelser fra Haandværkerforeninger i Provinserne gav Anledning til, at Foreningen stillede sig i Spidsen for disse. I Februar 1856 modtog den saaledes et

Forslag fra Haandværkerforeningen i Nykjøbing paa Falster om, at den skulde opfordre samtlige Haandværkerforeninger i Købstæderne til at træde sammen i eet Selskab „for at virke til fælles Tarv med Hensyn til Bevarelsen af Lavenes Rettigheder“. Dette Forslag faldt i god Jord, baade fordi det stemte med Tanker, der tidligere havde været fremme i Haandværkerforeningen, og fordi det støttedes af kort iforvejen indtrufne Opfordringer fra andre Foreninger i Provinserne om at tage sig af Lavenes Sag. I Marts bemyndigedes da Foreningens Bestyrelse til at sende det af den udgivne Skrift til alle i Provinserne bestaaende Haandværkerforeninger og Lav og til samtidig at opfordre disse til at slutte sig til den i dens Foranstaltninger for at varetage Standens Tarv. Svarene lød imødekommende, og fra ikke faa Steder tilsagde man den københavnske Forening en kraftig Bistand og Støtte.

Samtidig hermed tog Foreningen fat paa Agitationen i Hovedstaden. Som Grundlag for denne besluttedes det, at der skulde udarbejdes en Række Indstillinger om den fremtidige Ordning af Haandværksdriften, hvilke man oprindeligt havde til Hensigt — naar de havde fundet den fornødne Tilslutning — at overrække Indenrigsministeren. Indstillingerne forelaa i Slutningen af Maj, og Bestyrelsen holdt først et privat Møde med forskellige af Oldermændene for at forvisse sig om disses Stilling til Sagen, før den henvendte sig til Repræsentantskabet. Da dette Møde faldt tilfredsstillende ud, gik Bestyrelsen videre paa den betraadte Vej. Den søgte nu at drage saa Mange som muligt til sig, og allerede i Begyndelsen af Juni holdt den et Møde med Bestyrelsen for Oldgeselforeningen, hvorefter ogsaa denne —

om end med nogle Modifikationer — sluttede sig til Indstillingerne. Paa to Møder, den 24de og den 28de Juni, drøftede derpaa Bestyrelsen Indstillingerne med Foreningens Repræsentantskab og fik, efterat ligeledes nogle Forandringer vare foretagne, ogsaa dettes Tilslutning.

De nævnte Indstillingspunkter, ni i Tallet, der altsaa angive Haandværkerforeningens og dens Forbundsfællers Standpunkt overfor en Reform af Næringslovgivningen, begynde med at hævde Lavsinstitutionens Hensigtsmæssighed, „naar dens mange Goder bibeholdes, og de muligt endnu stedfindende Uskikke eller Misligheder her og der fjernes“. Derefter udvikledes udførligt de Fordele, Lavsvæsenet medførte, der gjordes Rede for, hvilke Punkter man vilde fastholde, og hvilke Indrømmelser man vilde gjøre. Først og fremmest krævedes det, at der skulde aflægges hensigtsmæssige Duelighedsprøver, nemlig en Svendeprove og en theoretisk-praktisk Mesterprobe. Derimod indrømmede man, at Udgifterne hertil saavel som ved Indtrædelsen i Lavene burde være saa ringe som muligt. Og ligeledes erkjendtes det, at der trængtes til en Reform i Bedømmelsen af Prøvestykker. Foreningen sluttede sig i dette Punkt til Komitébetænkningen af 1847, hvori der var foreslaaet at henlægge Bedømmelsen under en Kommission, sammensat af dertil egnede Kræfter og udrustet med fornøden Myndighed. At det virkelig var Alvor med Ønsket om at fremkalde en Reform paa dette Punkt, fremgaar af et Forslag, som blev stillet af fem Medlemmer af Foreningen i Februar 1847, og som gik ud paa at foranledige Lavene til at fremkomme med Forslag til forandrede Prøver. Endvidere erkjendtes det, at Grænserne mellem beslægtede Fag ikke burde være

saa skarpt afstukne som efter den hidtilværende Ordning. Oprindelig vilde man ogsaa udtale sig mod Frimester-Rettigheden — „den tjener ikke til at udvikle Næringsvejene og bringer i Almindelighed kun Armod med sig“ — men vistnok paa Foranledning af Oldgesellerne besluttede man dog at fastholde, at den skulde kunne tilstaa, naar en Svend havde arbejdet som saadan i 15 Aar og naaet 35 Aars Alderen samt i det Mindste havde arbejdet i 5 Aar af dette Tidsrum i den Købstadkommune, hvori han agtede at ned-sætte sig. Endelig fremsattes endnu som et „uomgængeligt nødvendigt Forslag“, der skulde tjene til „at fjerne alle de Dissentser, som ikke kunne udeblive ved, at forskellige Næringsforhold finde Sted i de forskellige Provinser af Riget, at Næringsloven i denne Henseende bliver gennemført over hele Monarkiet“.

Stærk ved den Støtte, som Indstillingerne havde fundet saavel i Foreningen som hos Oldgesellerne, rykkede Bestyrelsen derpaa frem med sin store Plan og fik Repræsentantskabets Billigelse af denne. Planen gik ud paa nu at overgive Sagens videre Fremme til hele Haandværkerstanden og i den Anledning at sammenkalde et almindeligt Haandværkermøde i København, til hvilket hvert Lav i Hovedstaden — Mester- som Svendelav — og hver Købstad i Provinserne skulde sende Delegerede. Disse skulde da forhandle om og vedtage Indstillingerne og derpaa drage Omsorg for disses Overrækkelse til Ministeriet. Haandværkerforeningens Bestyrelse forbeholdt sig Ret til at deltage i Mødet og dets Diskussioner, men frafaldt Ret til at stemme; derimod overtog den alle de administrative Forretninger, der stod i Forbindelse med Mødet. Herpaa gik Repræsen-

tantskabet den 28de Juni beredvilligt ind, og Bestyrelsen satte sig derefter strax i Bevægelse for at forberede Mødet. Den 30te Juni udgik Indbydelserne til dette, der berammedes at skulle tage sin Begyndelse den 25de Juli.

Paa den nævnte Dag samledes da for første Gang Haandværkere fra hele Landet i Hovedstaden til Raadslagning om deres Stands Anliggender. Der var mødt 76 Delegerede fra Kjøbenhavn — deri indbefattet Haandværkerforeningens 9 Repræsentanter, som udgjorde Forretningsudvalget — nemlig i Reglen 1 Mester og 1 Svend fra hvert Lav, og 50 Delegerede fra Provinserne, repræsenterende 35 Kjøbstæder. Mødet afholdtes i den Bygning, hvori Haandværkerforeningen boede, men i Etagen, hvor det tekniske Institut havde sin store Sal. Foreningens Formand, Malermester *Geisler*, bød Velkommen, Kobbersmedmester *J. Fugmann* valgtes til Dirigent, og efterat Bogbinder *Clément* havde udtalt en Tak til Haandværkerforeningen, fordi den havde taget Initiativet til Mødets Sammenkaldelse, begyndte Forhandlingerne.

Disse, der drejede sig om de forelagte Indstillingspunkter, hvis Antal i Mellemtiden var voxet til 11, optog fire Møder, nemlig henholdsvis Formiddagene og Eftermiddagene den 25de og 26de Juni. Derpaa holdt man en Dags Rast, og den 28de fandt derefter Slutningsmødet Sted, hvilket varede fra Kl. 8³/₄—2, og hvori Indstillingerne i deres Helhed behandledes. Der synes nok at have været Modstandere af Haandværkerforeningens Anskuelser tilstede, men deres Antal var ikke stort. Indstillingerne vedtoges med alle Stemmer mod 4, og da senere den Delegerede fra Rudkjøbing, Brygger *N. Hansen*, protesterede mod, at Forsamlingens

Udtalelser skulde betragtes som gyldige for hele Haandværkerstanden, afvistes hans Protest med alle Stemmer mod 2. Mødet afsluttedes derpaa samme Dags Eftermiddag med en festlig Sammenkomst paa Skydebanen, hvilken talte omtrent 120 Deltagere.

Der har saaledes efter Alt at dømme ikke hersket stor Uenighed om de principielle Spørgsmaal paa Mødet. Den Delegerede fra Rudkjøbing stod temmelig ene med sin Protest. De to Mænd, der sluttede sig til ham, kunne have været *Weilbach* og *Fugmann*, af hvilke den Førstnævnte ikke vilde modtage Valg til den Deputation, som skulde overrække Adressen til Ministeren, og ligesom *Fugmann* efter Mødet meldte sig ud af Foreningens Bestyrelse. De stod i det Hele Industriforeningens Anskuelser i Næringsspørgsmaalet nærmere end Haandværkerforeningens, men holdt dog paa en Duelighedsprøve. Det Samme gjaldt om Kleinsmedmester *J. Cumann*, der istedetfor *Weilbach* traadte ind i Deputationen; baade *Cumann* og *Fugmann* vare paa dette Tidspunkt Medlemmer af Industriforeningens Repræsentantskab.

Paa Mødet havde Snedkermester *Cortsen*, der var Delegeret for Snedkerlavet i Kjøbenhavn, foreslaaet, at man skulde henvende sig med en Adresse til Kongen. Man fandt dog, at et saadant Skridt burde opsættes, indtil der var mere paatrængende Brug derfor — senere blev det foretaget, men uden Nytte —, og holdt fast paa at overgive Indstillingerne til Indenrigsministeren. Til Medlemmer af den Deputation, som overbragte disse, valgtes Malermester *Geisler*, Sadelmagermester *P. C. Dinesen* — Haandværkerforeningens Næstformand —, Snedkersvend *G. Emerndorfer*,

Bagersvend *H. F. Jacobsen* og Kleinsmedmester *J. Cumann*. Den 5te August havde Deputationen Audiens hos Indenrigsministeren, hvis Svar lød: „at Indstillingen vilde blive overgivet til den Mand, som det var overdraget at udarbejde den bebudede Næringslovgivning. Lovudkastet vilde i sin Tid udkomme i Trykken, hvorved Enhver kunde erholde Lejlighed til at gjøre sig bekendt med samme, forinden det kom under Behandling i Tinget. Han selv vilde desuden skjænke Sagen sin nøjeste Overvejelse“.

Ministeren havde allerede taget sit Parti og kunde vel altsaa næppe svare anderledes. For saa vidt bar Mødet ingen Frugt, som Adressen, for hvis Skyld det var sammenkaldt, ikke fik nogen Virkning. Men den Følelse af Solidaritet indenfor Haandværkerstanden, som Mødet havde fremkaldt, ophørte ikke med det, men søgtes bevaret gennem en ny Foranstaltning. Paa Mødet var der fremkommet en Opfordring om, at alle Landets Haandværkerforeninger skulde slutte sig sammen i en Fællesforening, og paa Haandværkerforeningens Generalforsamling den 12te November 1856 meddelte Bestyrelsen, at en saadan Forening kunde ventes dannet. Den kom til Verden i 1858.

I Marts 1857 var *Otto Müllers* Arbejde færdigt. Det udkom under Titelen: „Udkast til Lov om borgerlig Næring i Kjøbenhavn og Kjøbstæderne med tilhørende Motiver“, og det ledsagedes af det beslægtede „Udkast til Lov om Haandværks- og Fabriksdrift samt Handel og Værtshushold paa Landet med tilhørende Motiver“. Dermed traadte Næringsspørgsmaalet ind i en ny Fase. Den Komité, som var udnævnt i 1840, havde kun havt til Opgave at foreslaa Reformen i Lavsvæsenet for derved at forbedre dette. Nu

blev Udgangspunktet Grundlovens § 88, der paabød Op-
hævelsen af „alle Indskrænkninger i den frie og lige
Adgang til Erhverv, som ikke ere begrundede i det almene
Vel“. Forgjæves blev der senere af den Mand, som havde
saa stor Andel i Grundlovens Tilblivelse, *D. G. Monrad*,
gjort opmærksom paa, at denne sidste Tilføjelse ikke maatte
overses; thi ellers kunde Grundloven have nøjedes med
blot at sige, at alle Indskrænkninger i den frie og lige Ad-
gang til Erhverv skulde bortfalde, men herpaa lagde Ud-
kastet ingen Vægt. Det holdt sig til Hovedsætningen i
Paragrafen og gik ud fra, at „Handel og Industri trives
bedst, jo færre Indskrænkninger de ere underkastede, og at
den størst mulige Næringsfrihed overhovedet er den Tilstand,
der stemmer bedst saavel med Individets naturlige Rettig-
heder som med det Heles Velvære“. Et saa absolut Stand-
punkt kunde dog ikke hævdes, og det erkjendtes da ogsaa,
at forskellige Hensyn krævede, at Friheden ikke kunde
være ubetinget, og at den for at skaane bestaaende Inter-
esser heller ikke kunde indføres strax i hele sin Udstræk-
ning. Men idet Udkastet hævdede „den størst mulige
Næringsfrihed“, stillede det sig paa et fra de tidligere refor-
matoriske Bestræbelser væsentlig afvigende Standpunkt,
ligesom dets Forfatter maatte erkjende, at ogsaa han
havde skiftet Stade, og det maatte saaledes fremkalde endnu
skarper Indsigelser end de tidligere Reformforslag.

Enhver, der paa nogen Maade kunde betragtes som
Part i Sagen, lod nu ogsaa sin Stemme høre. Ministeriet
indhentede selv Erklæringer hos Københavns Kommunal-
bestyrelse og hos samtlige Amtmænd, af hvilke sidste flere
atter foranledigede Udtalelser fra de forskellige Kommunal-

bestyrelser. Den københavnske Borgerrepræsentation udtalte sig med 18 mod 13 Stemmer i det Væsentlige overensstemmende med Udkastet, og hertil sluttede Magistraten sig enstemmigt. Den Minoritet, som ikke kunde gaa ind paa den foreslaaede Ophævelse saavel af Haandværks- som af Handelslavene, selv med en Overgangsperiode af tre Aar, var, som det vil ses, ikke ringe. Dens Standpunkt fandt Tilslutning hos Haandværkerforeningen og Oldgeselforeningen, og disse overrakte derfor ogsaa i Fællesskab ved en Deputation den 31te Juli 1857 Minoriteten en Adresse.

Medens Udkastets Standpunkt endvidere fandt Tilslutning fra sex af Landets Amtmænd, var der Andre, som forlangte en endnu videregaaende Frihed. Dette udtaltes i Erklæringen fra fire Amtmænd, og endvidere mente *Otto Müller* i en Artikel i *Berlingske Tidende*, hvori han gjorde Rede for de indkomne Udtalelser, ogsaa at kunne henføre Industriforeningen til samme Kategori. Industriforeningen stillede sig i denne Sag, som man efter dens tidligere Optræden kunde vente, paa Næringsfrihedens Standpunkt. Den havde i Anledning af Udkastets Fremkomst nedsat et Udvalg, som vel paa et enkelt Punkt stillede noget videregaaende Fordringer, men det var dog i Henhold til dettes Udtalelser, at Foreningen derpaa i Juli 1857 anbefalede Indenrigsministeren i det Væsentlige at holde fast ved Udkastet, hvilket Resultat forøvrigt fremkaldte nogen Uro i Foreningen og Afholdelsen af en ekstraordinær Generalforsamling. Det er derfor forstaaeligt, at *Fugmann*, der havde sluttet sig til Industriforeningens Udtalelser med en Reservation om Duelighedsprøver, fandt sig foranlediget til at protestere mod *Müller's* Angivelse af Foreningens Standpunkt. Men hverken

denne Protest eller den extraordinære Generalforsamling bragte Industriforeningens ledende Mænd til at fravige deres Standpunkt, og det var ogsaa dem, som i det sidste Øjeblik, da Kongen skulde underskrive Loven, lagde et afgjørende Lod i Vægtskaalen.

En saadan Indflydelse formaaede *Kjøbenhavns Arbejderforening*, der var en Slags Arvetager efter Haandværkerdannelsesforeningen, ikke at udøve, men ogsaa den lod dog sin Stemme høre ved denne Lejlighed. I Oktober 1857 indgav dens Bestyrelse, bestaaende af Skibsbygmester (nu Direktør) *M. Strøm*, Farver *H. P. Andersen*, cand. theol. *Rasmus Jørgensen*, Skræddermester *J. M. Odder* og Ølhandler *C. Schmidt*, gennem Folketingsmand *C. Ploug* en Adresse til Rigsdagen, hvori den i det Væsentlige billigede de udarbejdede Lovforslag; navnlig var den tilfreds med, at man havde opgivet de „uhensigtsmæssige og paa flere Maader bebyrdende Duelighedsprøver“. Foreningen erklærede, at den i det Hele sluttede sig til Borgerrepræsentationens Majoritet og Industriforeningens Betænkning.

Fra andre Sider ydede man derimod Haandværkerforeningen sin Tilslutning. Det er allerede nævnet, at dette skete fra Oldgeselforeningen, der paa mange Maader samvirkede med den, og ligeledes fik den Tilslutning fra Gode-ejerforeningen, som i Slutningen af Sommeren 1857 sendte Foreningen en Skrivelse, hvori den erklærede sig enig med den i de Skridt, den havde foretaget i Næringssagen, og udtalte, at den „betragter Komiteens Medlemmer som Medstridere i det Formaal, der tilsigter at modarbejde revolutionære Omvæltninger og understøtte gode og heldbringende

Reformer“. Nogen yderligere Forbindelse mellem de to Foreninger kom imidlertid ikke istand.

En saadan søgtes derimod tilvejebragt med den da nylig oprettede Kjøbstadforening, der havde sendt Haandværkerforeningen en Indbydelse til at lade sig repræsentere paa et af den i August 1857 indvarslet Møde i Hotel Phønix i Kjøbenhavn. Formanden, Malermester *Geisler*, deltog ogsaa i dette, men det Standpunkt, han repræsenterede i Nærings-sagen, faldt ikke sammen med det Udvalgs, som Kjøbstadforeningen havde nedsat om denne. Kjøbstadforeningen søgte at gaa en Mellemvej mellem de Anskuelser, der vare udtalte i det Müllerske Lovforslag, og dem, der fandtes i Haandværkerforeningens Adresse. Den holdt saaledes paa en stærkt modificeret Duelighedsprøve, men vilde ikke tillade, at denne blev af theoretisk Natur; den vilde give Tilladelse til, at man forenede flere Næringsveje, og den vilde ogsaa udvide Grænserne for de enkelte Haandværksfag.

De forskellige Standpunkter, som saaledes kom frem, gav sig tildels Udtryk ved Indsendelsen af Adresser til Rigsdagen. Sammenlignet med det Røre, som en saa voldsom Indgriben i en anselig Samfundsklasses Liv vilde fremkalde i Nutiden, tager Bevægelsen i 1857 sig vel noget spag ud. Den var dog, som man af det Anførte vil have set, ingenlunde saa ringe, at man kan give *Alfred Hage* Ret, naar han under Forhandlingerne om Næringsloven i Folketinget udtalte sin Forundring over, „efter den megen Tale om det Indgreb, Forslaget gjorde i de alderstegne Institutioner, vi kalde Lav, at der ikke har været afholdt talrige Møder, og at vi endnu ikke se vort Bord fuldt af Bunker af Adresser“. Der var vel herved nærmest sigtet

til Haandværkerforeningen, som imidlertid netop da var ifærd med at gjøre de sidste kraftige Anstrængelser for at forsvare sit Standpunkt.

Et Øjeblik lige i Aarets Begyndelse var Foreningens Opmærksomhed optagen af det netop da paany fremdukkende Toldspørgsmaal. Da man havde erfaret, at en ny Toldlov var under Udarbejdelse, og at den vilde blive sendt Handelsstanden til Betænkning, besluttede man i Haandværkerforeningen at indgaa med et Andragende til General-tolddirektoratet om, at Forslaget ogsaa maatte blive sendt Foreningen til Betænkning, for at der ved Toldreformen ligeledes kunde blive taget Hensyn til Haandværksstandens Tary.

Men forøvrigt koncentreredes Virksomheden om Nærings-spørgsmaalet. Det Forretningsudvalg, som havde forberedt Mødet i Juli 1856, var senere blevet konstitueret som en Komité, *Næringsstandens Komité*, der — tildels i Forening med den øvrige Bestyrelse — foretog de følgende Skridt. At det var Alvor med disse, fremgik af den Tone, hvori det erklæredes, at man „agtede at foretage alle de Skridt, man maatte finde mulige og hensigtssvarende, for at modvirke dette Lovudkasts (det Müllerske) Fremme til Lov“. Det var en over hele Landet organiseret Modstand, man havde isinde at tilvejebringe.

Sit første Udslag fik denne Modstand i en Foranstaltning, af hvilken man ventede sig en betydelig Virkning. Det var Indgivelsen af en Masseadresse fra den danske Haandværkerstand til Indenrigsministeren. Forslaget om at tilvejebringe en saadan Adresse, der skulde være en „Protest“ mod Lovforslaget, kom frem i et Møde den 18de Marts 1857,

og der nedsattes et snævrere Udvalg, bestaaende af *Cortsen*, *Clément* og *Øberg*, til at foranstalte det Fornødne. Dette Udvalg fik Bemyndigelse til at skaffe sig juridisk Bistand, og det engagerede i den Anledning daværende Prokurator *N. Levinsen* til at yde det denne. *Levinsen* forfattede Protesten, om hvilken man derpaa søgte at samle Alle, der paa nogen Maade kunde ventes at staa paa Haandværkerforeningens Standpunkt. Selvfølgelig underskrev Oldermændene for Lavene, og man tog ligeledes Oldgeselforeningen med, men dernæst henvendte man sig nu ogsaa for første Gang til Handelslavene og fik ligeledes disses Tilslutning. Saaledes udrustet omsendtes derpaa Protesten til Underskrift over hele Landet. Om den koncentrerede man nu alle sine Kræfter til Modstand mod den bebudede Næringsfrihed.

Dette Skridt fra den gamle Ordnings Tilhængere saas næppe uden Frygt af dens Modstandere. Ialtfald gav Protestens Fremkomst Anledning til, at Striden efterhaanden antog en ret bitter og lidenskabelig Karakter. „Fryder og glæder Eder, I Lavsvæsenets forstokkede Tilbedere“ — saaledes hilser *Fædrelandet* af 13de August 1857 Protestens Fremkomst. „Efter forlængst at være slaaet afmægtig til Jorden paa den sunde Menneskeforstands Gebet er Eders Afgud bleven Gjenstand for spekulativ Behandling.“ Den har fundet sin „spekulative Filosof, der maaske staar uovertruffen i suveræn Ligegyldighed mod historiske Kjendsgjeringer og sine Samtidiges Oplysning, men ialtfald næppe staar tilbage for sine spekulative Kolleger i dristige Postulater, gaadefulde Sætninger, svimlende Ordsammenstillinger og i den Færdighed, hvormed han forstaar at sætte sig ud over alle almindelige logiske Hensyn“. Det er Protestens For-

fatter, som Bladet særlig vil tillivs, idet det paa Forhaand havde et godt Øje til „Forfatteren til Godsejernes berømmelige Protest, Reaktionens utrættelige Indlægsskriver“, og Gang paa Gang under Forhandlingerne i Aarets Løb kom det tilbage til *Levinsen*, hvis „Engle-Pen“ havde forfattet Protesten, og som det i den Anledning benævnedes „Lavsvæsenets filosofiske Haleneger“.

Det manglede overhovedet ikke paa stærke Ord under Kampens fortsatte Gang, og især efterhaanden som den sig nærmende Afgjørelse satte Lidenskaberne i stærkere og stærkere Bevægelse. Endnu flere Aar efter mindedes *Lassenius Kramp* i Beretningen i Anledning af Haandværkerforeningens 25-aarige Bestaaen med en vis Bitterhed de „mange Enkeltheder og karakteristiske Træk fra Kampens Tid“, som han dog ikke da vilde anføre, men som sikkert nok havde efterladt Minder.

Adressen, som *Tscherning* senere i Rigsdagen betegnede som den sidste Krampetrækning af Lavsvæsenets Tilhængere, fik ialt ca. 15,000 Underskrifter. Den mødte ikke overalt i Provinserne en lige velvillig Modtagelse, og den gav der i det Hele Anledning til en livlig Agitation. I Randers advarede Byens Avis Borgerne mod at underskrive den, og det noteres med stor Glæde af dens Modstandere, hvorledes den hverken i Ribe eller Varde havde faaet en eneste Underskrift, samt at den havde gjort „Fiasko“ i Odense, Grenaa og Frederikshavn. Til Gjengjæld kunde dens Venner da henvise til den betydelige Tilslutning, den fandt i Aarhus, hvor den fik 1,500 Underskrifter, hvad der senere gav en Taler i Folketinget Anledning til den ironiske Bemærkning, at man burde lade Næringsfriheden træde i Kraft for alle

Landets Kommuner med Undtagelse af denne ene for paa den Maade at imødekomme dens Befolknings Ønsker.

Haandværkermødet havde begaaet den formelle Fejl, som der dog senere blev raadet Bod paa, at det ikke strax indsendte sin Adresse eller Protest til Rigsdagen, og man benyttede sig da ogsaa heraf under Forhandlingerne og vilde afvise enhver Hensyntagen til den. I Virkeligheden spillede Adressen alligevel en Rolle under Forhandlingerne, og dens 15,000 Underskrifter lod dog til at have imponeret ikke saa lidt. At man søgte at afkræfte Betydningen af disse ved at henvise til, hvor ringe Tallet var i Forhold til de Næringsdrivendes Mængde i Danmark overhovedet, er let forklarligt, men en Sammenligning med det Antal Underskrifter, som en senere Modadresse fra Næringsfrihedens Venner fik, viste dog, at de 15,000 Underskrivere ikke helt kunde ignoreres.

Tirsdagen den 27de September blev Adressen ved en Deputation, bestaaende af 6 Haandværkere — 3 Mestre og 3 Svende — og 3 Handlende, overbragt Indenrigsministeren. Haandværkerforeningens Formand, *Geisler*, var Ordfører, og ifølge det Referat, han selv gav i *Berlingske Tidende* af Audiensen, udtalte han, at „skjønt denne Adresse var bleven modarbejdet fra mange Sider og ikke altid med de hæderligste Midler, talte den dog det betydelige Antal af 15,000 Underskrifter, og at et stort Antal ærede Medborgere delte de deri udtalte Anskuelser, hvorom Komiteen havde modtaget skriftlig Meddelelse fra flere Sider“. Ministeren svarede herpaa kort og godt, „at Lovudkastet alt var færdigt og havde erholdt Hs. Maj. Kongens Underskrift til at fremlægges for Rigsdagen“.

Den 1ste Oktober blev Lovforslaget indbragt i Folketinget, og „saavel det Svar, Ministeren gav Deputationen, der overbragte Adressen, som Formodningen om, at Hs. Excell. vilde undlade at fremlægge for Rigsdagen dette Aktstykke“, bragte Komiteen til den Beslutning selv at tilstille Rigsdagen sin Protest. Dette skete ogsaa, og Protesten blev da ledsaget af en speciel Henvendelse, hvori Handels- og Haandværkerstanden udtalte, at den „var beredt til at understøtte og fremme alle gode og nyttige Reformers Gjennemførelse“, men samtidig erklærede den sig „paa det Bestemteste imod Alt, hvad der skal bevirke en Kuldkastelse af de nuværende Næringsbestemmelser, for hvis Nødvendighed ogsaa aldeles Intet foreligger“.

Adressens Underskrivere talte imidlertid for døve Øren. Under de langvarige Forhandlinger i Rigsdagen, hvor Kampen navnlig stod om Duelighedsprøverne, vare Næringsfrihedens Venner i Majoritet, og de søgte, som allerede nævnet, saa meget som muligt at svække Adressens Betydning. Naar det i den særlige Henvendelse til Rigsdagen var gjort gjældende, at „Næringsstandens Formening i en Sag, der er dens egen, først skulde afæskes den“, saa lyder det næsten som et Svar derpaa, naar *Otto Müller* under Forhandlingerne i Folketinget erklærede, at „Haandværkernes egen Stemme i denne Sag er tvetydig og usikker, thi man kan ikke være Dommer i sin egen Sag“.

Haandværkerstandens Komité maatte da se sig om efter andre Maader, hvorpaa den kunde føre sin Sag igjennem. Den synes en Tid at have sat sit Haab til, at Rigsdagen vilde blive sluttet, forinden Lovforslagets Behandling var bleven tilendebragt, i hvilket Tilfælde man i det

Mindste altid havde vundet Tid til yderligere Agitation. For at opnaa dette besluttedes det da at prøve det Middel, som allerede tidligere var blevet foreslaaet, men som man dengang mente at burde vente med, til det viste sig absolut nødvendigt, nemlig en Henvendelse til Kongen. Da man tillige frygtede for, at Indenrigsministeren øjeblikkelig, naar Lovforslaget var færdigt fra Rigsdagen, skulde forelægge Kongen det til Underskrift, besluttede Komiteen, endnu medens Forhandlingerne stod paa, at henvende sig til Kongen med Begjæring om, at Forslaget maatte blive stillet i Bero, indtil en ny Rigsdag var valgt.

Den 12te November besluttedes Henvendelsen til Kongen, den 19de November vedtog Oldermændene for Handels- og Haandværkslavene, Korporationerne og Bestyrelsen for Oldgeselforeningen at støtte denne Henvendelse, og man forbedte sig derefter paa at foretage det sidste Skridt paa en saadan Maade, at det fik særlig Vægt og kunde gjøre den fornødne Virkning. Dette mislykkedes, men derfor blev det ligefuldt for Haandværkerforeningen og dens Kreds en Række bevægede, sikkert af lidenskabelig Spænding opfyldte Dage, der gik forud for og fulgte umiddelbart efter Henvendelsen til Kongen. Et lille, men betegnende Vidnesbyrd herom, finder man i den Omstændighed, at Haandværkerforeningens Protokol, hvori de hidtil stedfundne Forhandlinger blev indførte, nu pludselig tier. Den 20de November er indført som Dato i Protokollen, men Begivenhederne fulgte saa rask efter hverandre, at det ikke lykkedes dem, der selv vare de Medvirkende, at faa dem optegnede, og om, hvad der skete den nævnte Dag saavel som i Resten af Aaret 1857, ere de hvide Blade i Protokollen tavse.

Det er ikke Opgaven her at skildre Kampen om Næringsfrihedens Indførelse i alle dens Detailler, men Haandværkerforeningen spillede baade direkte og indirekte en saadan Rolle under denne Kamp, at Foreningens Historie er nøje sammenvævet med den. Derfor vil det ogsaa være naturligt at følge den og dens Mænd gennem den fortsatte Række af Hovedbegivenheder i Kampen.

Det, der nu foregik, var i det Væsentlige Følgende. I et Møde den 23de November blev det ifølge *Flyveposten* besluttet, at Henvendelsen til Kongen skulde ske paa „en solen Maade“. *Fædrelandet* tog ikke fejl, naar det sluttede, at denne solenne Overrækkelse „naturligvis“ skulde bestaa i, at samtlige Lavs-Medlemmer i Procession med Musik, Faner og Emblemer overbragte Kongen Adressen, hvortil Bladet føjede, at det ikke vilde finde det passende af Kongen at modtage en Adresse angaaende Lovgivningsmagten paa en saadan Maade. Det var virkelig Hensigten at opfordre de københavnske Lav til i en stor Procession at ledsage Deputationen til Kongen, men Udførelsen af Planen stødte paa Vanskeligheder. Kongen opholdt sig paa Frederiksborg Slot, og en Procession dertil lod sig dengang naturligvis ikke arrangere. Komiteen henvendte sig da til Kabinetssekretæren, Etatsraad *J. P. Trap*, med Forespørgsel om, naar og hvor Kongen vilde modtage Deputationen i København.

I den Beretning, som Næringsstandskomiteen senere afgav om sin Virksomhed, hedder det derefter: „Inden Svaret indløb, gjorde Ministeriets og Lovudkastets Tilhængere store Anstrængelser for at bevæge Svendene til ikke at deltage i det paatænkte Fanetog, ja, en Person, der tiltroede

sig at have nogen Indflydelse paa Svendeklassen, lod trykke og udsprede paa Gader og i Huse en Advarsel mod Deltagelse i Toget, samt en hel Del fornærmelige Udtalelser for Mestrene. Dette havde dog ikke bragt os til at opgive vor Plan, hvis ikke Omstændigheder, vi ikke kunde beherske, havde tilintetgjort den. Midt i Ugen kom Hs. Maj.'s Kabinetssekretær her til Byen, og i Samtale med de vedkommende Kommitterede bemærkede han, at Hs. Maj. ikke vilde indtræffe her til Staden før ved Nytaarstiden, og ytrede dernæst som en Formodning, at Hs. Maj. muligen den paafølgende Mandag vilde modtage Deputationen paa Frederiksborg Slot, dog skulde nærmere definitiv Underretning blive given. Det paatænkte Fanetog blev saaledes umuliggjort, dog havde en betydelig Del Borgere besluttet at ledsage Deputationen til Frederiksborg, ligesom og Helsingørs og Frederiksborgs Haandværkerforeninger havde ønsket Meddelelse om, naar Adressens Overrækkelse i Frederiksborg skulde ske. Aldeles uventet kaldte den sig i Kjøbenhavn opholdende Kabinetssekretær Løverdag Aften Kl. 8 et Medlem af Komiteen til sig og underrettede Samme om, at Hs. Maj. Dagen efter, Søndag Formiddag Kl. 12, vilde modtage Deputationen i Frederiksborg. Skjønt dette Hastværk ikke kom Deputationen aldeles uventet, havde man dog ikke tænkt sig et saa kort Varsel, men Hensigten at forhindre ethvertsomhelst Følge med Deputationen blev dog herved opnaaet“.

Fremstillingen minder næsten om en spændende Roman og viser derved bedst, hvor greben man var af de baade foran og bag Kulisserne Slag i Slag paa hinanden følgende Begivenheder. Den „Person, der tiltroede sig at have nogen

Indflydelse paa Svendeklassen“, var *C. V. Rimestad*, der havde udsendt et Flyveblad: „Til Svendene og andre Arbejdere i Kjøbenhavn“. Som alle Manifeste, der se Lyset i bevægede Øjeblikke, brugte det stærke Ord om Haandværkerforeningen og om disse „Oldermænd og Bisiddere med deres Tilhængere og skyldige Anhang af Oldgeseller“, saa at man ikke kan forundre sig over, at Svaret lød i samme Tone. Men *Rimestad* var dog ikke den Eneste, over hvem Komiteen mente at maatte beklage sig. Det ses af dens Fremstilling, at heller ikke Kabinetssekretæren mentes at have stillet sig velvillig til den. Misfornøjelsen med ham tiltog endog efter Adressens Overrækkelse. Det Ønske, der udtaltes for Kongen, gik ud paa, „at Deres Majestæt vil nægte den nu af Folketinget vedtagne Næringslov, saafremt samme ligeledes skulde blive antaget i Landstinget, Deres kongelige Sanktion, samt at Deres Majestæt vil lade denne i saa mange tusind Familiers Ve og Vel indgribende og alvorsfulde Sag blive Gjenstand for en fornyet og moden Overvejelse, hvorved de Interesserede kunne komme til ved Kommitterede, udgaaede fra deres eget Valg, at give deres Mening tilkjende, forinden et nyt Lovudkast forelægges en vordende Rigsdag“.

Kongens Svar herpaa refereredes paa forskjellig Maade. Ifølge *Berlingske Tidende* lød det: „Mine Venner! De veed jo, hvor stærkt og inderligt mit Folks Lykke ligger mig paa Hjerte. De veed og, at jeg er konstitutionel Konge. Jeg takker Dem, og jeg beder Dem bringe min Tak til dem, der have udsendt Dem, for den urokkelige Tillid, De have viist mig. Og dermed Gud være med Eder!“

Mod dette officielle Referat af Kongens Ord protesterede

Deputationen og betegnede det som „en Forvanskning“. Den paastod, at Kongen havde svaret: „Jeg takker Dem og dem, som have sendt Dem, for den urokkelige Tillid og Kjærlighed, De altid vise mig. Jeg er, som De veed, konstitutionel Konge. Jeg skal imidlertid i denne Sag gjøre, hvad jeg formaar.“

Denne sidste Gjengivelse gav Kongens Svar en væsentlig forandret Karakter. Om dens Rigtighed udspandt der sig derefter en Polemik, i hvilken ogsaa Kabinetssekretæren deltog med en Erklæring, hvorved Referatet i *Berlingske Tidende* autoriseredes. Derefter maatte Kongens Svar paa den til ham skete Henvendelse opfattes som afvisende.

Næringsstandskomiteen gav imidlertid endnu ikke tabt, men besluttede at forsøge et allersidste Skridt. Den vilde nu prøve Virkningen af en Massedeputation fra hele Landet hos Kongen eller, som den udtrykte det i sin Beretning, den besluttede „i Forening med Delegerede fra alle Danmarks Kjøbstæder for Tronen at nedlægge det sidste Vidnesbyrd om, at vor Begjæring og vore Bønner fandt stor og almindelig Gjenklang“. Planen blev imidlertid røbet i et Provinsblad, før den var moden til Udførelse, og dette bragte Næringsfrihedens Venner til at ile med at foretage en Moddemonstration.

Den 10de December offentliggjordes en Indbydelse til en Adresse til Kongen, hvori udtaltes det Ønske, „at Næringslovudkastet, som for Tiden er under Forhandling i Rigsdagen, ikke maa komme til at møde nogen Standsning, men maa blive fremmet til Endelighed“. Indbyderne til denne Adresse vare: Bagermester *Troels Marstrand*, Fabrikant *J. N. Larsen*, Skrædder *N. Nørholm*, Urtekræmmer,

Fabrikant *F. J. N. Lassen*, Skrædder *Marius Odder*, Broderihandler *Martin Bloch*, Fabrikant *Th. Marstrand*, Møbelhandler *H. P. Frederiksen*, cand. phil., Løjtnant *J. Gløerfeldt*, Kunstdrejer *H. Andersen*, Fabrikmester *P. Svendsen*, Kammerherre *Fr. Feddersen*, Instrumentmager *A. Svendsen*, Instrumentmager *C. Nyrop*, Urmager *H. Kyhl*, Bagermester *Julius Mathiesen*, Mekanikus *P. Korfitsen*, Oldgesel ved Skrædderlavet *P. E. Teytaud*, Udgiver af Fædrelandet *J. F. Gjødvad*, Fabrikant *C. Alpers*, Bogtrykker *Louis Klein*, Kommerceraad *Haldur R. Grüner*, Silke- og Klædehandler *J. C. Levysohn*, Mekanikus *H. H. Baumgarten* og Universitetsboghandler *Andr. Fred. Høst*.

Næringsfrihedens Venner skyndte sig af alle Kræfter for at komme forud for den paatænkte Massedeputation, og da Loven var bleven vedtagen af Landstinget, ilede de med at overrække Kongen Adressen, der havde faaet 1636 Underskrifter. Deputationen bestod af Kammerherre *Fr. Feddersen*, Bagermester *Troels Marstrand*, Instrumentmager *C. Nyrop*, Skrædder *N. Nørholm* og *H. P. Frederiksen*. Denne Sidste havde vistnok været den drivende Kraft i Adressebevægelsen, og han var ogsaa Komiteens Ordfører i Audiensen den 27de December paa Frederiksborg. Kongens Svar lød denne Gang:

„De vide, mine Herrer! hvor lykkelig jeg altid har følt mig ved at fremme mit Folks Vel; det ville De have seet i Alt, hvad jeg som Konge har foretaget. Det skal derfor glæde mig meget, om mine Undersaatter ville blive tilfredse, naar Loven kommer ud“.

To Dage efter, den 29de December, underskrev Frederik den Syvende Loven. Næringsstandskomiteen, der havde

sammenkaldt de Delegerede fra Provinserne til at give Møde i Kjøbenhavn den 2den Januar — og forøvrigt havde underrettet Konseilspræsidenten *Hall* herom for at forebygge, at Loven strax skulde blive sanktioneret — mistede derved Grundlaget for den paatænkte Demonstration. Det viste sig bedst, da den efter Samraad med endel af de Delegerede, som vare komne til Hovedstaden, affattede en Adresse, der udsendtes til Underskrift i Kjøbstæderne, ved hvilken man vilde søge at forhindre, at den Del af Loven traadte i Kraft, som særlig mentes at true Kjøbstædernes Interesser. Adressen fik kun 4000 Underskrifter og blev derfor ikke indgiven.

Kongens Underskrift paa Loven blev den virkelige Afslutning paa hele denne bevægede Strid. Men det er forklarligt, at Sindene ikke strax kunde komme i Ro, og at der endnu i nogen Tid blandt Næringsfrihedens Modstandere vedblev at herske Forhaabninger om, at det dog vilde lykkes dem at kulkaste det Skete. „Meget kan endnu gøres under den bestemte Forudsætning, at Splid ikke faar Indgang mellem os, og at man ikke lader sig blænde og bedaare af dem, der have sat Næringsloven igjennem ved tom Tale om Frihed og atter Frihed, idet man skarpt maa fatte, at den sande Frihed maa begrænses for ikke at udarte til en vild Tilstand“. Derfor døde den vakte Bevægelse heller ikke strax hen, men den antog nu en ny Form.

Tanken om at slutte alle Landets Haandværkere sammen i een Forening, hvilken allerede tidligere havde været fremsat, blev nu realiseret. Et første Skridt hertil var allerede blevet gjort af Haandværkerforeningen i 1857, idet dens Bestyrelse i April dette Aar havde udarbejdet et „Forslag til en Forbindelse mellem samtlige Haandværkerfor-

eninger i Danmark“. Den opfordrede til at oprette Foreninger i alle de Byer, hvori saadanne endnu ikke fandtes, og derpaa at sætte baade de bestaaende og de vordende Foreninger i Forbindelse med Foreningen i Kjøbenhavn. Dennes Bestyrelse skulde da staa i Spidsen for Sammenslutningen. Men paa dette Tidspunkt blev Tanken endnu ikke realiseret. Først i 1858 skete dette.

Man tænkte paa ogsaa at tage Oldermændene for Handelslavene med til de forberedende Møder, men opgav dette, og efter en Række Forhandlinger, der strakte sig over Begyndelsen af 1858, blev den 12te April s. A. *Næringsstandsforeningen* konstitueret. Den hidtil fungerende Komité i Næringssagen nedlagde sit Mandat og traadte ind i den ny Forening som dens første Bestyrelse. Formaalet angaves at være „gjennem en over hele Landet udbredt Forening, med et eget Organ, at gribe kraftig ind og virke til en Ordning af Sagen, der er overensstemmende med Retfærdighed og Landets Forhold og svarende til de Ønsker og Fordringer, der fremme Samfundets velforstaaede Interesser. Ogsaa i politiske Spørgsmaals Afgjørelse vil Foreningen gjøre sin Stemme og Vægt gjældende og med stadigt Hensyn til det Givne og Bestaaende stræbe for hver gavnlig Udvikling ad Reformens rolige og sikre Vej“. Planen for Foreningen var meget stort anlagt; ethvert Samfund: Handels- og Haandværkerforeninger, Borgerforeninger og andre Selskaber kunde indmelde sig, og der skulde ikke blot være en Hovedforening i Kjøbenhavn, men ogsaa saadanne i de forskjellige større Provinsbyer, til hvilke da Foreningerne i de mindre Provinsbyer kunde slutte sig som Filialer.

Det lykkedes dog ikke at skabe en varig Organisation

paa dette Grundlag. Dertil var det for vagt i sine Angivelser af, hvad Foreningen skulde kunne udrette, og Nederlaget havde været for afgjørende. Tiden var heller ikke endnu kommen til at skabe en fast Organisation i Haandværkerstandens Rækker. Den af Foreningen bebudede *Tidende for Næringsstanden* begyndte vel at udgaa, den 18de April, og udkom derefter hver Søndag Morgen, men dens Tid var snart omme, og den ophørte ret brat, allerede med Numeret for den 12te September. Ikke stort bedre gik det selve Foreningen, og der er derfor heller ingen Grund her til at gaa i Detailler med dens Virksomhed. Det bør dog ses, i hvad Retning denne gik.

Medens mange af Næringslovens hidtilværende Modstandere slog sig tiltaals med, at Sagen nu engang var afgjort, og at den ikke mere kunde forandres, var der Andre, som øjensynlig troede paa, at Tidsrummet til dens Ikrafttræden i 1862 kunde benyttes til at faa en Revision foretagen. I denne Retning arbejdede Næringsstandsforeningen, og den begyndte for at opnaa dette, at søge at skaffe sig politisk Indflydelse. „Det er derfor af bydende Nødvendighed — skriver *Tidende for Næringsstanden* i et af sine første Numre — naar Noget skal udrettes, som efter vor Mening kan tjene til en sindig og fredelig Udvikling af Samfundsforholdene, at Enighed tilvejebringes ved de anstundende Rigsdagsvalg. Her vil det vise sig, om Næringsstanden forstaar at benytte sin Stilling og Styrke til at fremkalde Mænd med praktisk Kjendskab og Vilje og give dem Plads paa Tinge for paany at søge den Sag behandlet, der er et Livsspørgsmaal for saa mange Tusinder blandt os! Medborgere, Handlende og Haandværkere! Paa Eders Kraft og

Virksomhed vil en stor Del af Valgenes Udfald bero. Erindrer, at hvad der ved denne Lejlighed forsømmes, „kan ikke let nogen Tid igjen indhentes.“ Et Opraab „til Medborgere i Anledning af de forestaaende Folketingsvalg“, udstedt af den kjøbenhavnske Hovedafdelings Bestyrelse den 17de Maj 1858, gjorde Rede for de Anskuelser, Foreningen vilde søge at gennemføre ved de forestaaende Valg.

Valgdagen den 14de Juni saa da ogsaa et usædvanligt stort Antal Haandværkerkandidater paa Tribunerne. Navnlig var dette Tilfældet i Kjøbenhavn. I dennes fjerde Kreds valgtes Bagermester *Scherfig* med 241 Stemmer mod Borgermester *S. Linnemann*, der fik 222 Stemmer. Saddelmager *P. C. Olsen* stillede sig i femte Kreds mod Redaktør *Bille*, men fik kun 184 Stemmer, medens *Bille* fik 505. Oberstløjtnant, Skomagermester *Lier* valgtes i syvende Kreds med 197 Stemmer mod Kammerherre *Fr. Feddersen*, der kun fik 85 Stemmer. Endelig stillede Slagtermester *M. G. Meyer* sig i ottende Kreds mod *C. V. Rimestad*, men fik kun 117 Stemmer, medens *Rimestad* fik 237. *Meyer* gentog forøvrigt Forsøget paa at trænge *Rimestad* ud af Kredsen i 1861, men uden bedre Resultat.

Det var altsaa lykkedes Næringsstanden at sætte nogle af sine Kandidater ind i Rigsdagen, men det nyttede Intet. Næringsstandsforeningen saa stadigt sit Haab svinde om at faa en Revision af Loven tilvejebragt, inden den traadte i Kraft. I Rigsdagssamlingen 1858—59 indgav den til Rigsdagen en Petition herom, underskrevet af 37 Oldermænd og Formænd, samt 31 Oldgeseller paa Lavenes og Korporationernes Vegne, men Andragendet naaede ikke videre end til at blive anmeldt i Tingene. I den følgende Samling

kom man ikke engang saa langt. Foreningen havde da udarbejdet et nyt Andragende og søgte at sikre sig et indflydelsesrigt Medlem i Tinget, som vilde indbringe og støtte dette, men Bestyrelsen fik „overalt undvigende Svar og Tilkjendegivelse om, at et Skridt i denne Retning vilde for Tiden være unyttigt og ørkesløst, da ingen Stemning eller Tilslutning var at opnaa for det, hverken i Folke- eller Landstinget“. Mismodig rettede derefter Bestyrelsen i et Cirkulære af 1ste Juli 1860 en Henvendelse til Lavene og Foreningerne, hvori den forespurgte disse, om der „hos dem tør antages at herske nogen Stemning og findes aktiv Deltagelse for yderligere Bestræbelser i Næringssagen“ — i saa Tilfælde vilde man forsøge at indgive et nyt Andragende om Forandringer i Næringsloven til den i Oktober sammentrædende Rigsdag — „eller om man paa Grund af alle forhaandenværende Omstændigheder skulde opgive ethvert videre Forsøg nu for Tiden“ og dermed slutte Virksomheden. Foreningerne vare stemte for en Fortsættelse, og et sidste Forsøg blev derfor gjort. Et nyt Andragende om Forandringer i Næringsloven blev udsendt den 18de September 1860 og samlede ca. 6000 Underskrifter fra Hovedstaden og Landet. Det lykkedes at finde syv Rigsdagsmænd, som overgav det med en anbefalende Udtalelse til Indenrigsministeren, og samtidig modtog denne en Skrivelse fra samtlige Oldermænd i Kjøbenhavn paa Lavenes Vegne til yderligere Støtte for Petitionen.

Men heller ikke dette Skridt frugtede, og Næringsstandsforeningen opgav derefter sin Virksomhed. „Vi tro — hedder det i den Skrivelse af 5te April 1861, hvormed den afslutter — at der nu fra Haandværksstandens Side er sket alt Muligt for at

bringe dens Ønsker og Mening til Lovgivningsmagtens og de højeste Autoriteters Kundskab, og at der i det Hele taget er naaet til den yderste Grænse inden (for) Andragenders og Forestillingers Kreds. Det er en Virksomhed, der gennem alle dens Stadier har varet fem Aar, og vi føle os forvissede om, at der fra vor Side Intet er forsømt for at fremme dette for det almene Vel saa vigtige Anliggende, men at vi med Iver og Opofrelse have røgtet det os overdragne Hverv. At vi ikke have kunnet besejre de Hindringer, der snart ved Snildhed, snart ved Magt ere blevne opstillede mod Sagens Fremme, grunder sig væsentlig i alle vore nuværende Forhold og vore i mange Henseender højst besynderlige Tilstande, men vi skulle ikke fordølge, at den Støtte og Enighed, hvorpaa vi fra først af saa trygt byggede, og som var af største Betydning og Vigtighed for Sagen, naar man tilgavns skulde trænge igjennem, ofte svigtede og i hvert Fald ikke viste den Udholdenhed, der er eneste og vigtigste Betingelse for at naa Sejr i Kampen. Imidlertid erkjende og takke vi med Glæde dem, der ikke skiftede Mening og ikke trættes, men med usvækket Interesse fulgte Bestræbelserne for at hævde og forsvare Stændens retmæssige Fordringer.“ Til sin Arvetager udnævnte Bestyrelsen Haandværkerforeningen i Kjøbenhavn. Bevægelsen vendte dermed tilbage til sit Udspring.

Haandværkerforeningens Bestyrelse var ogsaa villig til at modtage Arven. Hvori denne bestod, havde Næringsstandsforeningen allerede angivet i sit ovennævnte Testamente. Den tilraadede deri, at for at forhindre altfor voldsomme Rystelser skulde Haandværkerstanden „ved egne Kræfter“ benytte Overgangstiden til „at udjævne de ældre Forhold

med de nyere“. Som et Middel hertil pegedes paa den i Næringsloven foreslaaede Bevarelse af Lavene som frivillige Institutioner. Dermed var Haandværkerforeningens Virkeomraade angivet. Et Udvalg, bestaaende af *Geisler*, *Clément*, *Øberg* og Guldsmedmester *J. C. J. Schmidt* — alle Medlemmer af Foreningens Bestyrelse — samt *Kramp*, blev nedsat i Maj 1861, og den 15de Juni 1861 udsendte Foreningens Bestyrelse til Lavene et Udkast til Love for frivillige Lav, paa hvilket der skulde søges Sanktion. Forhandlingerne om disse Love strakte sig over hele Aaret 1861, men den Ensartethed paa dette Omraade, som Haandværkerforeningen havde søgt at tilvejebringe, lykkedes det ikke at gennemføre. Flere af Lavene vedblev at forlange en Mesterprøve som Betingelse for Optagelse, og herpaa nægtede naturligvis Magistraten at gaa ind. I December 1861 maatte Haandværkerforeningen opgive sit Forsøg paa at tilvejebringe en ensartet Ordning paa dette Omraade, og med den 1ste Januar 1862 gik man saa uforberedt som vel muligt ind til den nye Ordning. Haandværkerforeningen betragtede sig ogsaa under denne vedblivende som Arvetager efter Lavene, men den fortsatte ikke paa den Vej, hvor den havde lidt saa mange Skuffelser. Det var nu andre Sider af Lavenes Virksomhed, som den fortsatte og løste med stor Dygtighed og Held.

Med Næringslovens Vedtagelse afsluttedes det første store Afsnit af Haandværkerforeningens Historie. Slaget var tabt, og det kunde ikke undgaas, at det maatte mærkes paa mange Maader i Foreningens Liv. Det Formaal, for hvis Skyld Haandværkerforeningen væsentlig var bleven kaldt tillive, var det ikke lykkedes den at realisere, og det uheldige Udfald af Kampen kunde let være blevet skæbnesvangert for Foreningens egen Existens.

Gjenføðelsesarbejdet var besværligt og kostede Kamp, men det lykkedes sejerrigt at gennemføre det. Det kom i Foreningens indre Liv frem i Form af et Forlangende om en Omformning af dens Love, der i væsentlige Punkter ændrede Grundlaget for Foreningen, særlig da det, at kun Haandværkere, der havde aflagt Duelighedsprøve, kunde blive Medlemmer. Kampen om disse Forandringer strakte sig over flere Aar, den medførte endog et Formandsskifte, men det lykkedes at gennemføre Reformen, og den blev til Haandværkerforeningens Held. Medens denne i det første store Afsnit af sit Liv som Maximum kun naaede et Antal af 400 Medlemmer, og man forbavses over, at den

under en saa vigtig Kamp ikke formaaede at samle Haandværkerne i større Mængde om sig, saavel som over det latterlig lille Stemmeantal, hvormed dens ledende Mænd valgtes paa Generalforsamlingerne, forandrede dette Forhold, efterat Kampen var forbi. Deri ligger dog sikkert ikke nogen Tilkjendegivelse af et Omslag i Stemningen overfor Foreningen, efterat den ikke mere førte en Kamp-tilværelse, og ligesaa lidt var det de forandrede Betingelser for Adgang, som bidrog til Medlemstallets Væxt. Den virkelige Grund maa snarest søges i selve de Omstændigheder, der satte Foreningen istand til at overleve Katastrofen. Den havde faaet Opgaver at virke for, der fuldt ud beskæftigede den: Opførelsen af Alderstrøst, Enke- og Understøttelseskassen og senere Belønningerne for frivillige Svendeprøver sysselsatte den paa en smuk og værdig Maade. Den havde i sit Lotteri en Indtægtskilde, der vel ikke altid flød uden at forvolde den Smerte, men som dog gav den rigelige Midler til Udførelsen af dens Planer, og som i og for sig allerede repræsenterede en betydelig Virksomhed. Intet Under da, at en Forening, som raadede over saadanne Midler som Haandværkerforeningen, som kunde realisere Opgaver saa store som det mægtige Bygningskomplex paa Nørrebro, og som samtidig var istand til at erhverve sig et efter Datidens Forhold stort og hyggeligt Hjem, ogsaa kunde trække Medlemmer til sig. Fra nu af traadte i en lang Periode Næringsspørgsmaalet næsten fuldstændig i Baggrunden i Foreningen, og heller ikke det store, senere opdukkende Arbejderspørgsmaal ønskede den indgaaende at beskæftige sig med. Bruddet med Fortiden var næsten komplet, og det mærkedes ikke blot i Lovforandringen, men

ogsaa deri, at efterhaanden en hel ny Kreds af Mænd traadte frem for at arbejde for de nye Opgaver. *J. Cortsen*, *D. L. Clément* og *J. A. Øberg*, senere endvidere *Chr. Rothe* og *C. R. Ette* staa her i forreste Række som Foreningens dygtige og ufortrødne Ledere og Arbejdere, medens *Lasenius Kramp* efter hele det Syn, han lige fra Begyndelsen havde havt paa Foreningens Opgaver, naturligt blev det forbindende Led mellem Fortid og Nutid.

Foreningen boede endnu stadig tilleje paa anden Sal i det tekniske Instituts Ejendom og indrettede sig ogsaa ret hyggeligt her, indlagde selv Gasbelysning, anskaffede i 1860 efter Forslag af *Lasenius Kramp* den Samling af Lavssegl, indfattede i en gothisk udskaaren Ramme, som endnu hænger i dens Lokale m. m. Men det tekniske Institut lagde stadig paa Lejen, og i 1859 forsøgte man derfor, men forgjæves at faa et andet Lokale. Man maatte altsaa foreløbig blive, men for at faa Midler til den voxende Husleje og for at kunne udvide Virksomheden, hvortil der følte Trang i flere Retninger, blev Kontingentet fra Nytaar 1858 forhøjet til 4 Mark Kvartalet. Bibliotheket fik sin Part af de derved forøgede Indtægter, idet Bevillingen til det forhøjedes.

Forslaget om at revidere Foreningens Love kom frem allerede i Oktoker 1859. Det skyldtes Næstformanden, Skomagermester *J. P. Borch*, men det stødte paa en sejt Modstand hos den øvrige Bestyrelse, og først efter mange Aars Kamp og langvarige Forhandlinger lykkedes det at gennemføre det. Generalforsamlingen i Oktober 1859 støttede *Borch* i hans Forslag om en Revision, og i Marts 1860 var et Lovudkast færdigt, men Bestyrelsen vilde ikke fremme dette,

da det indeholdt „Bestemmelser, der tilsigtede en aldeles Omordning af Foreningens tidligere Organisation“. Kun eet Punkt var Bestyrelsen villig til strax at acceptere, nemlig at den selv fremtidig af sin Midte skulde vælge Foreningens Formand og Viceformand, hvilke Valg hidtil vare foretagne paa Generalforsamlingerne. Denne Forandring godkjendtes ogsaa paa Generalforsamlingen den 30te April 1860, men om de øvrige Lovforslag forhandlede videre i Bestyrelse, Repræsentantskab og paa Generalforsamlinger, uden at man kunde komme til noget Resultat. Forandringen, der skulde foretages, var for stor til, at man let kunde komme ud over den. Paa Generalforsamlingen den 10de December 1860 enedes man da tilsidst om at henlægge Udkastet som „et Forarbejde for kommende Love“ til 1862, det Aar, i hvilket Næringsloven skulde træde i Kraft, og hvor man da forudsaa, at saadanne Forandringer vilde indtræde, at der burde tages Hensyn til dem ved de nye Loves Udarbejdelse.

Lotteriet var i disse Aar den Virksomhed, der væsentlig beskæftigede Foreningen. Af og til dukkede der vel andre Spørgsmaal frem, som da den ovennævnte Viceformand, Skomager *Borch*, i Begyndelsen af 1860 foreslog, at Foreningen skulde indgive en Adresse til Kongen for at fralægge sig al Delagtighed „i de Aaret iforvejen stedfundne Gadeoptøjer under Danner-Fejden“, eller da *Kramp* foreslog, at der skulde dannes en Komité af Haandværkere for at medvirke til Frederiksborg Slots Gjenopførelse. Medens Foreningen ganske naturligt ikke vilde have Noget at skaffe med den første Sag — hvorover *Borch* blev saa vred, at han nedlagde Posten som Viceformand —, udtalte den sin Interesse for det Krampske Forslag, men synes dog ikke

at have fundet Lejlighed til at gjøre Noget ved det. Lotteriet optog den, ikke blot, fordi det i Begyndelsen hvert Aar skulde have Koncessionen fornyet, og fordi man skulde prøve sig frem for at finde en hensigtsmæssig Ordning af dets Drift, men ogsaa fordi denne Ordning og dens Resultater gav Anledning til en ret levende Kritik fra Medlemmerne og til Strid mellem disse og Bestyrelsen. Ankerne kom allerede frem paa en Generalforsamling i April 1859, men vare da endnu ikke tydeligt formulerede. Men derefter fulgte ekstraordinære Generalforsamlinger, lange Forhandlinger mellem Bestyrelse og Repræsentantskab, Nedsættelse af Udvalg, og først ved Udgangen af 1859 naaede denne første Strid om Lotteriets Administration og Bestyrelsens Stilling til det sin Afslutning ved Udarbejdelsen af et nyt Regulativ for Lotteriet.

Næppe var denne Tvist bilagt, før man tog fat paa Realisationen af den Opgave, for hvilken Lotteriet kun var et Middel. Lotteribevillingen var bleven given, for at Indtægten skulde anvendes i et veldædigt Øjemed. Allerede efter nogle faa Aars Forløb angives dette paa Lotteriets Planer at skulle være *en Stiftelse for trængende Haandværkere og deres Enker*. Tanken om en Institution af lignende Art havde allerede været fremme tilligemed en Række andre Forslag af filantropisk Natur i Foreningens første Aar, men der var formentlig ogsaa en direkte Anledning til, at man netop valgte den angivne Institution.

Denne Anledning turde da være det Jubilæum, som man i 1861 lod *Stiftelsen for gamle Haandværksmestre og disses Enker i trange Kaar*, beliggende i Filosofgangen, fejre. Haandværkerforeningen havde et naturligt Tilknytningspunkt til denne Stiftelse gennem Oldermændene for Lavene;

der udgjøre Stiftelsens Bestyrelse. Indbydelsen til dens Oprettelse var udgaaet den 28de Januar 1835, fra hvilken Dato man ogsaa i 1885 regnede dens 50-aarige Jubilæum, men da man først i 1861 blev opmærksom paa, hvor længe Stiftelsen havde bestaaet, besluttede man at regne Jubilæet fra 1836, da Grundstenen blev nedlagt, og at fejre den 28de Januar som Jubilæumsdag. Haandværkerforeningen stillede sig i Spidsen for Festen; der foretoges en Indsamling i Lavene til Bedste for Stiftelsen, hvilken Indsamling indbragte 1600 Rdl., der anvendtes til et Legat, som man gav Navn efter Bygningens Stifter, Justitsraad, Naalemager *F. C. Hjorth*, og endvidere fejredes Dagen med et Festmaaltid.

Maaske var det derved, at man kom paa Tanke om at anvende Lotteriets Overskud til en lignende Stiftelse. I Februar 1862 kom Planen frem, *Lasenius Kramp* foreslog — efter en Tradition — Navnet *Alderstrøst*, Grundbestemmelserne for Stiftelsen forelagdes, og allerede samme Aar bestemte man sig til Kjøbet af det anseelige, over 10,000 Kvadratalen store Grundstykke paa Nørrebro, hvor nu den mægtige Bygning er rejst, til hvilken man med klog Forudseenhed strax fra Begyndelsen lagde den omfattende Plan.

Drøftelsen af Foreningens nye Organisation fortsattes i alle disse Aar og affødte en Række af Lovforslag. I Henhold til den tagne Bestemmelse gjenoptog man i Slutningen af 1862 Spørgsmaalet om Lovenes Revision, og i November samme Aar blev der nedsat et Udvalg til at foretage denne. De to sidste Maaneder af 1862 udfyldtes derefter af en ualmindelig livlig Diskussion, ført i Bestyrelse og Repræsentantskab saavel som paa Generalforsamlinger om de Æn-

dringer, der skulde foretages. De vigtigste Spørgsmaal angik dels Betingelserne for at blive Medlem af Foreningen, dels Repræsentantskabets Sammensætning. Det første Punkt var endda ikke det vanskeligste at komme ud over, og i de nye Love af 14de Januar 1863 formuleredes Betingelsen saaledes: „Enhver Haandværker eller anden Industridrivende, der har erhvervet Borgerskab her i Staden, samt Kunstnere, Polyteknikere eller andre Videnskabsmænd, der agte at understøtte og fremme Formaalet, have Adgang til at blive Medlemmer af Foreningen“. Det var et Brud med Fortidens Bestemmelser, hvorefter kun Lavsmestre kunde optages, og det synes heller ikke at have været ganske let for Alle at gaa ind derpaa. Da saaledes i November 1862 praktiserende Læge *Gerner* indmeldte sig i Foreningen, og Repræsentantskabet bifaldt hans Optagelse, modsatte Generalforsamlingen sig denne, og han kom ikke ind i Foreningen, før efterat Lovene vare forandrede. Endnu i 1881 blev der ført Klage over, at en Mekanikus var bleven Medlem uden at besidde Borgerskab, og den Paagjældende løste da ogsaa i den Anledning et saadant. Det gik imidlertid med denne Lovbestemmelse, som det saa ofte gaar, at det ikke altid er selve Hovedsagen, som forvolder de største Vanskeligheder, men at disse ofte hidrøre fra et eller andet underordnet Spørgsmaal. Det var et i Forbindelse med Adgangsbestemmelsen staaende Forslag om Ballotation m. m., der gav Anledning til den stærkeste Diskussion. Det andet Hovedpunkt angik Repræsentantskabets Sammensætning. Ogsaa her mente man af Hensyn til de forandrede Forhold at maatte opgive den tidligere Ordning, og medens i Bestyrelsen *Geisler*, *Øberg*, *Clément* og Farver

C. Schleisner holdt paa denne, var der et andet Parti, bestaaende af *Cortsen*, Stolemagermester *P. L. Rønne* og Tømmermester *F. C. Thymann*, som foreslog en ny Ordning. Man blev imidlertid ikke færdig med Lovenes Behandling i 1862, men paa en Fortsættelses-Generalforsamling, der blev afholdt i Januar 1863, formuleredes Bestemmelsen om Repræsentantskabets Sammensætning saaledes: „Der dannes i Foreningen et Repræsentantskab af Delegerede, en fra hvert Lav eller Lavsforening, til Behandling af alle de Sager, der angaa den samlede Haandværksstands Interesser og Tarv. Enhver Delegeret maa selvfølgelig tillige være Medlem af Foreningen“. Ogsaa i dette Tilfælde var der underordnede Bestemmelser, som spillede ind med og synes at have givet Diskussionen en særlig skarp Karakter. Det var navnlig Tilfældet med en i Lovenes Slutningsparagraf optagen Bestemmelse om en Revision efter 2 Aars Forløb, „for at ordne og fuldstændiggjøre de enkelte Anliggender af Foreningens nye Virksomhed, som i den Tid maatte være prøvede og have vundet i Stabilitet“. Bestemmelsen blev vedtagen, men kom ikke til at spille nogen Rolle; den 14de November 1866 udsatte en Generalforsamling Revisionen „indtil videre“. Ogsaa paa andre Punkter forandrede man hurtigt de nye Love. Disses Bestemmelse om, at Kontingentet skulde være 72 Skilling Kvartalet, blev i 1865 af en Generalforsamling ændret saaledes, at det blev 1 Rdl. Kvartalet. Paa en Generalforsamling den 29de April 1869 vedtoges atter nye Love, og Kontingentet blev da sat til 1 Rdl. 1 Mark 8 Sk. Kvartalet. I 1876 fik Foreningen atter nye Love, der vedtoges paa Generalforsamlingen den 26de April.

Den stærke Strid om Lovforandringen i 1863 gav sig ogsaa paa anden Maade Udslag i Foreningen. *Geisler*, der var utilbøjelig til at gaa ind paa flere af de foreslaaede nye Bestemmelser, følte sig fornærmet over Udtalelser, der faldt paa Generalforsamlingen i December 1862, „navnlig, hvis disse skulde anses for at være et Udtryk af Forsamlingens Mening“, og den 3die Januar det følgende Aar erklærede han at ville nedlægge sit Mandat som Formand og at ville udtræde af Bestyrelsen. Han vedblev dog at fungere, til Lovenes Behandling var endt, hvorpaa Generalforsamlingen den 26de Januar 1863 med 131 Stemmer valgte Major og Murmester *J. H. Kornbech* til Formand. *Geisler*, der havde spillet en saa betydningsfuld Rolle i Foreningen og været den en virksom og dygtig Formand i den vanskeligste Periode af dens Liv, hædredes senere af den, idet han paa Generalforsamlingen den 29de April 1874 efter Bestyrelsens Forslag optoges som Æresmedlem. En lignende Ære var tidligere, i November 1863, da Alderstrøst var bleven tagen i Brug, bleven viist Justitsraad, Naalemager *F. C. Hjorth* sen., som den, „der har givet Impulsen til de fleste Haandværkerstiftelser i Kjøbenhavn“, og den blev senere, som alt nævnt, ogsaa — efter Forslag af *Lasenius Kramp* — viist *J. B. Dalhoff*, der optoges som Æresmedlem paa Generalforsamlingen den 25de Februar 1876 i Anerkjendelse af hans Fortjenester af den danske Industri.

Under *Kornbech*, der vedblev at være Formand til den 6te Februar 1869, fortsattes dels den begyndte Virksomhed, dels foretoges flere i Foreningens eget Liv betydningsfulde Skridt.

I første Række blandt disse bør nævnes Højtideligholdelsen af Foreningens 25-aarige Stiftelsesdag den 20de November 1865. *Kramp* skrev ved denne Lejlighed en kort Beretning om de første 25 Aars Virksomhed, og man fejrede selve Dagen ved et animeret Festmaaltid paa Skydebanen, hvori 200 Medlemmer deltog — omtrent Halvdelen af Foreningens Medlemstal —, men det varigste Minde fik Festen derved, at det i Anledning af den besluttedes at oprette et Byggefond, for at Foreningen kunde erhverve sig en egen Bygning. Ved selve Festen paa Skydebanen blev der strax indsamlet et Beløb af 274 Rdl. 3 Mark 4 Sk. til dette Fond, og det besluttedes endvidere at forhøje Kontingentet med 1 Rdl. aarlig for hvert Medlem, hvilket Beløb skulde henlægges til Byggefondet. Det blev ogsaa snart nødvendigt for Alvor at tænke paa et nyt Lokale til Foreningen. Det tekniske Instituts tiltagende Benyttelse nødte dette til i April

1867 at opsigse Foreningen. Man tænkte nu for Alvor paa at erhverve en Ejendom og kastede i den Anledning sine Øjne paa Stedet Nr. 9 i Skindergade, men hverken et Kjøb af dette eller et senere paatænkt Lejemaal af Lokaler saavel for Foreningen som for Lotteriet i nævnte Ejendom lod sig realisere. Man maatte foreløbig vente med at sætte Foden under eget Bord og lejede derfor et Lokale paa første Sal i den store Ejendom i Vimmelskafte Nr. 38, hvortil Foreningen flyttede i September 1867, og hvor den blev, indtil den i 1869 flyttede ind i sit eget Hus i Kronprinsensgade.

Derfor blev Tanken om at erhverve et eget Hjem for Foreningen dog ikke opgivet. I Marts 1868 fremsatte *Lassenius Kramp* en Plan til at købe en Ejendom, en Komité hertil blev nedsat, bestaaende foruden *Kramp* af *Kornbech*, *Cortsen*, *Clément* og *Øberg*, og kort efter udstedte den en Indbydelse til Lavene saavelsom til Foreningens Medlemmer om at tegne sig for Aktier à 25 Rdl. til denne Sags Fremme — Byggefondet havde endnu kun naaet en Størrelse af 1,200 Rdl. —, idet der stilledes i Udsigt, at Aktiekapitalen skulde blive forrentet med 4 pCt. og Aktierne blive amortiserede ved en aarlig Lodtrækning. Endnu inden Aktietegningen var sluttet, købtes i Maj 1868 Ejendommen i Kronprinsensgade, daværende Nr. 31, nu Nr. 7, for 43,000 Rdl. af Bestyrelsen for Frimurerlogen, der havde bygget en ny og større Logebygning i Klærkegade. Dermed vare dog ingenlunde alle Vanskeligheder overvundne. Af det forlangte Aktiebeløb, 20,000 Rdl., var kun ca. 14,000 Rdl. tegnet, og af Foreningens ca. 400 Medlemmer havde kun 119 tegnet sig for Aktier, saa at en fornyet Opfordring til Deltagelse i

Aktietegningen maatte udstedes. Den nye Ejendom blev underkastet den fornødne Ombygning, om hvilken det hedder i et af Datidens Blade, at den foretoges „med en saadan Økonomi, at Foreningens Udgifter ved den skete Forandring næppe ville blive forøgede i nogen væsentlig Grad“. Man indrettede sig da saaledes, at Foreningens daglige Lokaler fandtes i Mezaninetagen, hvor der blev Læseværelse, Billardværelse og Spisestue, medens Bibliotheket, der da talte ca. 2000 Bind, blev anbragt paa Kvisten, og „den ovale Stue“ paa første Sal benyttedes til Konversationslokale og forøvrigt anvendtes i Forbindelse med den store Sal og de til Gaden liggende Værelser i samme Etage til Festivitetslokale. I Stueetagen var der ud mod Gaden blevet indrettet Butiker, af hvilke den ene senere blev anvendt til Udstillingslokale for Lotteriet, medens Lokalerne ind mod Gaarden udlejedes til Restaurationsbrug. Ved en festlig Sammenkomst Fredagen den 12te Februar 1869 blev det nye Lokale højtidelig indviet, og det er betegnende for den forandrede Holdning, som Foreningen nu var kommen til at indtage, at blandt Foreningens Æresgjæster ved denne Lejlighed vare Formændene for Industriforeningen og for Arbejderforeningen af 1860. Denne sidste, *C. V. Rimestad*, talte ved Festen for en Samvirken mellem de tre nævnte Foreninger. Haandværkerforeningen saa lyst paa Fremtiden, de Bekymringer, som Misligheder ved Lotteriet havde forarsaget, vare heldigt overvundne, og den glædede sig til at begynde sin Virksomhed i det nye smukke Lokale.

Samtidig hermed deltog Foreningen paa forskjellig Maade i de Begivenheder, Tiden bragte. I Anledning af Prinsesse

Alexandra's Bryllup i 1863 saavelsom senere af Prinsesse *Dagmar's* Bryllup i 1867 deltog den i Tilvejebringelsen af Brudegaver til dem, og til Kongeparrets Sølvbryllupsfest 1867 blev der ved Subskription blandt dens Medlemmer indsamlet Midler til Anskaffelse af to Frugtopsatser af Sølv, som Bestyrelsen in pleno overrakte det høje Sølvbryllupspar. Ligeledes lagde Foreningen sine loyale Følelser for Dagen ved Kronprins Frederiks Formæling med Kronprinsesse *Lovisa* i 1869. Medlemmerne paraderede i Lighed med mange andre Foreningers Medlemmer ved Brudeparrets Indtog i Kjøbenhavn, og Foreningen var endvidere repræsenteret i en Deputation, som paa Haandværkerstandens Vegne overbragte de Nyformælede en Lykønskings-Adresse. Ogsaa for de alvorlige Begivenheder i Nationens Liv viste Foreningen sin Deltagelse. I 1864 foreslog saaledes Bogtrykker *Herdahl*, at Lotteriets Overskud for 1863 og 64 skulde anvendes til Fordel for de i Krigen Faldnes Efterladte. Man svarede ham imidlertid med Lovene i Haanden, at disse udtrykkelig bestemte, at Overskuddet skulde tilfalde Alderstøt. Foreningen foranstaltede da istedet i Maj 1864 en Basar til Fordel for de saarede Krigere og de Faldnes Efterladte, hvilken gav et Overskud af 17,300 Rdl. Under Slesvigernes Besøg i 1865 i Kjøbenhavn vare 14 af disse Foreningens Gjæster.

Som sædvanlig vedblev Foreningen at interessere sig for Borgerrepræsentantvalgene, og den deltog nu i Opstillingen af Kandidater til disse efter den Fremgangsmaade, som i en Række af Aar anvendtes hertil af en Komité af Delegerede. Ligeledes gik den i 1863 med til sammen med en Række da bestaaende kommunale Foreninger at indgive

et Andragende til Indenrigsministeren om en forandret Valgmaade til Borgerrepræsentationen. Endvidere kan det i denne Sammenhæng anføres, at Foreningen nu ogsaa lod sig repræsentere i den Komité, som da foranstaltede Afholdelsen af de aarlige Grundlovsfester. Under de mangeaarige Forhandlinger, der gik forud for den nordiske Udstilling i 1872, fik ogsaa Haandværkerforeningen i 1865 Opfordring til at lade sig repræsentere. Og da der i 1866 i Stockholm blev afholdt en nordisk Udstilling, tænkte Haandværkerforeningen paa at arrangere en Tur dertil. Denne kom vel af Mangel paa tilstrækkelig Deltagelse ikke istand, men der blev ved denne Lejlighed knyttet en Forbindelse med den da bestaaende Haandværkerforening i Stockholm, som i 1872, da denne Forening foranstaltede en Tur til Udstillingen i Kjøbenhavn, gav Anledning til en Række fornøjelige Fester og Sammenkomster. Allerede i 1862 havde Foreningen skaffet endel af sine Medlemmer Lejlighed til at deltage i *Hekla's* Tur til London fra den 15de Juli til den 6te August i Anledning af Verdensudstillingen der, og af Overskuddet fra Turen oprettede Deltagerne et Legat paa 500 Rdl. til Alderstrøst. Haandværkerforeningen tog nu paa en ganske anden Maade end tidligere Del i de Begivenheder, der foregik udenom den. Og dette var atter den naturlige Følge af, at Haandværkerne efter Lavenes Fald ikke mere dannede et mindre Samfund inden i det store.

Derfor opgav eller forsømte Foreningen dog ikke de Virksomhedsomraader, paa hvilke den kunde siges at have

sin specielle Mission. Den udvidede endog disse, og som den væsentligste af de nye Virksomheder, den optog, kan nævnes dens Præmieuddeling for fortrinlig udførte Svendestykker. Bestemmelsen om en saadan blev tagen i Lovene af 1863, der tillige fastsatte, at Ordningen af denne Sag skulde ske ved Forhandling mellem Bestyrelsen og Repræsentantskabet. I Slutningen af 1865 var Sagen saa vidt fremskreden, at man kunde udarbejde en Plan for Uddelingen, og for at faa Midler til denne henvendte man sig til det Reiersenske Fond, der med sædvanlig Beredvillighed stillede 300 Rdl. aarlig til Disposition for Foreningens Virksomhed paa dette Omraade. Foreningen ønskede først at benytte det tekniske Instituts Medaille, men man foretrak dog snart selv at lade en Medaille udføre. Kunstneren *H. Olrik* tegnede den, den dygtige Gravør *F. Schmalfeldt*, ansat i *V. Christesen's* Etablissement, skar den, og dette sidste prægede den dels i Sølv, dels i Bronze. Paa Medaillens Forside ses en siddende Kvinde, der udstrækker sin Haand med en Krans, og omkring denne Figur læses: „Naar Alvor og Sandhed forenes med Flid, naaes Maalet;“ paa Bagsiden staa Ordene „Fra Haandværkerforeningen i Kjøbenhavn“, omgivne af en Laurbærkrans. Det besluttedes endvidere, at Medaillerne skulde ledsages af et Bevis, der vedtoges et Regulativ for Bedømmelsen, og denne overdroges til Bestyrelsen og Repræsentantskabets Formand i Forening med tilkaldte Sagkyndige.

Mandagen den 20de Maj 1867 Kl. 1 fandt den første Præmieuddeling Sted, og man gav strax denne det højtidelige Præg, som den senere har bibeholdt. Uddelingen

skete i Overværelse af Bestyrelsen samt af Medlemmer af Repræsentantskabet og Foreningen, og Formanden lagde her med passende Ord de Unge paa Sinde Betydningen af de Belønninger, der tilkjendtes dem. Der uddeltes ved denne Lejlighed ialt tre Præmier, nemlig to Sølvmedailler, henholdsvis til Sejl- og Kompassmagersvend *Joh. Heinr. Købke* og til Snedkersvend *Alfr. Forsberg*, samt en Broncemedaille til Karethmagersvend *Carl Fred. Vald. Hansen*. Begyndelsen var beskeden, men den blev det Grundlag, hvorpaa en stor og betydningsfuld Virksomhed i Aarenes Løb er bleven udfoldet af Foreningen.

En smuk Anerkjendelse og værdifuld Støtte fandt den saaledes paabegyndte Virksomhed, da Foreningen gennem Enkefru *Jessy Caroline Rønnenkamp*, født *Howden*, i December 1867 modtog Meddelelse om, at hendes afdøde Ægtefælle Kammerherre *Chr. Rønnenkamp* til Næsbyholm og Bavelse havde oprettet et Legat paa 4000 Rdl., hvoraf Haandværkerforeningen aarlig skulde anvende Renterne til Præmier bestaaende af Bøger eller Instrumenter til de dygtigste unge Haandværkere. At Foreningen med Taknemlighed modtog denne Gave, er en Selvfølge, og det *Rønnenkampske Legat* er derefter hvert Aar ved de følgende Præmieuddelinger blevet uddelt i Overensstemmelse med dets Fundats. I Provinserne vandt det af Haandværkerforeningen givne Exempel Bifald, og man begyndte at følge det paa flere Steder, saaledes i Foreningerne i Aarhus (1869) og Nykjøbing p. F., der begge fik Tilladelse til at benytte Foreningens Medaille til deres Belønninger — ogsaa ved den i Sommeren 1876 afholdte jyske Industriudstilling i Aarhus benyttedes denne — og der var endog et Tidspunkt, i 1873, da det

syntes, som om en Sammenslutning af Landets Haandværkerforeninger skulde finde Sted paa Grundlag af Tanken om Belønninger for frivillige Svendep prøver, men dette skete ikke, og Sammenslutningen lykkedes først — og med et langt videregaaende Program — da *Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk* blev stiftet i 1879.

Enke- og Laanekassen udviklede sig i denne Periode jævnt og roligt. Dens Kapital fordobledes omtrent fra 1861 til 1868 — den var det førstnævnte Aar 3349 Rdl., det sidstnævnte 7000 Rdl. — og samtidig foretoges der den Forandring med den, at ogsaa Mænd fik Adgang til at nyde Understøttelse, hvorfor dens Navn forandrede sig til Understøttelses- og Laanekassen. Derimod forvoldte Lotteriet paa dette Tidspunkt Foreningen adskillige Ubehageligheder. Det gik ganske vist godt fremad og gav et betydeligt Overskud, som satte Foreningen istand til forholdsvis hurtigt at fremme det betydelige Byggeforetagende, der støttede sig til det, men samtidig dermed gav det og dets Bestyrelsesforhold Anledning til mange, ret alvorlige Ubehageligheder og til megen indre Uro i Foreningen. Lotteriet ledes vedblivende af Bestyrelsen, og skjønt der jævnlig fremkom Udtryk af Misfornøjelse hermed saavel som Forslag til Forandringer i dets Bestyrelsesmaade, blev disse ikke gennemførte. Værre end den Utilfredshed, dette medførte, værre ogsaa end den skarpe Kritik, der af og til øvedes over Leverandørerne til Lotteriet — især af disses Konkurrenter — og som navnlig angik Spørgsmaalet om, hvorvidt Gevinsterne vare af indenlandsk Tilvirkning, vare imidlertid de uheldige Forhold, der til forskjellige Tider opdagedes i Lotteriets Be-

styrelse, og som man mente, vilde foranledige betydelige Tab. Man kan tænke sig, hvilken Bevægelse dette fremkaldte i Foreningen. Der afholdtes flere stormende Generalforsamlinger, Formanden fratraadte, men — det lykkedes ved en energisk Optræden at redde de som tabte ansete Beløb for Foreningen.

Alderstrøst, til hvis Opførelse Lotteriets Overskud blev anvendt, led saaledes dengang intet Tab, men derimod maatte det finde sig i, at en mindre Del af dets Overskud i 1866 blev anvendt til et andet Formaål. Lotteriet havde, som det vil mindes, oprindelig kun faaet sin Koncession paa et Aar, senere blev den forlænget paa to Aar ad Gangen, og i 1865 tilbød Justitsministeriet Foreningen at ville give den en Koncession paa 5 Aar, naar den til Gjengæld vilde forpligte sig til at lade en Sjettedel af Lotteriets Overskud tilfalde Københavns Børnehospital. Herpaa mente Bestyrelsen at burde gaa ind, og den nye Ordning tog sin Begyndelse i 1866.

Var det saaledes ikke ublandet Glæde, Foreningen havde af Lotteriet, saa var dette derimod Tilfældet med den Stiftelse, der repræsenterede det synlige Udbytte af dets Virksomhed, samtidig med, at den vidnede om Foreningens ufortrødne Arbejde for den Klasse af Medborgere, den omfattede. Alderstrøsts første Bygning voxede hurtig op og gav Anledning til en Række af Glædesfester. Den 3die September 1862 nedlagdes Grundstenen af Overpræsident *Lüttichau* i København, ved hvilken Lejlighed Justits- og Indenrigsministrene vare tilstede. Allerede den 20de November s. A., altsaa paa Foreningens Stiftelsesdag, kunde Kranshejsningen finde Sted, hvilken Begivenhed fejredes med et

Festmaaltid, og i August 1863 stod Bygningen færdig. Den 2den September tog Kong Frederik den Syvende Stiftelsen i Øjesyn, og den 11te September fandt dennes højtidelige Indvielse Sted i den lille Solennitetssal paa tredie Sal i Bygningen. Man kunde da allerede bortgive 15 af de 44 Friboliger, hvorover der vilde kunne disponeres, og samtidig havde man ogsaa den Glæde allerede at se de første af de Gaver og Legater, hvis Væxt saa at sige har holdt Skridt med selve Bygningens, og som ere et saa smukt Vidnesbyrd om den Interesse og Kjærlighed, hvormed denne Institution omfattes.

Paa en Generalforsamling, som blev afholdt den 6te Februar 1869, meddelte Viceformanden, Snedkermester *J. Cortsen*, at Generalforsamlingen ifølge Lovene allerede skulde have fundet Sted i Oktober Maaned Aaret iforvejen, men at den var bleven udsat „af forskjellige Hensyn“. Som saadanne anførtes Formandens Sygdom, Tilendebringelsen af Arbejderne ved den nye Ejendom og endelig Opgjørelsen af forskjellige Regnskaber, „som man fandt det ønskeligt at kunne forelægge Generalforsamlingen i behørig Orden“.

Det var Ordningen af de i det Foregaaende omtalte Misligheder ved Lotteriet, som denne Aften blev godkendt af Generalforsamlingen, dog ikke uden Modsigelse, og de gav forøvrigt Anledning til, at man besluttede at nedsætte et Udvalg til at foretage en ny Revision af Lovene. Paa den nævnte Generalforsamling skulde der foretages Valg af Viceformand samt tre Bestyrere, men medens et Medlem forlangte, at hele Bestyrelsen skulde fratræde, blev der af et andet Medlem fremsat Forslag om at udsætte Valgene til den følgende Generalforsamling, og dette vedtoges enst. *Cortsen*, der som Viceformand havde styret Foreningen siden

Oktober 1868, blev paa Generalforsamlingen den 5te Maj 1869, der dannede Afslutningen paa en over en Række af Aftener sig strækkende Generalforsamling, med 173 Stemmer valgt til Formand, og i hans Sted valgtes Tømmermester *Chr. Rothe* til Viceformand.

Den Udvikling, som i den forudgaaende Periode var begyndt, og hvori Cortsen selv havde havt betydelig Andel, fortsattes nu og blev i en lang Aarrække væsentlig baaren og støttet af de samme Mænd som hidtil. Det var ikke de nye Initiativs Tid, men Interessen knyttede sig hovedsagelig til den allerede begyndte Virksomhed og af den atter fornemmelig til Lotteriet og Alderstrøst. Disse to Institutioner viede Foreningens ledende Mænd deres bedste Kræfter, og dette kom paa forskjellig Maade ogsaa Foreningen selv tilgode. I denne Periode indlevede Haandværkerforeningen sig i sit nye Hjem, dens Medlemstal voxede til sin nuværende Størrelse, og Livet i den antog de Former, som det endnu i det Væsentlige har bevaret.

Lotteriet naaede i dette Tidsafsnit sin højeste Udvikling, men ogsaa sin Afslutning. De værste Sorger, som det beredte Foreningen, vare overstaaede, og kun engang imellem mindedes man endnu om disse, naar Værdiansættelsen af Gevinster gav Anledning til Klager. Gjentagne Gange udarbejdedes der nye Regulativer for det, gentagne Gange udvidedes Loddernes Antal for at følge med de af Klasse-lotteriet foretagne Udvidelser. I en Række af Aar var Grosserer *L. Winding* dets dygtige Forretningsfører, medens dets Administratorer i den første Del af den her omhandlede Periode vare Tømmermester *Chr. Rothe*, Urmager *Øberg* og

Sadelmager *P. C. Olsen*. Da denne sidste døde i 1877, indtraadte Tøjmagermester *N. P. Christensen* i hans Sted, og han vedblev at fungere lige til Lotteriets Ophør; det fortjener her at mindes, at *Christensen* i 1884 af sin som Administrator oppebaarne Gage, ialt 10,400 Kr., afgav en Trediedel som Legat til Alderstrøst. Koncessionen forlængedes i 1871 endnu en Gang paa 5 Aar, og da den derpaa atter skulde fornyes, tilbød Justitsministeriet at forlænge den for 10 Aar paa Grundlag af en ny Fordeling af Overskuddet. Foreningen gik ind herpaa og kunde saa meget mindre have Noget imod den væsentligste af de foreslaaede nye Parthavere i Lotteriets Indtægter, som denne var det tekniske Selskabs Skole, der var en Efterkommer af det af *Lasenius Kramp* skabte Institut, frembragt ved en samme Aar foretagen Sammensmeltning mellem dette og „den nye Haandværkerskole“. Forholdet mellem Haandværkerforeningen og Institutet havde altid været som mellem nære Slægtninge, og dette bevarede ogsaa for den nye Skoles Vedkommende, i hvis Bestyrelse Haandværkerforeningen er repræsenteret ved en Delegeret. Det var derfor heller ikke forunderligt, at Foreningen ved denne Lejlighed, hvor der var Tale om at støtte Skolen ved Hjælp af Lotteriet, gav den det gode Raad at anvende den Del af Lotteriets Overskud, som vilde tilfalde den, til et Byggefond. Da Skolen senere, i 1878, for Alvor tænkte paa at opføre sig en selvstændig Bygning, henvendte den sig til Haandværkerforeningen med Anmodning om at maatte laane 200,000 Kr. af Alderstrøsts Midler til 4 pCt., og Bestyrelsen var ogsaa „efter nøje Overvejelse“ villig hertil, men Repræsentantskabet dristede sig ikke til at gaa ind herpaa, skjøndt det forøvrigt fuldt ud erkjendte

Skolens Betydning. Det gode Forhold mellem Foreningen og Skolen forstyrredes dog ikke herved, og det samlede Udbytte, som denne sidste havde af Lotteriet, udgjorde 88,939 Kr. 47 Øre.

Ifølge den i 1876 vedtagne nye Fordeling af Lotteriets Overskud skulde Alderstrøst have $\frac{1}{3}$ af dette, det tekniske Selskabs Skole ligeledes $\frac{1}{3}$, og den resterende Trediedel skulde fordeles mellem Børnehospitalet og Kysthospitalet for kirtelsvage Børn med Halvdelen til hvert. De nævnte Anstalter havde alle et godt Udbytte af Lotteriet — Børnehospitalet ialt 139,857 Kr. 17 Øre, Kysthospitalet 44,469 Kr. 75 Øre — men det var dog klart for dem, der opmærksomt fulgte Begivenhedernes Gang, at Industrilotterierne i deres hidtilværende Form ikke ret længe vilde kunne bevare deres Betydning. At man i Haandværkerforeningen delte denne Opfattelse, foreligger der Vidnesbyrd om i en i Februar 1878 tagen Beslutning om ved Henlæggelse af 10 pCt. af Lotteriets Overskud at danne et Reservefond for deraf at dække mulige Underskud saavel som i en i 1880 til de københavnske Haandværkere rettet Opfordring om at støtte Lotteriet.

Forholdene havde efterhaanden udviklet sig saaledes, at Industrilotterierne havde vanskeligt ved at bestaa og tildels kom i Miskredit hos Publikum. Hertil bidrog først og fremmest den overhaandtagende Konkurrence. Sygehjemmets Lotteri var blevet oprettet 1856, Idiotanstaltens Lotteri 1859, Bortlodningen af indenlandske Kunst- og Kunstflids-gjenstande (almindelig kaldet Frederiksborg-Lotteriet, senere Kunstflidslotteriet) i 1860, Diakonisseanstaltens Lotteri 1875 og Læringleforeningens Lotteri i 1877. I Provinserne oprettedes der i Slutningen af Treserne Varelotterier, som

omfattede forskellige enkelte Amter eller Byer, og de gav senere Anledning til Dannelsen af større provinsielle Varelotterier: Fyens Varelotteri i 1870, Sjællands Varelotteri i 1871 — fra 1875 blev det Sjællands og Lolland-Falsters Varelotteri — og Jyllands Varelotteri i 1873. Konkurrencen mellem de mange Lotterier nødte disse til at forcere Spilleplanerne, men navnlig foranledigede den, at Kollektører i stor Udstrækning imødekom de Vindende ved at give dem Lejlighed til at faa Gevinstens Værdi udbetalt i Penge. Lotterierne mistede herved efterhaanden deres Karakter af Industri- eller Varelotterier, og den stigende Misfornøjelse med dem gjorde det sandsynligt, at der, efterhaanden som Koncessionerne udløb, vilde foregaa en Forandring i Lotteriernes Forhold. Kun med stort Besvær fik Haandværkerforeningen i 1886 sin Koncession forlænget til den 31te Marts 1887, men saa var det ogsaa forbi med dettes som med de andre Lotteriers selvstændige Virksomhed, thi da var allerede — efter en lang Række forudgaaende Forhandlinger — under 19de April 1886 den kgl. Bevilling bleven udstedt, ifølge hvilken *Almindeligt dansk Vare- og Industrielotteri* fra 1ste April 1887 skulde træde i Stedet for de her i Landet bestaaende Industri- eller Varelotterier. Haandværkerforeningen fik dog ogsaa Andel i det nye Lotteri, idet to Parter af de 23 lige store Dele, hvori Lotteriets Udbytte skal deles, tilfalder den, men man kan alligevel let forstaa, at det var med vemodige Følelser, at den skiltes fra en Institution, der, om den end til Tider havde beredt den Ubehageligheder og Sorger, dog havde en væsentlig Andel i dens Bestaaen og Væxt, som i Aarenes Løb havde givet den et samlet Overskud af 1,004,620 Kr., og ved hvis Hjælp den

var bleven sat istand til at udføre sin betydeligste Gjerning i det andet Fjerdedels Aarhundrede af dens Tilværelse.

Alderstrøst var blevet paabegyndt af Lotteriets Overskud, og det voxede hurtigt ved Hjælp af dette. I Løbet af en forholdsvis kort Aarrække antog dette Bygningskomplex sit nuværende Omfang, der gjør det til Hovedstadens største Institution af denne Art. I 1863 var den første Bygning bleven tagen i Brug, i 1869, altsaa lige i Begyndelsen af den Cortsenske Periode, begyndtes der paa den anden Bygning, som toges i Brug ved Oktober Flyttedag 1870, men allerede da havde man taget fat paa Bygningen ud mod Baggesensgade, der kunde tages i Brug ved April Flyttedag 1871, og endelig paabegyndtes i 1878 paa et i 1871 købt Grundstykke, 1408 Kvadratalen stort, den fjerde Bygning, i hvilken de første Beboere flyttede ind til April Flyttedag 1879. En saa betydelig Virksomhed kunde ikke undlade at vække Opmærksomhed, og i 1871, da den tredie Bygning var rejst, modtog Stiftelsen paany et kongeligt Besøg, idet Ds. Maj. *Kongen* og *Dronningen* og Kong *Georg* af Grækenland saavelsom Ds. kgl. Højheder *Kronprinsen* og *Kronprinsessen* samt flere af Ministrene den 10de Juli aflagde den et Besøg.

Med en sjælden Kjærlighed og Interesse omfattede Haandværkerforeningen og dens Mænd denne Stiftelse, og disse Følelser gav sig et Udslag, ikke blot i det betydelige Arbejde, der var forbundet med i en forholdsvis kort Aarrække at opføre et saa stort Bygningskomplex, men ogsaa i den anden og ikke mindre betydningsfulde og omfattende Gjerning: at ordne og betrygge dens Virksomhed. Allerede

Bortgivelsen af de talrige Friboliger, hvis Antal stadig forøgedes, efterhaanden som man fik Raad dertil, var et betydeligt Arbejde, men ved Siden heraf virkedes der paa mange Maader for at vække Interesse for Alderstrøst, og denne gav sig da ogsaa Udslag i talrige Gaver og Legater til Stiftelsen. Ogsaa paa dette Omraade udførtes der en vigtig og dygtig Gjerning, der fandt sin Belønning i de store Beløb, hvortil Stiftelsens Legatkapital efterhaanden er voxet op, og som ogsaa i denne Retning gjør den til en enestaaende Anstalt her i Landet. Men Alderstrøst var ogsaa Haandværkerforeningens kjæreste Barn, og i en lang Række Aar hengik der ikke nogen Stiftelsesfest i Foreningen, hvor man ikke mindedes den og indsamlede Gaver til dens gamle Beboere, en Skik, som dog ophørte i 1884, da der istedetfor blev anbragt en Bøsse til saadanne i den ovale Sal i Foreningslokalet.

Blandt de Mænd, som i første Række — ved Siden af *Cortsen* — styrede Alderstrøsts Anliggender, maa nævnes *Clément* og *Øberg*, og med Rette ere derfor deres Buster anbragte i Stiftelsen. *Clément* døde i 1877, *Øberg* i 1885, og som deres Arvetager i Arbejdet for Alderstrøst maa — ogsaa i dette Tilfælde alle Andre ufortalt — nævnes Murmester *C. R. Ette*. Allerede i 1877 ordnede han de Stiftelsen og dens Legater vedrørende Dokumenter paa en saa fortrinlig Maade, at Bestyrelsen herfor voterede ham sin Tak, saavel som for hans i 1881 udarbejdede Skrift: „Om Stiftelsen Alderstrøst og dens Udvikling i den nærmeste Fremtid“, en Haandbog, der giver alle Oplysninger vedrørende Stiftelsen, og hvortil der aarlig føjes et Supplement. Ligeledes forfattede han i Forening med *C. Lichtenberg* de i Aarene 1881 og

1887 udgivne Beretninger om Stiftelsen, af hvilke den sidstnævnte udkom i Anledning af dens 25aarige Jubilæum. Der har derfor heller ikke været Grund til her at give en detailleret Skildring af Stiftelsens Forhold og Udvikling, idet denne allerede foreligger belyst i de nævnte Skrifter, men inden Omtalen af Alderstrøst her afsluttes, bør det dog endnu bemærkes, at Løjtnant *Charles F. Jöhncke*, der i 1876 var bleven Foreningens Sekretær, siden 1885 er dens Inspektør, og at Tøjmager *N. P. Christensen* i 1887 betænkte Stiftelsen med en smuk Gave ved at skjænke den en Bogsamling, bestaaende af 1500 Bind. Mellem de to nævnte Aarstal ligger imidlertid Hovedbegivenheden for Alderstrøsts Vedkommende i de seneste Aar. I November 1885 fastsatte Bestyrelsen, at den 26de Februar 1862 skulde betragtes som Alderstrøsts Stiftelsesdag, og i Henhold til denne Bestemmelse fejredes da den 26de Februar 1887 Alderstrøsts 25aarige Jubilæum paa en Maade, der var et smukt Udtryk for den Glæde, Haandværkerforeningen følte ved at have løst sin Opgave paa dette Omraade saa fyldigt, som her var sket.

En anden Virksomhed, om end af beskednere Omfang, af hvilken Foreningen havde megen Glæde, var den fortsatte Uddeling af Belønninger for fortrinligt udførte Svendepøver. Den voxede stadig, og samtidig foregik der en betydningsfuld, af Tidsforholdene medført Forandring. Det i 1867 vedtagne Regulativ havde kun taget Hensyn til de for Lavene foretagne eller gennem disse bedømte Duelighedsprøver. Det var de gamle Lavs Efterfølgere, der herved tænktes paa, og der toges intet Hensyn til de ved Næringsloven oprettede Kommissioner for Bedømmelsen af frivillige

Svendeprøver. Men efterhanden som Kommissionens Bedømmelse kæmpede sig frem til at vinde Betydning, forandrede dette Forhold, og i Haandværkerforeningens nye Regulativ af 18de Marts 1885 udtaltes det endog, at „de for den officielle Bedømmelseskommision indstillede Svendeprøver gives den Medaille, der af Kommissionen foreslaas, uden at Stykkerne behøve paany at bedømmes“. I andre Tilfælde havde Foreningen flere Betæneligheder ved at acceptere de andetsteds udførte Svendeprøver, og først efter længere Tids Forhandling fik Læringleforeningen Ret til at indstille sine Lærlinge til dens Præmiebelønninger.

Fra Provinserne kom der af og til Anmodninger om at turde benytte Haandværkerforeningens Medaille — saaledes fra Hillerød Industriforening i 1889 — eller dens Diplomer, hvilke sidste forøvrigt i 1880 efter Forslag af Skrædermester *J. B. Schilder* blev affattede paa flere Sprog, saa at de kunde tjene som anbefalinger i Udlandet. Det Exempel, som Haandværkerforeningen havde givet ved gennem Belønninger at virke for Aflæggelsen af frivillige Svendeprøver, fandt dog først i Firserne ret Efterligning i Provinserne. De provinsielle Foreninger henvendte sig desangaaende til „Fællesrepræsentationen“, og denne forskaffede dem til deres Præmieuddelinger en Medaille, til hvis Forside benyttedes Haandværkerforeningens Medaillestempel, medens der til Bagsiden anvendtes et selvstændigt Stempel. I 1885 havde 11 Foreninger erklæret at ville anskaffe et saadant Stempel, og den af Haandværkerforeningen anviste Vej tegnede saaledes til at ville blive fulgt i større Udstrækning. Ogsaa i denne Periode blev der knyttet forskellige Legater til Virksomheden. I 1881 stiftedes Juvelér *Peter Hertz's* Legat

paa 1000 Kr., hvis Renter uddeles en Gang om Aaret „for et af de bedste Svendestykker, som i Aarets Løb har faaet Sølvmedaille“, og i 1888 er oprettet Bødker *Mahnfeldt* og Hustrus Legat, ligeledes paa 1000 Kr., hvis Renter anvendes til Rejseunderstøttelse for unge danske Haandværkere, som have faaet Sølvmedaille.

Laane- og Understøttelseskassen har derimod været den af Haandværkerforeningens Institutioner, som har havt den langsomste og mindste Fremgang. Da i 1884 Spørgsmaalet om en stor Centralkasse for de i Fællesrepræsentationen samlede Foreninger blev drøftet paa Repræsentantmødet i Kjøbenhavn, oplyste *Ette* som Haandværkerforeningens Repræsentant, at den i Foreningen oprettede Kasse kun havde fundet Tilslutning af 12—15 pCt. af Foreningens Medlemmer, og at den kun gav Understøttelser paa 50 Kr. om Aaret. Disse Oplysninger supplerede han senere ved en Skrivelse, der er aftrykt i Fællesrepræsentationens Meddelelser, og hvori det angives, at Medlemstallet i smaa Svingninger havde bevæget sig opad til da at være 140, hvoraf dog 19 vare kontingentfri. Kassens Formue var da 29,683 Kr., hvoraf ca. 26,000 Kr. anvendtes som Hovedfond, af hvis Renter Pensionerne udrededes, medens Resten blev anvendt som Administrationsfond, hvis Renter tilligemed højst $\frac{3}{4}$ af det aarlige Kontingent benyttedes til Understøttelse, Laan og Administration. Kassen ejer endvidere et Legat paa 200 Kr., stiftet af Blikkenslager *Schemer*, og hvis Renter foreløbig anvendes til Vedligeholdelsen af hans Gravsted.

I Hovedsagen blev Kassens Forhold, trods gentagne Opfordringer — i 1879 og 81 — til Foreningens Medlemmer

om at indmelde sig i den, uforandret indtil 1890. I dette Aar steg dens Medlemstal fra 149 til 160, og samtidig voxede dens Kapital med 964 Kr. 84 Øre til 33,391 Kr. 36 Øre, hvilken Fremgang dels skyldtes Tilgangen, dels hidrørte fra, at nogle enkelte Mænd indtraadte som overordentlige Medlemmer og skjænkede den større Beløb. Der blev i 1889 ydet Hjælp til 22 Pensionister à 50 Kr. og til 3 Understøttede à 40 Kr., hvilket bringer den Hjælp, som er ydet i alle de Aar, Kassen har bestaaet, til at udgjøre 13,117 Kr. Endvidere blev der i 1889 ydet 5 Laan til ialt 1000 Kr., hvorefter Kassen ialt havde ydet 729 Laan til et samlet Beløb af 141,250 Kr.

I den lange Aarrække, hvori *Cortsen* var Foreningens Formand, indtraf der naturligt en Række af Begivenheder, i hvilke Haandværkerforeningen var selvskreven til at deltage eller medvirke. Det kan saaledes anføres, at Foreningen var repræsenteret i Komiteerne for de to nordiske Udstillinger i Kjøbenhavn 1872 og 1888, og at den første af disse bragte Foreningen det tidligere omtalte Besøg i Dagene fra 9de til 13de Juni af Stockholms Haandværkerforening, hvis Medlemmer med Damer i et Antal af omtrent 100 kom til Kjøbenhavn. Som Tak for den Redebonhed, den svenske Forening havde viist overfor det paatænkte Besøg af dens kjøbenhavnske Kollega i Stockholm 1866, betragtede man sig nu i Haandværkerforeningen som Vært for den svenske Forenings Medlemmer og afholdt i Forening med disse en Række vellykkede Sammenkomster og Udflugter. Ogsaa ved Danmarks Deltagelse i udenlandske Udstillinger fik Foreningen Lejlighed til at medvirke. Da der i 1873 blev afholdt en Verdensudstilling i Wien, modtog Foreningen fra Grevinde *Danner*

et Beløb af 1000 Rdl. til Uddeling blandt Haandværksmestre, som agtede at besøge Udstillingen, og Foreningen fordelte denne Sum i 10 Portioner à 100 Rdl. Da det senere viste sig, at den i Anledning af Danmarks Deltagelse i den nævnte Udstilling nedsatte Komité ikke raadede over tilstrækkelige Pengemidler, støttede Haandværkerforeningen den ved at lade foretage en Indsamling, der indbragte fra Lavene 429 Rdl. 3 Mark og fra Medlemmerne 308 Rdl. 3 Mark. Næste Gang der var Verdensudstilling, nemlig i Paris 1878, og der atter var Vanskeligheder med at faa Danmark repræsenteret, ydede Foreningen sin Medvirken under en anden Form. Forholdene medførte, at man da henvendte sig til Lotterierne for gennem dem at faa danske Industriprodukter udstillede, og Haandværkerforeningens Lotteri mødte som sit Bidrag med et Bogskab, udført efter Tegning af *H. W. Brinkopff*, og to Stole, udførte af *P. L. Rønne*, for hvilke den paa Udstillingen belønnedes med en Sølvmedaille. Ligesom Foreningen saaledes ved disse Lejligheder viste sig redebon til at yde sin Bistand, saaledes var dette ogsaa Tilfældet, hvor ulykkelige Begivenheder nødvendiggjorde Hjælp. I April 1871 var den virksom for at indsamle Penge og Gaver til de danske Haandværkere i Paris, som under Belejringen levede i meget fortrykte Forhold, og da en stor Vandflod i November 1872 havde anrettet betydelig Skade og fremkaldt megen Nød her i Landet, foranstaltede Foreningen den 15de December en Aftenunderholdning til Fordel for de Vandlidte, hvilken indbragte 150 Rdl.

Efter saaledes at have dvælet ved Haandværkerforeningens Deltagelse i de Begivenheder i Tiden, der maaske

nok hver for sig i det givne Øjeblik lagde stærk Beslag paa Interessen, men hvis Betydning dog var forbigaaende, vil det derefter være paa sin Plads at undersøge dens Stilling til de større Spørgsmaal, som Perioden bragte frem. Foreningen havde jo ifølge sit Formaaals Natur Forpligtelser overfor de alvorlige, Haandværket berørende Opgaver, som dels kom direkte frem, dels kunde øjnes at ville blive brændende i Fremtiden, men optaget som den var af den anden, ovenfor skildrede betydelige Virksomhed havde dens ledende Mænd en naturlig Ulyst til at give sig ilag med Opgaver af denne Art. Den Cortsenske Periode bærer tydelig Præget heraf, og først i dens Slutning og nærmest som en Indledning til en ny Tid optog Foreningen atter Arbejdet for de store Haandværkerspørgsmaal.

Det synes saaledes ikke, at Foreningen har øvet nogen Indflydelse paa, hvad man har kaldt „Næringslovens første Revision“. Den Misfornøjelse, der særlig i Haandværkerkredse herskede med Næringsloven, gav Anledning til et Kjøbstaddelegeretmøde i Odense den 17de November 1869, og dette affødte atter den af Indenrigsministeriet nedsatte Kjøbstadkommission, hvis Betænkning af 6te September 1871 foranledigede Revisionen. Haandværkerforeningen holdt sig her helt udenfor, og det var først i Firserne, at Næringslovssagen atter kom til at spille en Rolle i Foreningen, og den derved kom til at deltage i det for Tiden stedfindende Arbejde for at hidføre en Revision af Næringsloven.

Med et andet af de store Spørgsmaal, som Halvfjerdserne bragte frem, nemlig Arbejderspørgsmaalet, viste Foreningen en afgjort Ulyst til at beskæftige sig. Anledningen til dets

Drøftelse i Haandværkerforeningen gav en i November 1871 fra et Udvalg i *Haandværkernes Formandsforening* sket Henvendelse. De betydelige Arbejdsnedlæggelser, som netop ved dette Tidspunkt fandt Sted, foranledigede Henvendelsen, i hvilken der udtaltes den Formening, at der fra Arbejdsgivernes Side burde gjøres Skridt for at udjævne Differenserne mellem Arbejdsgivere og Arbejdere. Haandværkerforeningen opfordredes derfor til at nedsætte et Udvalg, som i Forening med Formandsforeningens Udvalg skulde drøfte Spørgsmaalet, om og paa hvad Maade Arbejdernes berettigede Krav kunde opfyldes. En Deltagelse i Spørgsmaalets Behandling fra dette Standpunkt følte Haandværkerforeningen imidlertid ingen Lyst til. Den erklærede, at den ikke ansaa sig for kaldet til et saadant Hverv, og udtalte som sin Opfattelse, at Spørgsmaalet bedst behandledes af hvert enkelt Fag for sig. Foreningen stillede derfor ogsaa sit Lokale til Disposition for flere af de Møder mellem Arbejdsgivere og Arbejdere i de enkelte Fag, som netop da fandt Sted. Men i Overensstemmelse med de filantropiske Bestræbelser, som netop da prægede dens Virksomhed, gjorde Foreningen dog et Forsøg paa at yde et Bidrag til Opgavens Løsning ad denne Vej. I Marts 1872 udsendte dens Bestyrelse en Henvendelse til Haandværksslavene i Kjøbenhavn og til Foreningens Medlemmer om at bidrage til Oprettelsen af et Arbejder-Understøttelsesfond, hvis Formaal skulde være „at komme den kjøbenhavnske Haandværksarbejder (Svend), der er stedet i trange Kaar, enten ved Sygdomstilfælde, ufor- skyldt Arbejdsløshed eller paa Grund af Alderdom og Skrøbelighed, til Hjælp med en efter Forhold og Omstændigheder passende Understøttelse“. Det udtaltes atter i denne Op-

fordring, at Haandværkerforeningen ikke vilde være med til en Virksomhed, der skulde behandle „Gjenstande som Arbejdslønnens Forhøjelse eller Arbejdstidens Indskrænkning“, og Afgjørelsen af disse Spørgsmaal henvistes atter til de enkelte Fag og til en Forhandling mellem Arbejdsgivere og Arbejdere i disse. Men en filantropisk, understøttende Gjerning vilde Foreningen gjerne være med til, og idet den mindede om de beslægtede Forsøg, der allerede vare gjorte i 1842 og 1849, udtalte Bestyrelsen som sin Overbevisning de Ord, der saa at sige vare dens Program: „at det fremfor nogen anden maa være en for vor Forening beskikket Gjerning at virke paa dette Omraade af yderste Evne“. Opfordringen om at stifte et Arbejder-Understøttelsesfond fandt imidlertid kun ringe Tilslutning hos Arbejdsgiverne, til hvilke Foreningen særlig havde henvendt sig, og Sagen faldt bort af sig selv.

Der var imidlertid ogsaa andre, Foreningen mere nærliggende Opgaver, som den i denne Periode kun med en vis Kølighed beskæftigede sig med. At den gjentagne Gange deltog i Henvendelser til Regeringen angaaende Toldspørgsmaalet, har i saa Henseende Mindre at sige. I Haandværkerforeningen kom dette Spørgsmaal aldrig til at spille den samme, Sindene i stærk Bevægelse sættende Rolle som i Industriforeningen, og det var derfor uden stor Anstrængelse, at Foreningen i denne Sag fulgte de Foreningers Initiativ, hvis Anskuelser stod den nærmest. Den sluttede sig saaledes baade i 1863 og i 1872 til de i beskyttelsesvenlig Retning gaaende Bestræbelser, der udfoldedes af *Foreningen af 1862 til den indenlandske Industries Fremme*, og det kan her strax tilføjes, at den atter i Vinteren 1887 fastholdt sit Stand-

punkt ved at slutte sig til Foreningen *det nationale Arbejde*, ligesom den ydede sit Bidrag til en hensigtsmæssig Revision af den da forelagte Toldlov ved gennem Lavene at indhente Oplysninger om denne.

Ogsaa til et Anliggende, som dog laa Foreningen betydelig nærmere, stillede den sig i Begyndelsen afvisende. Paa Fortegnelsen over de ophævede Lavs Efterladenskaber stod ogsaa opført Lærlingesagen, men først ret sent blev Blikket opladt for denne og for Betydningen af, at der under de forandrede Forhold burde gjøres Noget for den. Haandværkerforeningen, der paa saa mange Maader var bleven Arvetager efter Lavene og gennem Alderstrøst og Belønningerne for Svendepøver søgte for Hovedstadens Vedkommende at udfylde de Savn, som Lavene her efterlod, vilde ogsaa have været fuldt berettiget til at tage sig af Lærlingesagen. Maaske havde den ligesaa lidt som Andre i Begyndelsen Blikket aabent for, at her var en Sag af stor Betydning. Da denne endelig i Begyndelsen af Halvfjerdserne blev fremdragen i den offentlige Debat af en enkelt Mand, Malermester *Vilh. Schiønning*, henvendte han sig til Haandværkerforeningen og opfordrede denne til ogsaa at beskæftige sig med dette Spørgsmaal. Han fandt imidlertid ikke Øre her, og da Lærlingeforeningen derefter i 1874 blev stiftet og under Hofmøbelfabrikant, Kaptejn *L. Larsen* begyndte at udvikle sig, var man i Haandværkerforeningen i Begyndelsen ikke fri for at se noget skjævt til den. Lærlingeforeningen, der en Tid af Nogle blev kaldet „den nye Haandværkerforening“, opfattedes maaske af den Grund som en Konkurrent til Haandværkerforeningen, og at den senere fik et eget Lotteri, bidrog ikke til at forbedre For-

holdet. Et Vidnesbyrd om dette har man i den tidligere omtalte Forhandling om Indstillinger fra Læringleforeningen til Haandværkerforeningens Belønninger for Svendeprøver, en Sag, der først gik i Orden, efterat Læringleforeningens Formand i 1881 havde erklæret, at han ikke var Forfatter til nogle Avisartikler, der dadlede Haandværkerforeningens Bestyrelse, fordi den ikke havde været tilstede ved nogle i *Arbejderforeningen af 1860* afholdte Diskussionsmøder om Læringlesagen. Da senere Læringleforeningen begyndte at udvide sin Virksomhed til Provinserne, opfordrede den Haandværkerforeningen til at lade sig repræsentere ved et til Sommeren 1878 berammet Møde af Landets Haandværker- og Industriforeninger i Aalborg, men heller ikke dengang mente Haandværkerforeningen at kunne slutte sig til den.

Det var imidlertid ikke blot overfor Læringleforeningen, at Haandværkerforeningen indtog et saa tilbageholdent Standpunkt. Ved den ovenfor omtalte Fest i Anledning af Indflytningen i det nye Lokale var der, som berettet, blevet trykket et Forsønings Bæger mellem *C. V. Rimestad* og Foreningen, og ogsaa paa andre Maader lagde det gode Forhold mellem de to Foreninger sig for Dagen, saaledes ved *Rimestad's* Deltagelse i Festligheder i Alderstrøst og ved, at Haandværkerforeningen var repræsenteret ved Stiftelsesfester i Arbejderforeningen. Ogsaa Industriforeningens Formand havde været tilstede ved den nævnte Indvielsesfest. Men til denne Forening var Haandværkerforeningens Forhold dog vedblivende ret køligt. Og da endelig Forslaget om Oprettelsen af *Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk* kom frem, stillede Haandværkerforeningen sig ogsaa afvisende overfor det. For en Del var denne Foreningens

Stilling til andre beslægtede Foreninger vel en Arv fra Fortiden, for en Del finder den vel ogsaa sin Forklaring i, at de Opgaver, hvormed den havde samlet sig, gjorde den eksklusiv, saa at den kun vilde beskjæftige sig med disse og ikke med Spørgsmaal af mere almindelig Natur, men det kan heller ikke overses, at den ogsaa hang sammen med personlige Egenskaber hos de Mænd, der vare Foreningens Ledere. Da saaledes Haandværkerforeningen i Slutningen af 1878 — ligesom Industriforeningen i København — modtog en Indbydelse fra det af Bestyrelsen for Jyllands Varelotteri nedsatte Udvalg til at lade sig repræsentere paa et Møde den følgende Sommer i Horsens for at danne en almindelig dansk Industri- og Haandværkerforening, erklærede Haandværkerforeningens Bestyrelse, at den paa ingen Maade kunde indlade sig derpaa, og det ses, at det var Tanken om en Sammenslutning mellem den og Industriforeningen i København, der virkede særlig afskrækkende. Men alligevel blev *Cortsen* dog delegeret til Mødet; han rejste over til dette sammen med Industriforeningens Formand, Rustmester *G. Christensen*, og i „den historiske Nat“, da en Kreds af Mænd — efter det egentlige Møde — samledes til en privat Raadslagning, hvorefter Fællesrepræsentationen blev stiftet paa Grundlag af den af *Christensen* dikterede Betingelse, at det fra København valgte Bestyrelsesmedlem skulde være Fællesrepræsentationens fødte Formand, sluttede ogsaa *Cortsen* sig til Planen. Han og *Ette* blev Foreningens første Delegerede i Fællesrepræsentationen, de deltog med Iver i dens Arbejder, og efterhaanden blev den Sky, som Haandværkerforeningen en Tid havde havt for at samvirke med de andre Foreninger, brudt. Det viste sig, at Samarbejdet

kunde blive frugtbringende for alle Parter, og da en ny Tid begyndte at vise sig, hvori vigtige og indgribende Spørgsmaal for Haandværket stod paa Dagsordenen, havde ogsaa Haandværkerforeningen taget sit Parti og stod beredt til i trofast Samarbejde med sine Kolleger at tage sin Del af det fælles Arbejde.

Inden Skildringen af denne Periode sluttet, og der gaas over til en Omtale af det endnu saa korte Tidsrum, hvori Foreningen har virket under nye Forhold, vil det være naturligt at dvæle ved dens indre Liv i denne Tid. Netop i den Periode, hvori *Cortsen* var Formand, udviklede dette sig frodigt og antog, som alt bemærket, sine nuværende Former. Det selskabelige Liv i Foreningen tog et stærkt Opsving og fik en udpræget klubmæssig Karakter. Hertil bidrog mange Omstændigheder. Først og fremmest den, at Foreningen nu havde faaet et eget og hyggeligt Hjem, som man følte sig fornøjet med. Om dette Hjem hyggede den paa bedste Maade, og gjentagne betydelige Bevillinger til Lokalernes Udstyrelse og Omdannelse viste, hvor megen Pris man satte paa det. Her samledes efterhaanden en fast Stok af Medlemmer, Foreningens Kjerne, for hvem den var saa at sige et andet Hjem, i hvilket de følte sig veltilpas og traf deres Venner. Om Dagen var Besøget aldrig stort, men om Aftenen, naar Spillebordene blev satte frem, kunde man være vis paa at finde faste Partier ved disse, og i en Række af Aar var det saa at sige næsten stadig de samme Ansigter, man saa igjen paa bestemte Aftener. Den maaske særlig hos Haandværkerne af den gamle Skole stærkt udviklede Sans for Klublivet fandt her sin Tilfreds-

stillelse, og Haandværkerforeningen bidrog saaledes ogsaa paa dette Omraade til at værne om en gammel Tradition. Men ikke blot paa Foreningens ordinære Mødeaftener, der endnu fra gammel Tid vare Mandag, Onsdag og Lørdag, samledes Medlemmerne i den; næsten hver Aften i Ugen kunde man være vis paa i dens daglige Lokaler — hvis Vægge vare prydede med Portrætter af gamle dygtige Haandværkere — at finde en fast Stok af stadige Medlemmer, der dannede ligesom en lille afsluttet Kreds for sig — „gamle Vartov“ kaldet —, der her drøftede Dagens og særlig Foreningens Anliggender, og som vel ogsaa af og til gjorde deres Indflydelse gjældende paa Styrelsen af disse. Det vil let forstaaes, at der i denne Fremstilling kun kan dvæles ved Mænd, der have spillet en mere fremtrædende Rolle i Foreningens Liv, men det bør paa den anden Side heller ikke forglemmes, at der blandt de faste Medlemmers Stok var Mange, hvis Navne vel ikke kunne fremdrages her til offentlig Omtale, men som gjennem deres trofaste Vedholden ved Foreningen og ved deres næsten daglige Tilstedeværelse i den endnu for mange Nulevende ville staa som Repræsentanter for Haandværkerforeningen i den her omhandlede Periode af dens Liv.

Ogsaa paa andre Maader viste det sig, at det selskabelige Liv nu var traadt i Forgrunden. Medens der i denne lange Periode næsten slet ikke blev afholdt Foredrag — et enkelt Forsøg i 1874 paa at foranstalte saadanne førte ikke til noget nævneværdigt Resultat —, florerede derimod de selskabelige Adspredelser. En Række Baller og Aftenunderholdninger afholdtes i Løbet af Halvfjerdserne, i 1882 nedattes endog en Festkomité til at foranstalte Fester i Vinterens

Løb, der blev arrangeret Juletræ med Dans, Fastelavnsløjer o. Lgn., men da man i 1871 vilde gaa saa vidt, at der efter Forslag af Medlemmer paa April-Generalforsamlingen skulde nedsættes „en dramatisk Bestyrelse“, nægtede Foreningens Bestyrelse dog at give sit Samtykke hertil. Det var ikke alene om Vinteren, at man saaledes dyrkede Selskabeligheden i Foreningen. Om Sommeren samledes Medlemmerne en Gang om Ugen i Sommerlokalet, der i en lang Aarrække lejedes paa Skydebanen, indtil man i Aarene 1888 og 1889 gjorde en Forandring og fik Sommerlokale paa Vodroflund, hvorfra man dog atter i 1890 vendte tilbage til Skydebanen. Disse Sommersammenkomster gav da atter Anledning til Oprettelsen af en særlig Skydeforening i Foreningen. Om Vinteren var Højtideligholdelsen af Foreningens Stiftelsesdag Hovedbegivenheden i det selskabelige Liv, om Sommeren dannede gjerne en Skovtur eller større Udflugt et Mærkepunkt. At man ved de selskabelige Sammenkomster heller ikke glemte Sangene, der spille en saa stor Rolle i Klublivet, er en Selvfølge; der blev endog i 1873 gjort et Forsøg paa at danne et selvstændigt Sangkor i Foreningen, og i 1867 havde denne faaet en ny og forøget Udgave af sin Sangbog, til hvilken *Lasenius Kramp* ved sine i Tidens Løb skrevne Sange til Foreningens Sammenkomster havde ydet et væsentligt Bidrag, og lige til den Dag idag sætte Haandværkerforeningens Medlemmer Pris paa at kunne benytte saavel denne Sangbog som de næsten til enhver festlig Lejlighed forfattede nye Sange.

Festlokalerne i Foreningens Ejendom vare til dagligt Brug undragne Medlemmernes Benyttelse, og det er derfor ganske naturligt, at de udlejedes, særlig da til mange af de

Foreninger, som i de senere Aar ere opstaaede i Hovedstaden. Til forskellige Tider stillede Foreningen dem gratis til Disposition for Møder. Der kan saaledes mindes om, at Foreningen i 1872 overlod det nordiske Industrimøde, som blev afholdt i Forbindelse med Udstillingen, og hvis Formiddagsmøder fandt Sted i Tivolis Koncertsal, sin store Sal til Møderne om Eftermiddagen, og ligeledes om, at den gjentagne Gange har viist sig som en gjæstfri og opmærksom Vært ved Fællesrepræsentationens tidligere Repræsentantmøder.

De daglige Lokaler i Mezaninetagen viste sig imidlertid efterhaanden utilstrækkelige og utilfredsstillende. Man drøftede forskellige Planer til en Forbedring af dette Forhold, og i Begyndelsen af Firserne foretoges en Forandring, hvorved de daglige Lokaler flyttedes op i Værelserne til Gaden paa første Sal, medens Bibliotheket, der stadig voxede, anbragtes i Mezaninetagen. Det blev dog hurtig klart, at hermed kunde man ikke lade sig nøje, og man havde derfor ogsaa sin Opmærksomhed henvendt paa muligheden at forlade det gamle Hjem og at erhverve en ny Ejendom. I Marts 1886 blev der nedsat et Udvalg, som skulde overveje Spørgsmaalet om en eventuel Omordning af Lokalet med særligt Hensyn til den daglige Benyttelse. Der drøftedes en Plan om at forlade det gamle Hjem og opføre en ny Foreningsbygning paa et Grundstykke, beliggende mellem Vester-Boulevard og Jernbanegade, en Tegning blev udarbejdet af Arkitekt *Tvede*, men man opgav atter Planen af Frygt for, at den skulde blive for dyr.

Det endelige Resultat af Udvalgets gennem en Aarrække fortsatte Bestræbelser for at tilvejebringe forbedrede

Lokaler blev det i 1889 foretagne Kjøb af Naboejendommen Nr. 9 i Kronprinsensgade. Denne erhvervedes for en Sum af 116,000 Kr. samt den 3036 Kr. store Bankhæftelse. Generalforsamlingen gav den 17de April sit Bifald til Kjøbet, og efterat de fornødne Omdannelser vare foretagne, flyttedes samme Aar Foreningens daglige Lokaler over i den ny erhvervede Ejendom, som sattes i Forbindelse med den ældre.

Det er allerede fremhævet, at i den Periode, der fulgte efter Næringskampens Afslutning, var der en stadig Fremgang i Foreningens Medlemstal. Dette var i den første Snese Aar af dens Liv aldrig naaet synderlig højere end til ca. 400. Erhvervelsen af Lotteriet, Foreningens derigjennem fremkaldte Velstand og Udførelsen af et saa betydeligt Foretagende som Alderstrøst blev imidlertid saa væsentlige Støtter for Foreningen, at deri findes en naturlig Forklaring af Fremgangen. Der kom dog først ret Fart i denne i 1869, det Aar, da Foreningen tog sit eget Hus i Brug. Fra 385 i 1868 voxede Medlemstallet til 509 i Begyndelsen af 1869 og endelig til 703 ved Aarets Slutning, hvorpaa det i en Række af Aar var i stadig Fremgang og endelig i December 1874 endog var steget til 1001. Der var derefter endnu i et Par Aar en, om end ikke meget betydelig Fremgang, indtil Medlemstallet i 1876—77 begyndte at dale noget. Nedgangen fortsattes til 1885, i hvis Slutning det var gaaet ned til 877, men fra da af fandt der atter et Opsving Sted, som stadig fortsattes, og efter hvilket Medlemstallet paa April-Generalforsamlingen i 1890 kunde opføres med 1002.

Det er naturligt, at en saa lang Periode som den her

omhandlede ikke kunde gaa hen uden at medføre personelle Forandringer indenfor de Mænds Kreds, som virkede for Foreningen. Allerede paa flere Punkter i denne Fremstilling af Periodens Begivenheder vil man have bemærket, at de gamle Navne forsvinde, og at efterhaanden nye dukke op, og det kan saaledes ogsaa fremhæves, at da Alderstrøsts sidste Bygning blev indviet i April 1879, var *Cortsen* den Eneste af alle Bestyrelsens Medlemmer, der havde havt Sæde i Komiteerne for alle fire Bygninger. Den første af den ældre Tids Mænd, der gik bort, var *Lasenius Kramp*. Han døde den 30te Oktober 1876, samme Dag som Foreningen holdt sin Generalforsamling. Paa denne mindede *Cortsen* med dyb Vedmod om det Tab, Foreningen havde lidt ved hans Bortgang, og Følelsen af den Taknemlighed, som Foreningen skyldte ham, gav sig et øjeblikkeligt Udslag, idet Murmester *N. Mathiesen* under Forsamlingens Bifald udtalte, at den forventede et Forslag fra Bestyrelsen om Pension til Kramps Enke. Herpaa gav Bestyrelsen selvfølgelig et bekræftende Svar, og ligesom den ikke lod det blive ved Ordene, saaledes søgte den ogsaa paa anden Maade at lægge for Dagen den Taknemlighed, Foreningen skyldte den Mand, der maatte betegnes som dens Stifter, og som i en saa lang og vanskelig Periode af dens Liv havde været den, der mere end nogen Anden havde holdt den oppe og arbejdet for den. En Buste af *Kramp*, der er opstillet i Foreningens Lokale, minder stadig Medlemmerne om den Mand, hvis Virken var saa betydningsfuld for den danske Haandværkerstand.

Et andet Tab for Foreningen var det, da *D. L. Clément* døde den 15de April 1877. Hans Navn er saa tidt nævnt

paa disse Blade, at det allerede deraf vil skjønnes, hvilken Rolle denne dygtige Mand spillede i Foreningen, og de, der kjende dens Historie ogsaa af Andet end de skrevne Aktstykker, ville vide, at han i en lang Periode for en meget væsentlig Del var den virksomme Kraft i Foreningen. Det var da ogsaa i naturlig Erkjendelse af, hvad han havde været for Foreningen, at Repræsentantskabets Formand, Stolemager *P. L. Rønne*, i April 1877 opfordrede Bestyrelsen til at rejse ham et Mindesmærke, og dette, paa hvilket hans Buste er anbragt, staar nu paa hans Grav.

Omtrent ved Cléments Død begynder en Eornyelse af Foreningens Bestyrelse, der fortsættes op til Nutiden. Paa Generalforsamlingen i Oktober 1876 havde Malermester *M. W. Hammer* paa Grund af Svagelighed trukket sig tilbage og var bleven erstattet med Murmester *C. R. Ette*, som allerede en Gang tidligere, 1869—74, havde haft Sæde i Bestyrelsen. Efter Clément valgtes Oldemanden for Murerlavet *N. Mathiesen* ind i denne, og da Murmester *Chr. Nøthen* efter kun i faa Aar at have været Medlem af denne afgik ved Døden, blev den 17de April 1879 Foreningens nuværende Formand, Bagermester, cand. polyt. *C. Lichtenberg*, valgt i hans Sted. I Oktober 1879 forlod atter en af Foreningens Veteraner Bestyrelsen, idet Farver *C. Schleisner* paa Grund af Svagelighed trak sig tilbage, i hvilken Anledning der paa Generalforsamlingen bragtes ham en Tak for hans trofaste Virken. Malermester *M. W. Hammer* valgtes derefter i hans Sted, men blev i Oktober 1880 erstattet med Murmester *R. Berlien*. I 1884 fratraadte endelig Karethmager *H. C. Bødker* paa Grund af Svagelighed, og i hans Sted valgtes Guldsmedmester *P. Weikert*. Det følgende Aar

mistede Foreningen endvidere en Mand, der ogsaa i en lang Periode af dens Liv havde været en af dens virksomste Medarbejdere. Urmager *J. A. Øberg*, der sammen med *Cortsen* og *Clément* havde udgjort det Treklover, som siden Næringskampens Tilendebringelse væsentlig havde ledet Foreningen, afgik ved Døden den 19de Januar 1885 i en Alder af 67 Aar. *Øberg* havde navnlig virket for Lotteriet og Alderstøt, og den fortjenstfulde Gjerning, han paa sidstnævnte Sted havde udført, fandt sin Anerkjendelse derved, at, som tidligere omtalt, hans Buste — ligesom *Clément's* — er opstillet i Stiftelsen.

De Forandringer, som i de følgende Aar foregik i Bestyrelsen, skyldtes ikke saaledes som i de fleste ovennævnte Tilfælde Sygdom eller Dødsfald. Nye Bevægelser opstod, og de førte nye Mænd frem. Spejlfabrikant *Jul. Lund*, der valgtes den 25de April 1885 istedetfor *Øberg*, hørte ligesom Bly- og Skiferdækker *C. F. G. Lønholt*, der i Oktober 1889 traadte istedetfor *Berlien*, til den Kreds i Foreningen, der udgjorde Kjærnen blandt dens Besøgende og deltog i dens daglige Liv. Da paa Generalforsamlingen i April 1887 Oldemanden for Skomagerlavet *A. Hansen* valgtes istedetfor *N. Mathiesen*, kom han ind som Repræsentant for de nyere Bevægelser paa Næringslivets Omraade, for hvilke han allerede tidligere havde gjort sig til Talsmand i Foreningen, og det var tildels en Bevægelse blandt Medlemmerne af beslægtet Natur, som paa Generalforsamlingen den 24de Oktober 1888 førte helt nye Mænd ind i Bestyrelsen. Foreningens mangeaarige Viceformand, Tømmermester *Chr. Rothe*, trak sig da tilbage, og i hans Sted valgtes Snedkermester *S. Jørgensen* til Viceformand, medens Tømmermester

P. Pedersen kom ind i Stedet for *Weikert*. At denne ikke blev gjenvalgt, erklæredes dog fra alle Sider at bero paa en Misforstaaelse, og allerede ved den følgende Halvaars-generalforsamling gjenindsattes han i Bestyrelsen og dermed tillige i den Inspektørstilling i Foreningen, som han saa vel havde beklædt. Men inden denne Generalforsamling blev afholdt, var der foregaaet en betydningsfuld Forandring i Bestyrelsen.

Efter kort Tids Sygdom afgik *Cortsen* ved Døden, 74 Aar gammel, den 30te Oktober 1888, og da *N. P. Christensen* den 25de November s. A., altsaa faa Dage efter Foreningens Stiftelsesfest, i hvilken han endnu havde deltaget, efter 21 Aars Funktionstid i Bestyrelsen fulgte sin gamle Ven i Graven, vare dermed de sidste af de Mænd borte, som repræsenterede den gamle Tid i Bestyrelsen. *Cortsen* havde været den typiske Repræsentant for denne og for Haandværkerforeningen, saaledes som den havde staaet i Lavskampens Tid og efter den udviklet sig ved at koncentrere sin Gjerning om Alderstrøst, og det var ikke forunderligt, at Følelsen heraf i Forbindelse med den personlige Sorg over hans Bortgang paa mange Maader gav sig et Udtryk. Foreningens Bestyrelse ledsagede in pleno hans Kiste, da den fra hans Hjem paa Nørregade førtes til Frue Kirke, den lagde en Sølvkrans paa hans Grav, og ved Initiativ fra Medlemmers Side tilvejebragtes det Oliemaleri af ham, som nu er ophængt i Foreningens Læseværelse, og som overrakte Foreningen ved en smuk Højtidelighed den 4de Maj 1889. Omtrent samtidig modtog Alderstrøst som Gave fra Dørgrebsfabrikant *Carl Hansen* et stort Fotografi af ham.

Ved Cortsens Død kom et af de faa Dage iforvejen valgte Bestyrelsesmedlemmer til at træde i hans Sted. Viceformanden, Snedkermester *S. Jørgensen*, overtog ifølge Lovene Foreningens Ledelse og vedblev hermed til Generalforsamlingen den 17de April 1889. Med Akklamation valgtes paa denne Bagermester, cand. polyt. *C. Lichtenberg* til Foreningens Formand. Det var et Tilfælde, at det blev et af de nye Medlemmer, som kom til at afløse *Cortsen*, men det er betegnende for den forandrede Situation. Paa alle Punkter mærkedes det, at noget Nyt var ifærd med at bryde frem i Haandværkerforeningen. Den gamle Kreds opløstes, og nye Mænd traadte frem. Det er allerede nævnet, at Tømmermester *P. Pedersen* kom ind i Bestyrelsen sammen med *Jørgensen*, men endvidere tilførte Generalforsamlingen i April 1889 Bestyrelsen et nyt Medlem i Kaptejn, Smedemester *P. W. Høst*, og den følgende Generalforsamling i 1889 gav den endnu et saadant i Snedkermester, Overretssagfører *K. Rostrup*.

Disse Personalforandringer hidrørte i første Linie fra, at de ældre Haandværkere gik bort og afløstes af nye, men

de stod ogsaa paa anden Maade i Forbindelse med Tidens Begivenheder og den Indflydelse, disse have faaet paa Haandværkerforeningen. Allerede i *Cortsen's* sidste Leveaar viste Tegnene hertil sig paa forskjellig Maade. Haandværkerforeningen, der saa længe havde været sig selv nok og i en Række af Aar væsentlig havde levet for sine egne Formaal, af hvilke Lotteriet og Alderstrøst stod i første Række, ombyttede sine snævre og lave dagligdags Lokaler med andre og større, den forandrede gjentagne Gange sine Love, begyndte at samvirke med andre Foreninger og førtes endelig ogsaa ind paa Diskussionen af de Spørgsmaal, som netop samtidig kom frem i Haandværkerstanden. Paa alle disse Punkter have de sidste Aar yderligere hidført væsentlige Forandringer, for hvilke der nu i Korthed skal gjøres Rede.

Spørgsmaalet om Lokalets Udvidelse fandt sin Afslutning ved det ovenfor omtalte Kjøb af Naboejendommen Nr. 9 i Kronprinsensgade, til hvilken de daglige Lokaler henlagdes, og hvor de i den seneste Tid have faaet en ny Udvidelse. Samme Aar fik ogsaa Foreningen et nyt stort Lovarbejde afsluttet. Allerede i 1876 og i 1881 var der foretaget forskjellige Ændringer i Lovene, men ogsaa paa dette Omraade følte der Trang til en gennemgribende Reform i Overensstemmelse med de Fordringer, som en ny Tid stillede til Foreningen. I November 1888 nedsatte Bestyrelsen et Udvalg til at revidere Lovene, dette blev suppleret af Generalforsamlingen den 17de April 1889, og i Løbet af dette Aar udarbejdedes derefter de nu gjældende Love, der vedtoges paa Generalforsamlingen den 30te Oktober 1889. Det

er disses Hensigt at skabe et varigt Grundlag for Foreningens Virksomhed, saaledes som denne maa forme sig i Nutiden, og derfor ere mange af de gammeldags og forældede Bestemmelser fjernede, medens de bibeholdte ere forandrede paa tidssvarende Maade, og nye Punkter tilføjede. Medens Foreningens Formaål endnu uforandret er det gamle: „at virke til Haandværksstandens Tarv og Bedste paa enhver hensigtssvarende Maade“, ere Adgangsbestemmelserne atter blevene udvidede, og det er nu ikke blot Haandværkere, Polyteknikere, Kunstnere og Videnskabsmænd, som kunne optages i Foreningen, men ogsaa Industridrivende, og for disse som for Haandværkerne er nu Betingelsen for Optagelse den, at de ere eller have været i selvstændig Stilling som Arbejdsgivere. Antallet af Bestyrelsens Medlemmer udvides til 10, der indføres en toaarig Valgperiode, Repræsentantskabets Sammensætning og Opgave præciseredes, og den fra den ældste Tid stammende Bestemmelse om to halvaarlige Generalforsamlinger ophævedes, saa at den ordinære Generalforsamling fremtidig kun afholdes i April Maaned. Om de øvrige Bestemmelser i Lovene maa imidlertid henvises til disse.

Medens Foreningen vedbliver at virke for sine bestaaende Institutioner: Alderstrøst, Belønningerne for frivillige Svendepøver og Laanekassen, har det fornyede Liv givet sig Udslag i 1889 i Oprettelsen af en særlig Begravelseskasse for Medlemmer, til hvilken Bestyrelsen delegerer et Medlem, og — foruden paa andre Maader — gennem Afholdelsen af Foredrag og Diskussioner. Paa Generalforsamlingen i Oktober 1888 blev der af et Medlem stillet Forslag ikke blot om Afholdelsen af saadanne, men ogsaa om Ned-

sættelsen af et fast Diskussionsudvalg. Paa dette Sidste vilde Generalforsamlingen dog ikke gaa ind, men det Første vedtoges. Begyndelsen blev gjort den 5te December 1888, da Journalist *A. Bauer* indledede en Diskussion om Toldsagen, og den 22de Februar 1889 holdt cand. polit. *J. Schovelin* et Foredrag om „Lavsforholdenes Betydning i Nutid og Fremtid“. Endnu samme Aar den 23de Oktober drøftede Foreningen — paa Foranledning af Skomagerlavet i Kjøbenhavn — et andet af Tidens brændende Spørgsmaal, nemlig „Om Haandværkernes Stilling til Rigsdagsvalgene“. Den førstnævnte Diskussion førte til, at Haandværkerforeningen, som alt nævnt, underskrev en Henvendelse til Finansministeren fra Foreningen „det nationale Arbejde“, og at den i November 1889 opfordrede de i Forbindelse med den staaende Lav og Foreninger til at drøfte Regeringens Forslag til Lov om Told- og Skibsafgifter og til at indsende Forslag om de Ændringer, de maatte ønske i dette, til Haandværkerforeningen. Omtrent samtidig sluttede Foreningen sig ogsaa til et af et Udvalg i Industriforeningen udarbejdet Forslag til en Patentlov. Et Samarbejde med andre Foreninger var paa begyndt, og det gode Forhold mellem disse og Haandværkerforeningen fandt ogsaa sit Udtryk i den selskabelige Omgang, saa at Industriforeningen — af hvis Bestyrelse Foreningens nuværende Formand desuden er Medlem —, Fællesrepræsentationen, Lærlingeforeningen, Rejsestipendieforeningen og Arbejderforeningen indbyde Repræsentanter for Haandværkerforeningen til deres Fester og atter indbydes ved lignende Lejligheder af den.

Det er navnlig med Fællesrepræsentationen, i hvis Bestyrelse *Lichtenberg*, der blev valgt til Delegeret istedetfor

Cortsen, fik Sæde, at denne Samvirken i de seneste Aar er bleven af Betydning. Den vedrører de Bevægelser, som i disse Aar have fundet Sted angaaende en Reform i Næringslovgivningen, og hvormed tildels ogsaa Reformen af Toldlovgivningen er sat i Forbindelse. Haandværkerforeningen var ved sin Fortid forpligtet til at tage Næringsspørgsmaalet op, og Begyndelsen hertil kan forfølges tilbage til *Cortsens* Tid. Det var Skomagerlavet i København — hvis Oldermann *A. Hansen*, allerede forinden han var bleven Medlem af Haandværkerforeningens Bestyrelse, gjentagne Gange havde fremdraget Spørgsmaalet — som gav den et væsentligt Stød fremad. I 1886 modtog Haandværkerforeningen en Skrivelse fra Lavet, hvori den opfordredes til ved en Henvendelse til den lovgivende Magt at søge tilvejebragt en Forandring i de bestaaende Forhold „dels ved en højst nødvendig Revision af Næringsloven, dels ved at faa Beskyttelse for indenlandsk Haandværk og Industri gennem en ny og hensigtsmæssig Toldlov samt, om muligt, en passende Beskatning af Aktieselskabers Drift“. Denne Henvendelse fandt kraftig Støtte paa et Plenarmøde i Foreningen, og man indgik derefter den 11te Maj 1886 med en Henvendelse til Fællesrepræsentationen, hvori denne opfordredes til „at have sin Opmærksomhed henvendt paa og ved alle til dens Raadighed staaende Midler at arbejde for gennem en Revision af Næringsloven og Toldloven at faa det tunge Tryk afhjulpet, hvorunder vor Haandværksstand lider“. Denne Henvendelse blev Udgangspunktet for de seneste Bevægelser paa det her omhandlede Omraade.

Den blev faa Dage efter besvaret imødekommende af

Fællesrepræsentationens Formand og foranledigede endvidere — efter en Drøftelse paa to Bestyrelsesmøder den 27de August og 9de November 1888 i denne — en udførlig Udtalelse fra Fællesrepræsentationens samlede Bestyrelse til Haandværkerforeningen. Samtidig med, at den derefter udgik til Drøftelse paa Fællesrepræsentationens Delegeretmøder, havde Haandværkerforeningen sørget for Tilvejebringelsen af et sagligt Materiale. I Marts 1887 udsendte dens Bestyrelse en Henvendelse til de forskellige Lav og Foreninger i København, hvori den udbad sig Oplysning om, „hvilke Besværinger de have at fremsætte, og hvilke Ønsker der gjøre sig gjældende indenfor hvert enkelt Fag“. Herpaa indsendte 22 Lav og Foreninger Svar, hvilke bearbejdede overgaves i Juni 1887 til Fællesrepræsentationen. En detailleret Fremstilling af denne Bevægelse, der endnu er saa ny, maa være Fremtiden forbeholdt. Her skal endnu blot mindes om, at Foreningen vedblivende deltager i Arbejdet for denne Sag og paa et den 20de Juni 1890 afholdt Plenarmøde vedtog en Række vigtige Bestemmelser, hvori den tog Stilling til de vigtigste af de Næringsforholdene vedrørende Spørgsmaal. Det er saaledes den i Haandværkerforeningen rejste Bevægelse, der har givet Anledning til den under 21de Maj 1890 nedsatte Næringskommission, af hvilken dens Formand, som valgt af Borgerrepræsentationen, og dens Bestyrelsesmedlem, Skomagermester *A. Hansen*, som valgt af Foreningen, ere Medlemmer. Saaledes begynder og ender Foreningen de første halvhundrede Aar af sin Tilværelse med virksom Deltagelse i Drøftelsen af det Spørgsmaal, som den endnu i de allersidste Aar har betegnet

som „Livsspørgsmaal“ for Haandværkerstanden, og i hvilket den forlanger en kraftig Indgriben fra Lovgivningsmagtens Side for at bevare det, som er Nerven i Foreningens hele Virksomhed: „en dygtig og uafhængig Haandværkerstand her i Landet“.

De samme Ord, hvormed denne Skildring indlededes: at det var en bevæget Tid, hvori Haandværkerforeningen i Kjøbenhavn blev stiftet, lade sig ogsaa anvende paa den Periode, hvori Foreningen nu fylder de første halvhundrede Aar. Det er ogsaa nu en bevæget Tid for Haandværket og dets Mænd, og for den, der ser længere end til, hvad Øjeblikket kalder for brændende Spørgsmaal, kan det ikke være tvivlsomt, at betydningsfulde Forandringer forestaa. Den store Række af Fremskridt og Opfindelser, som Aarhundredet har bragt i saa hurtig Rækkefølge, synes nu først at skulle vise deres dyberegaaende Virkninger paa Samfundet og paa den Enkelte. Haandværkerstanden og dens Gjerning høre til dem, som ikke blive mindst berørte heraf. Tiden banker paa deres Døre, den stiller nye og større Fordringer til dem end nogensinde tidligere, den fremsætter sine Spørgsmaal til dem med Krav paa Svar, og den fremkalder derved en Bevægelse i deres Rækker, der giver sig Udslag paa mange Maader. Ogsaa derved minder Nutiden trods al Forskjellighed om den Periode for 50 Aar siden, da Haandværkerforeningen blev stiftet. Ogsaa dengang

følte man, at noget Nyt var oppe i Tiden, og at det vilde medføre store Forandringer for Haandværkerne. De gik da, som Haandværkerforeningens Historie vil have viist, temmelig uforberedte til Løsningen af deres Opgaver. Det kunde vel ikke være anderledes, efterat Haandværkerne først saa nylig vare vaagnede til Erkjendelse af deres Betydning i Samfundet.

Det vilde være for Meget at sige, at de forløbne halvhundrede Aar i alle Retninger ere blevne benyttede, som de kunde og burde. Men deri er der i det Mindste indtraadt en Forandring, at Haandværkerne nu staa med langt stærkere Følelse af deres Gjernings Betydning for Samfundet og med en ganske anden Erkjendelse af Nødvendigheden af, at der arbejdes for Standen. Bevægelserne indenfor Haandværkernes Kreds hele Landet over tyde herpaa. De fremtræde i det store Antal af nu bestaaende Haandværker- og Industriforeninger, i de mange tekniske Skoler, i den stedse voxende frivillige Fagsammenslutning og de stærkere og stærkere rejste Krav om Fagskoler, for blot at dvæle ved nogle af de væsentligste Spørgsmaal, som for Tiden ere fremme i Haandværkerstanden. Den Gjæring, som denne Bevægelse fremkalder, giver sig imidlertid ogsaa Udslag i hinanden modsatte Strømninger, der ikke mindst fremtræde paa Nærings- og Toldlovgivningens Omraade. Det er saa naturligt, at Mange gribe efter de nærmest liggende Midler for i dem at finde Lægedom for de Brøst, hvorfra de i Øjeblikket lide.

Haandværkerforeningens Historie lærer os imidlertid, hvor ringe Varighed de Afgjørelser have, som en given Tid træffer af de Spørgsmaal, der bevæge den. Den stærke

Strømning, som fejede Haandværkerforeningens velmente Bestræbelser tilside og gjorde en vidtgaaende Frihed til Lov paa Næringslivets Omraade, har nu tildels veget Pladsen for Tendenser og Ønsker, der gaa i modsat Retning. En Bevægelse er rejst, der kræver et Tilbageslag fra den ubundne Frihed, og som i tvungne Duelighedsprøver — det Punkt, hvorom ogsaa i 1857 den stærkeste Kamp stod, — ser en af de væsentligste Betingelser for det danske Haandværks fremtidige Trivsel. Hvorledes Udfaldet af denne Kamp vil blive, lader sig endnu ikke forudsige. Men det er et godt Varsel for Haandværkerforeningen, at den har været rede til atter at træde i Skranken for Haandværkerstanden og gøre sig til Talsmand for de Anker og Ønsker, denne har at fremsætte. Foreningen blev ikke fældet i Lavskampen; den tog efter denne fat paa nye Opgaver og løste dem med stor Energi og Dygtighed. Den staar derved nu stærkere og kraftigere end nogensinde og kan, støttende sig til de Resultater, den i de forløbne Aar har frembragt, støttende sig til sit stedse voxende Medlemsantal, til sin solide Stilling i Samfundet, under sine dygtige Ledere med Fortrøstning se Fremtiden imøde. Den Opgave, der staar skreven paa dens Fane, er nu som for 50 Aar siden: at fremme den danske Haandværkerstands Tarv.

Haandværkerforeningens Bestyrelse, Repræsentanter
og Funktionærer
i November 1890.

Bestyrelsen:

Bagermester, cand. polyt. *C. Lichtenberg*.
Formand.
Snedkermester *S. Jørgensen*.
Næstformand.
Løjtnant, Murmester *Carl R. Elle*.
Spejlfabrikant *Jul. Lund*.
Skomagermester *A. Hansen*.
Gas- og Vandmester *C. F. G. Lønholdt*.
Tømmermester *Peder Pedersen*.
Kaptejn, Smedemester *P. W. Høst*.
Guldsmedmester *Peter Weikert*.
Snedkermester, Overretssagfører *Kaspar Rostrup*.

Repræsentantskabet:

Snedkermester *J. Carstensen*.
Formand.
Løjtnant, Tømmermester *H. J. Dobel*.
Næstformand.

Bagermester <i>Vald. Gætje</i> .	Garvermester <i>Ed. Gluud</i> .
Barber <i>H. Voigt</i> .	Hofgørtler <i>H. Hinrichsen</i> .
Billedskjærer <i>H. C. Berg</i> .	Glarmer <i>H. C. Schnohr</i> .
Blikkenslagermester <i>J. E. Timm</i> .	Guldsmedmester <i>A. N. Dragsted</i> .
Bogbinder <i>J. C. Rasch</i> .	Handskefabrikant <i>C. A. Martens</i> .
Bundtmager <i>C. le Dous</i> .	Hattemager <i>P. A. Hansen</i> .
Bødkermester <i>C. M. Nielsen</i> .	Instrumentmager <i>J. Larsen</i> .
Drejermester <i>J. H. Lindhard</i> .	Karethmager <i>Ferd. Torbensen</i> .

Kobbersmedmester *M. Berner*.
Konditor *O. Jepsen*.
Malermester *C. Stegemann*.
Murmester *S. Beckmann*.
Nagelsmedmester *F. C. Abel*.
Parykmager, Frisør *E. Hensé*.
Possementmager *P. Willumsen*.
Rebslagermester *V. Ravn*.
Sadelmagermester, Bankdirektør
C. T. Rothmann.

Skomagermester *P. Hansen*.
Skorstensfejer *C. E. Petersen*.
Skræddermester *V. Therkelsen*.
Slagtermester *W. Juul*.
Smedemester *A. W. Holm*.
Stolemagermester *H. C. Hansen*.
Tobaksfabrikant *J. Schjotz*.
Urmager *C. Wildschjotz*.

Sekretær:

Løjtnant, Inspektør ved Alderstrøst *Charles F. Jöhncke*.

Bibliothekar:

Rodemester *P. W. Heiberg*.

Revisorer:

Kommunalrevisor *Joh. L. Petersen*.
Overretssagfører *Conr. Holm*.

